

**National Library of Thailand
Bangkok, 2002**

All rights reserved.

**No part of this CD may be reproduced,
stored in a retrieval system or transmitted in any form
or by any means, without prior permission from
the National Library of Thailand**

หอสมุดแห่งชาติ ขอสงวนสิทธิ์

ห้ามมิให้ผู้ใดนำส่วนหนึ่งส่วนใด หรือตอนหนึ่งตอนใด ที่ปรากฏอยู่ใน CD นี้

ไปทำการคัดลอก หรือวิธีการอื่นใดเพื่อจำหน่าย จ่ายแจก

ก่อนได้รับอนุญาต

กรมราชเลขาณุกร

จรรยาแพทย์

ของพระยาวิมลทศวิชัยศักดิ์

พิมพ์ครั้งที่หนึ่ง ร.ศ. ๑๒๗

ปกผ้าราคาเต็มตะบาท

โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ

กรมราชเลขาเนกรา

คำนำ

เด็กเซอร์เรื่องนี้ แต่เดิมข้าพเจ้าก็ไม่ได้คิดถึง การที่จะ
พิมพ์ แต่ในการที่รับหน้าที่ไปเด็กเซอร์ ต้อง กะ หัก ข้อ
และ คำนวณ ข้อความไปอธิบาย เมื่อทำไปๆ จึง เกิด ความรู้สึก
ว่าต้อง ออกแรง มาก คิดเสียตายว่า การที่ได้อธิบาย ด้วย ปาก
ครั้งหนึ่ง แล้ว ก็ไม่ควร จะให้สูญ เสียใน ครั้งเดียว และ ต่อ ไป
จะ เป็น การ ย่ำ ซ้ำ ทุกๆ ปี จึง ได้เรียบเรียง ลง เป็น หนังสือ
ครั้น มีผู้ได้อ่าน หลาย คน ก็พากัน ร้อง ขอ ให้ พิมพ์ ขึ้น ข้าพเจ้า
จึง รวบรวม เข้าดู เห็น ว่า เป็น หนังสือ มาก พอ จะ พิมพ์ ขึ้น
เป็น เล่ม หนึ่ง ได้ เมื่อ ตก ลง เป็น จะ พิมพ์ จึง ได้นำ ฉบับ ทั้ง
หมด นี้ ไปถวาย พระเจ้าน้อง ยาเธอ กรมหลวงวชิรญาณวรโรรส
ขอ พระ บารมี ทาน เพื่อ ทรง ตรวจ ก็ ทรง พระ เมตตา ตรวจ
ประทาน จน ตลอด และ ประทาน กระดาษ พระ คำไว้ ให้ แก่ ชาติ
ขึ้น เป็น หลาย แห่ง เสร็จ แล้ว จึง ได้ ส่ง ลง พิมพ์ ฉะนั้น แล
พระเจ้าน้อง ยาเธอ ซึ่ง ได้ ถวาย พระนาม แล้ว นี้ ได้ มี พระคุณ
อยู่ใน หนังสือ ฉบับนี้ เป็น อัน มาก

วันที่ ๓๓ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๒๗

วิสุทธิสารคดี

บาณชีเรื่อง

ตอนที่ ๑ ว่าด้วยลักษณะต่างๆ ที่เป็น ของกลางของธรรม

ธรรม คืออะไร ทำไมจึงต้องมี

หน้า ๑

ธรรม เป็น เครื่อง รักษา ความ ประพฤติ ให้ เที่ยง ตรง

คือ ประโยชน์ และ ประสงค์ ของ คน

” ๒

ธรรม แลละ ย่อม รักษา ผู้ ประพฤติ ธรรม

” ๔

ธรรม เป็น สิ่ง ที่ ทุก ๆ คน ย่อม ต้อง มี

” ๕

ธรรม กับ วิชา ไม่ ใช่อัน เดียว กัน

” ๖

ธรรม ทั่วไป กับ ธรรม เฉพาะ

” ๗

สัตตสัทธัมม เป็น ธรรม สำคัญ ๗ ประการ

” ๘

สัทธา คือ ความ เชื่อ ถือ

” ๑๐

หริ คือ ความ ขยะ แฉ่ง คือ ความ ขั้ว

” ๑๓

โศคตัปป คือ ความ ขยั้น ครั่น คร้าม คือ ความ ขั้ว

” ๑๓

พาหุสัจจ คือ ความ รู้ ที่ ได้ ศึกษา มา มาก

” ๑๓

วิริย คือ ความ ก่อ แรง บาก บั่น

” ๑๔

ปหาน คือ ความ เพียร & ประการ

” ๑๔

สคฺคิ คือ ความ ยั้ง คิด

” ๑๕

ปัญญา คือ ความ รู้ ประจักษ์

” ๑๖

๒

กฎ กับ ธรรม ไม่ใช่อันเดียวกัน	หน้า ๑๘
ความชอบ ธรรม กับ ความผิด ธรรม	„ ๒๒
ความชั่ว ไม่ทำเสียเลยดีกว่า	„ ๒๖
ตอนที่ ๒ ว่าด้วย ธรรมเฉพาะ สำหรับ ผู้ที่เป็น แพทย์	
วิชาสามัญ กับ วิชาพิเศษ	„ ๒๗
อิทธิบาท คือ คุณเครื่องให้สำเร็จ ความประสงค์ & ประการ	„ ๓๓
แพทย์เป็นได้ ด้วยใจ ๓ ประการ	„ ๓๒
การ เรียน ย่อมไม่มี ที่สุด	„ ๓๓
ธรรมให้เจริญในวิชาแพทย์ & ประการ (วุฒิธรรม)	„ ๓๖
ธรรมที่จะให้ เป็น แพทย์วิชาดี & ประการ	„ ๓๘
ธรรมที่ ให้คน นิยม นับถือ & ประการ	„ ๔๒
ธรรมที่จะให้ เป็น คนใจดี & ประการ	„ ๔๔
ธรรมที่ ให้เป็น คนเที่ยง ธรรม	„ ๔๗
อคติ คือ ความลำเอียง & ประการ	„ ๔๗
ราคา คุณ ของ วิชา แพทย์	„ ๕๐

ตอนที่ ๓ ว่าด้วย กรรมทั่วไป

โลก กรรม ๘ ประการ	หน้า ๕๓
หนทางที่จะปฏิบัติคือโลก กรรมฝ่ายละ ๓ ประการ	,, ๕๖
ลักษณะแห่งความผิดพลาด ๓ ประการ	,, ๕๗
ใจความสำคัญของ ผู้ศึกษา ๒ ข้อ	,, ๕๗
อะไรเป็นผลดี อะไรเป็นผลร้าย	, ๕๘
ผลดีเกิดแต่อะไร ผลร้ายเกิดแต่อะไร	,, ๖๔
หนทางที่จะแสวงดี และ กำจัดร้าย	,, ๖๕
ความฉลาด ๓ อย่าง	,, ๖๕
หลักเครื่องเทียบเคียง ความวินิจฉัย ๓ ประการ	,, ๖๖
ที่เกิดของ ปัญญา ๓ อย่าง	,, ๖๗
วุฒิกรรม คือ กรรมเป็นเครื่องเจริญ ๔ ประการ	,, ๖๘
แสดง กรรมคุณ ๖ ประการ	,, ๗๑

อภุศตมุต และ กุศตมุต คือ รากเหง้าของความ

ชั่ว ๓ และ ของ ความดี ๓

หน้า ๗๓

อภุศต กรรมบถ และ กุศต กรรมบถ คือ หน ทาง

ไปสู่ความชั่ว ๑๐ และไปสู่ความดี ๑๐ „ ๗๔

อุปกิเลส คือ ถามก แห่งใจ ๑๖

„ ๗๓

นิเวรณ คือ เครื่อง ปกคลุม ดวงจิตให้ ชุ่มมัว ๕ „ ๘๓

พรหมวิหาร คือ ธรรม ของผู้เป็นใหญ่ ๔

„ ๘๗

เทียบ กุศล ธรรม ที่ หักล้าง อภุศล ธรรม

„ ๑๐๐

ใจความโดยย่อ แห่ง ธรรม ของผู้เป็นใหญ่

„ ๑๐๔

“อิตถาหเว ชิตํ เสยฺโย” ท่านะ ตน แหะระ ดี กว่า „ ๑๐๖

หน ทาง แห่ง ความวิเวก ๓ ประการ

„ ๑๐๘

ชนะ ที่ จะ กลับ แพ้ ได้ ย่อมไม่ เป็น หน ทาง ชนะ ที่ ดี

„ ๑๑๐

ลักษณะ ที่ จะ ไกล่เกลี่ย ข้อวิวาท และ ถด หย่อน ให้ แก่ กัน

„ ๑๑๒

ตัว อย่าง การ เหว ชนะ อธรรม ด้วย ธรรม,

พระพุทฺธพจน์ ๔ ข้อ

„ ๑๑๓

ชนะ ที่ ไม่ กลับ แพ้ ได้ ย่อม เป็น หน ทาง ชนะ ที่ ดี

„ ๑๑๔

“อเสวนา จ พาดานํ ปณฺทิตานญฺจ เสวนา”

ว่าด้วย การ คบเพื่อน

หน้า ๓๑๕

การ เลือกเพื่อน	๖ ๑๑๘
ลักษณะ มิตร ๒ อย่าง	๖ ๑๒๐
มิตรแท้ ๔ จำพวก	๖ ๑๒๐
มิตรเทียม ๔ จำพวก	๖ ๑๒๑
ประโยชน์แห่ง การ ส้อง เสพ สัมภาษ กับ มิตร ที่ดี	๖ ๑๒๔
ธรรมสำหรับ ประคอง ความ สามัคคี ใน ระหว่าง เพื่อน	
๔ ประการ	๖ ๑๒๖
ธรรมสำหรับ ปลุก ความ เด่นหา รักใคร่ ๔ ประการ	๖ ๑๒๗
คฤหบดี ธรรม คือ ธรรม สำหรับ ผู้ครองเรือน	๖ ๑๒๘
จักร คือ ถ้อย เครื่อง พา บุคคล ให้ ถึง โภคทรัพย์ ๔	๖ ๑๒๘
ทิวฐัมมิกัตถประโยชน์ คือ ธรรมให้เจริญ	
ด้วย โภคสมบัติ ๔	๖ ๑๓๑
ความ สุข ของ ผู้ครอง เรือน ๔ อย่าง	๖ ๑๓๒
ตระกูล อัน มั่ง คั่ง จะ ตั้ง ยั่งยืน ไม่ได้ เพราะ สถาน ๔	๖ ๑๓๔
อธิบาย เหตุ เครื่อง พา ไป สู่ ความ นิพพาน ๖ ประการ	๖ ๑๓๖

ทิศ ๖ ว่าด้วยหน้าที่อันบุคคลพึงอุปการะ
กันและกัน

หน้า ๑๔๐

สัปปริสธรรม เป็น ธรรมสำคัญอีก ๗ ประการ	,, ๑๔๖
หิมมัญญา คือ ความเป็นผู้รู้จักเหตุ	,, ๑๔๗
อตถัญญา คือ ความเป็นผู้รู้จักผล	,, ๑๔๘
อตตัญญา คือ ความเป็นผู้รู้จักตน	,, ๑๔๘
มตตัญญา คือ ความเป็นผู้รู้จักประมาณ	,, ๑๔๙
กาตัญญา คือ ความเป็นผู้รู้จักเวทนา	,, ๑๕๐
ปริตตัญญา คือ ความเป็นผู้รู้จักประชุมชน	,, ๑๕๑
บุคคลัญญา คือ ความเป็นผู้รู้จักบุคคล	,, ๑๕๒
คำ ตักเตือน ก้อน จบ	,, ๑๕๔
ตักเตือน ให้ ใช้ ความเพียร & ประการ	,, ๑๕๔
เปรียบ ผู้ศึกษาเหมือน ภาชนะ	,, ๑๕๕
นิทาน นาย เกิด	,, ๑๕๖
การ ตั้ง ตัว และ รักษา ตัว ด้วย หลัก ฐาน	,, ๑๕๘
วุฒิ แห่ง ผู้ควร เป็น ข้าราชการ & ประการ	,, ๑๖๔
เสวกวัตร	,, ๑๖๕
คำ อำนวยพร	,, ๑๖๗
ประติทธีพร	,, ๑๖๘

เด็กเซอร์ จรรยา แก่ นักเรียน แพทย์
ของ พระยาวิสุทธิ สุริยศักดิ์

ตอนที่ ๑

ครั้งที่ ๑ ณวันเสาร์ที่ ๓ และครั้งที่ ๒ ณวันเสาร์ที่ ๑๐

สิงหาคม ร.ศ. ๑๒๖

ที่โรงเรียนราชแพทยาลัย

ธรรม คืออะไร ทำไมจึงต้องมี

นักเรียนทั้งหลาย ตัวท่านซึ่งมาเป็นนักเรียนแพทย์อยู่ใน
ที่นี่ โดยมากย่อมเป็นนักเรียนซึ่งได้เรียนวิชาชั้นต้นมาแล้ว
จากโรงเรียนสามัญศึกษาชั้นประถมและมัธยม โดยลำดับ.
ในโรงเรียนประถมครูก็สอนวิชาชั้นต้นเริ่มแต่หนังสือและเลข
เป็นต้น และมีการสอนจรรยาด้วย เป็นต้นว่าสอนไม่ให้
นักเรียนพูดปด สอนไม่ให้นักเรียนรุ่มเหิงกันและกัน ครั้น
มาถึงโรงเรียนมัธยมเขาก็สอนวิชาเพิ่มเติมขึ้น เช่นกับสอน
หนังสือและเลขสูงขึ้นไป และเพิ่มเติมความรู้อื่นๆ เช่นกับ
ภูมิศาสตร์ หัตถวาดเขียน เป็นต้น ทั้งจรรยาก็ยังสอนด้วยอีก,
เป็นต้นว่า ห้ามไม่ให้นักเรียนหยิบฉวยสิ่งของของคนอื่นที่

เจ้าของเขาไม่ได้ให้ ชี้แจงว่า การกินเหล้ามันเป็นการไม่ดี, การคบเพื่อนที่ชั่วที่เป็นพาดย้อมพาให้ ผู้คบเสียไปได้ต่าง ๆ. ครั้นพ้นจากโรงเรียนมัธยมแล้ว มาเข้าเรียนวิชาวิสามัญศึกษา ในโรงเรียนราชแพทยาลัย ก็ได้มาเห็น หลักสูตรว่ามีการสอนวิชา แพทย์ และนักเรียนต้องเรียนวิทยาศาสตร์ต่าง ๆ อันเกี่ยวกับ วิชาแพทย์ ช้ายังมี การสอนจรรยาอยู่ในหลักสูตรของโรงเรียนแพทย์นี้ด้วยอีก บางทีจะทำให้ นักเรียน ปลาดใจว่า ทำไม การสอนจรรยาจึง เกี่ยวแซกอยู่ทุกหนทุกแห่ง ในโรงเรียนวิสามัญศึกษาชั้น ประถมก็ได้เรียนจรรยามาแล้ว ชั้นมัธยมก็ต้องเรียนด้วยอีก ครั้นมาเข้าโรงเรียนวิสามัญเรียนวิชา แพทย์ จรรยาก็ยังตามมาให้ต้องเรียนด้วยอีกเล่า ถ้า นักเรียนนี้ ปลาดเช่นนั้น ก็เป็นการ ควร อยู่ และจะเป็นโอกาส ให้ข้าพเจ้าชี้แจงให้นักเรียนทั้งหลายเข้าใจแจ่มแจ้งว่า เพราะเหตุใดจึงต้องเป็นเช่นนั้น ดังจะอธิบายต่อไปนี้

๑. ชรรม เป็นเครื่อง รักษาความ ประพฤติ ให้เที่ยงตรง ต่อ ประโยชน์ และ ประสงค์ ของ คน

คนเราทุกคนย่อมจะต้องมีกรรมเป็นหลักเครื่องยึดถือมี
 มากก็น้อย มีอย่างใดก็อย่างหนึ่ง อันจะปราศจากเสียที่
 เดียวย่อมไม่ได้ ถ้าจะเปรียบกับอะวยะของ คน เมื่อผู้ใด
 ผู้หนึ่ง มีอะวยะ อย่างอื่น พร้อม ขาดแต่เบรนซึ่ง เป็น ก้อน
 ความคิดที่จะนำไปประกอบกิจต่าง ๆ คนผู้นั้นจะ ประกอบ
 กิจ การงาน อะไร มิได้ ตัวอย่าง เช่น กับคน บ้านซึ่ง เบรนพิจารณา
 การ ความ ประพฤติ ของ คน บ้าน นั้น ก็ย่อมจะวิปริตไป จาก
 ความเที่ยง ตรง ต่อ ประโยชน์และ ประสงค์ และวิปลาศไป จาก
 ปกติ มนุษย์ทั้ง หลาย เด็กที่ยังไม่รู้เดียงสา ก็เพราะเหตุที่เบรน
 ยังไม่วัฒน พอที่จะ ทำ ประโยชน์ และ ประสงค์ ของ ตนให้เที่ยง
 ตรง ไปได้ เหตุฉะนั้น ความคิดเด็กจึงได้เลื่อนลอย ไม่อยู่ที,
 ร้องให้แล้ว ก็หวั่วเราะแล้ว ก็กลับร้องได้ ใหม่ทันที มีข้อความนี้แล้ว
 ก็ไปหยิบโน่น เปะปะไปผิด ๆ ถูก ๆ ต่าง ๆ อีก อย่าง หนึ่ง
 ผู้ปราศจาก กรรม เปรียบ เหมือน ปยุ่นที่ บลิวอยู่บน อากาศ ลุด
 แล้วแต่ลม จะพัดไป ข้างไหน กระทบอะไรเขาก็ติด อยู่ เมื่อ
 หลุดจากนั้น แล้วลม พัดพาไป ข้างไหน ก็บลิวต่อไป อีก ผู้มีกรรม
 เปรียบเหมือน นก ที่มีปีก และ หาง ปีกและ หาง อาจพาตัว ไปที่

โน้น ที่นี้ ได้ตามประสงค์ หรือ อีกอย่าง หนึ่ง ผู้ปราศจาก ขรรคม
เปรียบเหมือน กาบ ปลัด อัน ลอย อยู่ใน น้ำ สุดแล้ว แต่ น้ำ จะ ไหล
ขึ้น ก็ ลอย ขึ้น น้ำ จะ ไหล ต้อง ก็ ลอย ต้อง ถ้า ไป พะ พาน อะไร
เข้า ก็ ติด อยู่ หลุด จาก นั้น ก็ ลอย ไป ไหม ผู้ มี ขรรคม เปรียบ เหมือน
เรือ อาจ ข้าม ฟาก หรือ ขึ้น น้ำ ต้อง น้ำ ได้ ตาม ความ ประสงค์ ด้วย
กำลัง แกว พาย และ หาง เลื้อย ที่ ถือ ท้าย มี พระ พุทฺธวจนะ อยู่ ขื่อ
หนึ่ง ว่า

“ ชัมโม หเว รักษติ ชัมมจาริ ”

แปล ความ ว่า ขรรคม แหะ ย่อม รักษา ผู้ ประพฤติ ขรรคม ดังนี้
ก็ หมายความว่า เมื่อ เรา ครอง ขรรคม ขรรคม ก็ ย่อม รักษา เรา ถ้า
จะ เปรียบ ก็ เหมือน เรา ไป ใน เรือ ถ้า เรา ถือ หาง เลื้อย หาง
เลื้อย ก็ พา ให้ เรือ เรา ตรง ไป สู่ ที่ ประสงค์ ถ้า เรา ปลด ยอ หาง เลื้อย
เสีย เรือ เรา ก็ จะ หัน ไป เหมา และ ต้อง ลอย ไป ตาม น้ำ จะ
ไป สู่ ที่ หมาย ประโยชน์ และ ที่ ประสงค์ ไม่ได้ ฉะนั้น ก็ ไม่ ผิด อัน ใด
กับ กาบ ปลัด ที่ ได้ เปรียบ มา ข้าง ต้น นั้น

๒. ขรรคม เป็น สิ่ง ที่ ทุก ๆ คน จะ ต้อง มี

เพราะ เหตุ ว่า ขรรคม เป็น เครื่อง รักษา ความ ประพฤติ ให้ เพียง ตรง

ต่อ ประโยชน์และประสงค์ของคนดัง กล่าวมาแล้วนี้ ทุก ๆ คนจึง
 จำจะต้อง ครอง ธรรม คนทุก ประเภท ทุกชนิดจะประกอบกิจ
 การ งาน อย่างไรก็ดี ย่อมต้องมี ธรรม เป็น หลักเครื่อง ยึดถือ.
 ถ้าปราศจาก ธรรม เสียแล้ว ก็ย่อมจะดำเนิน ไปสู่ ประโยชน์ และ
 ประสงค์ ไม่ได้ อย่างว่าแต่คน จำพวกที่ ประกอบ กิจการ งาน ที่ดี
 ที่ชอบ นั้น เลย แม้แต่ คน จำพวกที่ ประพฤติ เป็น โจร คุม พรก
 พวก คบคิด กัน เทียว ดี ชิง ปล้น สอด เขว ประพฤติ การ หากิน ด้วย
 มิจฉา อาชีวะ เป็น การ ชั่วร้าย ดัง นั้น ก็ดี ใน ระหว่าง โจร ก็ยัง
 ต้อง มี โจร ธรรม เป็น หลัก ที่ ยึดถือ กล่าวคือ บรรดา โจร เหล่า
 นั้น จะ ต้อง ครอง ศักดิ์ เริ่มต้น ตั้งแต่ สบถ สำนัด เข้า เป็น พวก เดียว
 กัน รักษา ความ ซื่อตรง ไม่ เอาใจ ออก หาก คิด ร้าย ต่อ กัน รักษา
 ความ เทียง ธรรม คือ หาทรัพย์ ได้ มา ก็ แบ่งปัน กัน โดย ส่วน ย่อม
 ต้อง มีความ สามัคคี คือ พร้อมใจ กัน ใน เวลา ทำ การ และ จะ ลู หรือ
 จะ หนี ย่อม ต้อง เป็น ผู้ ก่อ หาญ ย่อม ต้อง มี ระเบียบ การ งาน
 คือ สัญญา อาณัติ ก็ ต้อง รักษา ให้ ตรง ต่อ เวลา หน้าที่ ของ ใคร
 ใคร ก็ ทำ ให้ ถูก ต้อง ตาม หน้าที่ เหล่า นี้ เป็น ต้น ถ้า โจร ธรรม
 ไม่ เป็น ไป ใน ระหว่าง โจร ผู้ใด ผู้ นั้น ก็ จะ รักษา ชีวิต อยู่ ใน

หมูโจรไม่ได้ ถ้าในหมูโจร ชาติจากโจร ธรรม โจร พวก
นั้นก็จะตั้งเป็นหมู่เป็นคนอยู่ไม่ได้ หายนะ คือ ความเสื่อม
ความทำลายก็ย่อมจะมาถึงโจร พวกนั้น คือ จะต้อง ชาติจาก
ความเป็นโจร หรือ มิฉะนั้นก็ถูกเขาจับเขากุมไปเขียนไปฆ่าตาม
จารีตสำหรับปราบโจร นำมาเป็นอุทาหรณ์ให้เห็นว่า แม้
แต่โจรก็ย่อมต้องมีธรรมเป็นเครื่องยึดถืออยู่ดังนี้

๓. ธรรมกับวิชา ไม่ใช่อันเดียวกัน

เหตุฉะนั้น การศึกษาเล่าเรียนของคนทั่วไป จึงสรุปรวม
ความได้เป็น ๒ อย่าง คือ ศึกษาวิชาอย่างหนึ่ง ศึกษาจรรยา
อย่างหนึ่ง วิชาเป็นความรู้ที่จะพาให้ผู้รู้มีความสามารถ
ทำการงานต่างๆ ได้ตามความรู้ ประดุจเครื่องมือสำหรับใช้
ธรรมเป็นเครื่องพาให้ผู้รู้วิชาประกอบจรรยา คือ ใช้วิชา
ที่รู้โดยควรโดยชอบ ไม่ให้พาเอาวิชาไปใช้ที่ผิด หรือ
เอาความรู้ที่มีไปกดขี่ให้ผู้อื่นเสียเปล่า วิชา กับ จรรยาจึง
เป็นสิ่งที่ต้องเรียน ต้องรู้ด้วยกันทั้ง ๒ อย่าง จะเรียนแต่วิชา,
ถึงจะมีความรอบรู้วิเศษปานใดแต่ถ้าจรรยาไม่ดี คือไม่มี
ธรรมเป็นหลัก เครื่องยึดถือให้ประพฤติเป็นไปโดยควรโดยชอบ

แล้ว วิชาความรู้ที่ได้เล่าเรียนเสียเวลา มาช้านานเท่าใด
ก็ไม่มีประโยชน์ บางทีอาจให้โทษได้ ยิ่งกว่าไม่รู้วิชา
เพราะ ความรู้เป็นเครื่องมือสำหรับใช้ ถ้าไปใช้ ที่ผิดก็
อาจให้ผลร้าย เร็วแรง กว่า ไม่มีความรู้ นั่นใดก็ดี เปรียบ
ประจักษ์คน พาด เทียว ทำร้ายเขา ถ้ามีแต่มือเปล่าไป ชกต่อย
ก็จะพอทำเนา ถ้าหากมี มีด ขวาน บิน ตาม ซึ่งเป็นเครื่องมือ
เป็น อาวุธ ไป ทำร้ายเขา ผลอัน ร้าย นั้น ก็จะ เร็วแรง ยิ่งกว่า
ทำด้วย มือเปล่าอยู่ เป็น ธรรมดา

๔. ธรรมทั่วไป กับ ธรรมเฉพาะ

ธรรมที่สอนใน หมวด จรรยา มีเป็น สอง ชั้น จะเรียกว่า
ธรรมทั่วไป ชั้นหนึ่ง ธรรมเฉพาะ อีกชั้นหนึ่ง ธรรมทั่วไป
นั้น หมายความว่า บรรดา ธรรม ซึ่งเป็น ของ กตาง สำหรับคน
ทั่วไป ซึ่ง ครุ สอน อยู่ใน จรรยา ชั้น สามัญศึกษา คือ เป็นต้น
ว่าความดี ความสามัคคี ความเที่ยงตรง เหล่านี้,
ไม่ว่าคนใดและเป็นคนชนิดใด และ จะ ทำ การงาน สิ่งใด ก็ต้อง
ใช้ ต้อง รักษา ทั้งสิ้น เช่น ชั้นหนึ่ง อีกชั้นหนึ่งที่จะเรียกว่า
ธรรมเฉพาะ หมายความว่า ธรรมข้อใด ซึ่งเป็น จรรยาเฉพาะ

คนชนิดหนึ่ง หรือจำพวกหนึ่ง จะต้อง รักษาให้ ยิ่ง ยวด กวด ขัน
เป็น อุกฤษฐ์ โดยเนาะ บุคคล หรือ จำพวก ชนิดนั้น ๆ ตัวอย่าง
เช่น กับว่า ทหาร จะต้อง มีความ กล้าหาญ เป็น ขรรณ อย่าง
อุกฤษฐ์ คือ ความ ขลาด จะมีในทหารไม่ได้ จะต้อง มีความ
มันคง ค่อ ระเบียบเป็น อุกฤษฐ์ ความ เหวลไหลด เร็วก ไม่ไป
นัดไม่ถึง จะมี ใน ทหาร ไม่ได้ ครู จะต้อง มีความ พยายาม
พรว้าสอน เป็น ขรรณ อัน อุกฤษฐ์ ความ เบื่อหน่าย ขาด ความ
พยายาม พรว้าสอน ถ้ามีใน ครู ก็จะเป็น ครู ที่ เหมาะแก่ ไม่ได้
แพทย์ จะต้อง มีความกรุณา ที่จะพยายาม ช่วยชีวิต มนุษย์ เป็นขรรณ
อย่าง อุกฤษฐ์ ถ้า แพทย์เป็น ผู้มีก่งาย หรือ เห็น แค่ว่า ประโยชน์
อื่น ขาดความ กรุณา ที่จะ ช่วยชีวิต มนุษย์ ก็จะเป็น แพทย์ ที่
ควร นับถือ ไม่ได้ ขุน ศาสตร์ย่อมต้อง มีความ เที่ยงตรง เป็น ขรรณ
อัน อุกฤษฐ์ ถ้า ขุน ศาสตร์มีจิตร์ โดเด ไม่มันคง ดูอำนาจ แก่
อคติทั้ง ๕ พินักษาคติ ไม่เที่ยงตรง ก็เป็น อัน ผิดหน้าที่ ของ
ขุน ศาสตร์ เหล่านั้นเป็น ต้น เหตุฉะนั้น ผู้ที่ ศึกษาเก่า เรียน เมื่อ
เก่า เรียนวิชาใน ชั้น สามัญศึกษา ก็ต้องเก่า เรียนศึกษา จรรยา
ที่เป็น ขรรณดาสามัญสำหรับคนทั่วไป ครั้น เมื่อไปเก่า เรียนวิชา

พิเศษ ซึ่ง เป็น วิสามัญศึกษา อย่างไรก็ดี อย่างหนึ่ง ก็ย่อม ต้อง
มีการ ศึกษา จรรยา ที่ จะ เถาเรียน ข้อ ธรรม โดย เฉพาะ สำหรับ ผู้ที่
ประกอบ การงาน อย่าง นั้น ๆ เป็น พิเศษ อีก ชัน หนึ่ง นั้น แหะ
การ ที่ นักเรียน ทั้งหลาย มา เถาเรียน วิชา แพทย์ อยู่ใน โรง เรียน ราช
แพทยาลัย ใน บัด นี้ ต้อง มีการ ศึกษา จรรยา ตาม หลัก สูตร ด้วย
เพราะ เหตุใด ก็ จะ พึง เข้าใจ ได้ ด้วย ความ อธิบาย ข้อ นี้

๕. สัตตสังคัมม์ คือ ธรรมอันที่ ๗ ข้อ

เมื่อ เริ่ม จะ สอน ธรรม จำ จะ ต้อง ยก เอา ธรรม สำคัญ ของ
องค์ พระสัมมา สัมพุทธเจ้า มา มอบ ให้ เสีย ก่อน คือ ธรรม หมวด
หนึ่ง มี อยู่ ๗ ข้อ เรียกว่า สัตตสังคัมม์ คือ ธรรมอันที่ ๗ ข้อ.
ธรรม ทั้ง ๗ ข้อ นี้ เป็น ธรรม สำคัญ ซึ่ง สำคัญ รับ รักษา หรือ ปลุก
ธรรม อื่น ให้ เกิด และ เป็น ธรรม สำหรับ รักษา ธรรม อื่น ให้
คง อยู่ ถาวร มั่นคง ถ้า จะ เปรียบ ตาม หน้า ที่ ก็ เหมือน เป็น บิดา
(ผู้ ให้ เกิด) และ มารดา (ผู้ พม พัก รักษา) ซึ่ง ธรรม อื่น.
ธรรม ๗ ข้อ นั้น คือ (๑) สัทธา (๒) หิริ (๓) โศคตัมปิ
(๔) พาหุสัจจ (๕) วิริย (๖) สติ (๗) ปัญญา จะ
อธิบาย ที่ ละ ข้อ ดัง นี้

(๑) ศรัทธา แปลว่าความเชื่อ เห็นดี เห็นชอบในสิ่งที่
 ตนจะประพฤติ ความนับถือ พระศาสนา ถ้าศรัทธาไม่เกิด
 ก่อน ความตั้งใจที่จะนับนอบและกระทำตามคำสั่งสอนก็จะ
 ยังหาไม่มี ถ้าจะทำก็สักแต่ว่าทำหรือทำตามอำนาจความ
 ชักจูงอย่างอื่น ไม่ได้ทำด้วยอำนาจศรัทธาแล้ว การที่ทำ
 นั้นก็คงจะไม่คืบคั้นถึงขั้นแน่นอนมั่นคงลงได้ ถ้าจะว่าด้วย
 การอื่นก็ทำนองเดียวกัน เป็นต้นว่าพวกเราที่สมัครเข้ามา
 เป็นนักเรียนแพทย์ ถ้าใจไม่ได้เห็นดีเห็นชอบแท้จริงในวิชา
 แพทย์ สักแต่ว่าผู้ปกครองบังคับให้มาเรียน หรือเพื่อนฝูง
 ชักจูงมา ก็มาลงตูดนั้น การที่จะตั้งใจเล่าเรียนจริง
 ก็จะหาเป็นไปได้ไม่ เวลาครูสอนก็ฟังๆ ไป ฟังแล้ว
 ก็ไม่เข้าใจ หรือเข้าใจแล้วก็ตามทั้งเสีย ไม่ได้จด ไม่ได้
 จำ และสงสัยสิ่งใดก็ไม่ได้ถามให้เข้าใจแจ่มแจ้ง ใจก็ไม่ได้
 คิดไต่ฝั่นคริครองในข้อในเรื่องที่เขาสอน ก็เมื่อการเล่า
 เรียนของตนเรียนด้วยวิธีอย่างนี้จะเรียนดีได้ที่ไหน นี่ก็
 เพราะไม่ได้เป็นไป ด้วยอำนาจความศรัทธา ถ้าหากเข้ามา
 เล่าเรียนด้วยความศรัทธา หรือมาเรียนอยู่แล้วเกิดศรัทธาขึ้น
 คือมีใจรักใคร่ในวิชาที่เล่าเรียน เชื่อถือว่าเป็นคุณ เป็นประโยชน์

อย่าง นั้น อย่าง นี้ได้จริง ความตั้งใจไม่มั่น ที่จะเล่าเรียนจริงๆ ก็ จะเกิดขึ้น เมื่อ มีความตั้งใจไม่มั่น เช่น นั้นแล้ว ก็เรียน ด้วยความสนุก ความร่าเริง ไม่จำใจเรียน ผลของการเล่าเรียน ก็ย่อมจะสำเร็จ ได้ดี เป็นธรรมดา เหตุฉะนั้น ศรัทธา จึงเป็นธรรมข้อสำคัญอันหนึ่ง ที่ เป็นเครื่องให้เกิดธรรมอื่นๆ พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอน ไว้ว่า “ศรัทธา พันธะ ปาณีย” แปลความว่า ศรัทธารวมรวมไว้ ซึ่งสิ่งยิ่ง คือกุศล ศรัทธา จึงเป็นธรรมอันสำคัญดัง อธิบาย มา ฉะนี้

(๒) หิริ แปลว่า ความละอาย ละอายจะชดช้อย ขาดความชั่ว ที่ จะกระทำ

(๓) โอตตัปป แปลว่า ความขยัน ครั่น คร้าม หวาด หวั่น ต่อความชั่ว ที่ จะ กระทำ

หิริ กับ โอตตัปป ๒ ข้อนี้เป็น ธรรมที่คล้ายกัน คือเป็นเครื่องเหนี่ยวรั้ง ห้ามปรามไม่ให้คนกล้าสามารถที่จะทำความชั่ว ได้ ความชั่ว หรือสิ่งที่เป็นบาปที่บุคคลจะกระทำแล้ว ไม่กระทำ เพราะ ไม่มีโอกาสจะกระทำ ดังตัวอย่างว่า มีของวางอยู่ในห้องนี้ และมีคนหนึ่งอยู่ ผู้ร้ายเดินผ่านมาเห็น ของแล้วอยากได้แต่ไม่สามารถจะเข้าไปหยิบฉวย เพราะเหตุที่ กัดัวคน จะ

เห็น และเขาจะจับ ไปลงโทษ ฉะนั้น การที่ผู้ร้าย ไม่ทำร้าย นั้น
 ไม่ใช่เพราะกรรม ๒ ข้อคือ หิริ และ โศกตปป์ คຸ່ມครอง อยู่ ไม่
 ทำ เพราะ หาก ไม่มี โอกาสจะ กระทำ เมื่อ กรรม ๒ ข้อ ไม่ได้
 มีแก่ผู้ร้าย ฉะนั้นแล้ว ถ้า สบสมย์ ที่มีโอกาสเหมาะ เมื่อใด ผู้ร้าย
 นั้น ก็ย่อม จะ ทำความ เป็นโจร ให้สำเร็จ เมื่อนั้น หิริ กับ โศก
 ตปป์ นั้น ถ้าปกครอง รักษา ดันตานั้น อยู่แล้ว ย่อม จะ บัอง
 กัน รักษา มิให้ ผู้ นั้น อาจ หาญ ที่ จะ ทำความ ชั่ว ลง ได้ ไม่ว่า สมัย
 ไต กาลใด แม้แต่ จะ ไม่มี ผู้รู้ จะ ไม่มี ผู้เห็น จะ ไม่มี ผู้ใด ยิน
 จะ ไม่มี ผู้คิด และ นึก ถึง ก็ดี ผู้ นั้น เมื่อ รู้ว่า สิ่ง หรือ การ ที่ จะ
 กระทำ เป็น การ บาป การ ชั่ว แล้ว ก็ให้ ขยะแขยง หวั่น หวาด เกิด
 ขึ้น ใน ใจ ไม่สามารถ เอง ที่ จะ พยายาม และ อาจ หาญ กระทำ
 ลง ได้ เมื่อ รู้ และ นึก จะ กระทำ ความ ชั่ว ใจ ตน ก็ จะ ตัด ห้าม
 ใจ ตน เอง มิให้ กระทำ ผู้ ที่มี อำนาจ เป็นใหญ่ เป็น ประธาน อาจ
 ทำอะไร ก็ทำได้ เห็น อานาจ ผู้อื่น แต่ ท่าน ไม่ทำ สิ่งใด ให้ ผิด
 ท่านเอง คง กรรม ก็ เพราะ อะไร ก็ เพราะ หิริ กับ โศกตปป์ ๒ ข้อ
 นี้ เป็น ตัว กรรม อัน ตั้ง อยู่ เห็น อิศรภาพ ของ ท่าน ผู้ นั้น หิริ กับ
 โศกตปป์ จึง มีหน้าที่ เป็น ผู้ พุ่ พัก รักษา กรรมอื่น ที่มี อยู่ ไม่ให้
 วิปตาศ ไปได้ มี พระ พุทธ ภาษิต ว่า หิริ โศกตปป์ เป็น กรรม

รักษา โลก พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงชินวราลงกรณโรตส์
จึงได้ทรงนิพนธ์ไว้เพื่อจำใส่ใจได้ง่ายว่า “หิริ โอตตัปปะปัญญะ
โลกํ ปาเดติ สํวํ” แปลความว่า หิริ โอตตัปปะย่อมรักษา
โลกไว้เป็นอันดี หิริ กับ โอตตัปปะ ๒ ข้อนี้ เป็น ธรรมสำคัญ
ด้วยประการ ฉะนี้.

(๔) พาหุสัจจะ แปลว่า ความได้ยินมาก ได้ฟังมาก ได้
เรียนมาก ธรรมข้อนี้เป็นธรรมที่บุคคลพึงปลูกให้เกิด คือ
เมื่อได้มีพาหุสัจจะ ความได้ยินมาก ได้ฟังมาก ได้เรียนมาก
อยู่แล้วก็ เป็น ความรู้ เมื่อความรู้ ได้สะสม ไว้มากแล้วก็
ให้เกิดความฉลาด เหตุ ฉะนั้น ธรรมทั้ง หาย ที่ จะ เกิด
ก็เพราะ ย่อม ได้รู้ คือ ได้ยิน ได้ฟัง ได้เรียน มาแล้ว ธรรม
นั้น ๆ จึง ได้มา มี ใน คน ถ้าจะ ว่าด้วยกิจ การ ทั้ง หาย แห่ง
โลกก็ดุจเดียวกัน ความได้เรียน ได้ยิน ได้ฟัง ได้รู้ ย่อม
ให้เกิดความฉลาด ความสามารถที่จะ ประกอบ กิจ การ งาน
ก็เพราะ เกิด จาก การ ที่ ได้เรียน ได้ยิน ได้ฟัง ได้รู้นั้น มา
เป็น เครื่อง เทียบ กับ ปัญญา ความคิด ที่จะ เลือก ใช้ ให้เหมาะ ให้
ควร แก่ กิจ นั้น ๆ การ ค้นหา กดี การ อ่าน หนังสือ และ หนังสือ
พิมพ์ กดี การ ไป เทียบ ไป เปรู กดี เหล่านี้ เป็น ส่วน ที่ จะ บำรุง ความ

พบเห็นฟังรู้ทั้งนั้น เมื่อได้รู้มาก ก็เป็นของธรรมดาอันหนึ่งคือ
พาหุสัจจ พาหุสัจจ จึงเป็นธรรมที่ทำให้เกิดธรรมข้ออื่น ๆ
พระพุทธเจ้าได้ตรัสภาษิตแก่อาฬวกะยักษเป็นคาถาว่า “สุตฺตํ
สมฺมตํ ปญฺญํ” แปลความว่า ฟังด้วยดีย่อมได้ปัญญา พาหุ
สัจจ คือ ความได้เรียนมาก ได้ยินมาก ได้ฟังมาก ได้รู้มาก
ก็ตรงกัน จึงเป็นธรรมอันสำคัญดังนี้

(๕) วิริย แปลว่า ความพากเพียร พยายาม ความเพียร
เป็นข้อสำคัญยิ่ง อย่างหนึ่ง ในกิจการใด ๆ ก็ดี แม้แต่เรา
รักเราใคร่เราตั้งใจใฝ่ฝันในกิจอันนั้น แต่ถ้าหากไม่มีความ
เพียร พยายามที่จะกระทำให้สำเร็จ การที่ยากก็จะสำเร็จไม่
ได้ดัง ความประสงค์ หรือสิ่งใดที่มีอยู่แล้วแต่ขาดความพยายาม
ที่จะระวังรักษา สิ่งนั้นก็อาจที่จะหลุดร่วงไปจากอำนาจ
ตน อันเป็นเจ้าของได้ ความเพียร ทำนุบำรุงไว้ในปธานสูตร
เป็น ๔ สถาน คือ

๑. ตั้งวรปธาน ได้แก่ความเพียรที่จะระวัง อกุศลธรรมที่
ยังมีได้บังเกิดไม่ให้เกิดขึ้นได้

๒. ปหานปธาน ได้แก่ความเพียรที่จะขับไล่ อกุศลธรรม
ที่มีอยู่แล้วให้หมดไป

๓ ภาวนาปธาน ได้แก่ ความเพียรที่จะปลูกสร้าง กุศลธรรม
อันยังมิได้บังเกิดให้บังเกิดขึ้น

๔ อนรักขนาปธาน ได้แก่ ความเพียรที่จะรักษา กุศลธรรม
ที่ได้เกิด มีอยู่แล้วมิให้เสื่อมสลายไป

ขอให้คิดว่าอาการ ของความเพียรตามที่ท่านจำแนกไว้เป็น
๔ สถาน ดังนี้ ก็นึก ความ กว้าง ขว้าง เพียงใด ถ้าผู้ใด กระทบ ความ
เพียร ให้ได้เต็มบริบูรณ์ทั้ง ๔ สถาน เช่นนี้แล้ว ความดีก็จะ
มีแก่ผู้นั้นมิใช่น้อยเลย วิริย มีอาการ ทั้งฝ่ายที่จะปลูกให้
กุศลธรรมบังเกิด และมีหน้าที่ที่จะ รักษาด้วย พระพุทธเจ้าได้
ตรัสสรรเสริญ ความเพียร ไว้ด้วยนิพนธ์คาถาดังนี้ว่า “เอกาท
ชีวิโต เสยโย วิริโย อารภโต ทัพโห” ความว่า ผู้ปรารถนาความ
เพียรนั้น มีชีวิตอยู่ได้วันเดียวยังดีกว่า (ผู้ไม่มีเพียร อยู่ได้
ร้อยปี) วิริย เป็น ธรรมสำคัญ ดังนี้

(๖) สติ แปลความว่า ความยังคิด ความรู้ ตักตน ระวัง
ตนไม่พินเพื่อน เหตุใดไม่ตักตน ไม่ประมาณ สติ เป็นธรรม
สำคัญซึ่งทำให้ดำรง ตนเที่ยงตรงมั่นคงอยู่ ถ้าปราศจาก สติ
หรือเสียสติแล้ว ความเสียอื่น ๆ ก็อาจมีมาได้ และความ
ดีที่มีอยู่แล้ว ก็อาจ เสื่อม เสียไป เหมือนคัมประตุบ้านอันเบียด

ทั้งไว้ใน เวลากลางคืน เป็นโอกาสที่จะให้คนร้าย ย่องเข้ามา และ ทรัพย์สิน สิ่ง ที่มีอยู่ก็ อาจ เป็น อันตราย ไป ความที่ จะ ระวัง ไม่ให้เสีย เสีย ย่อม เป็น ข้อ สำคัญ เหตุ นั้น พระพุทธเจ้า จึง ได้บัญญัติ ห้าม เหตุอัน เป็น ที่ ตั้ง แห่ง ความ มัว เมา คือ ให้ เว้น การ เสพ สุรา และ เมรัยไว้ เป็น องค์ ศีล ข้อ หนึ่ง ความ รู้ ตัว, ถ้า บุคคล ใด จะ มี คุณ วิชา และ ความ เฉลียว ฉลาด มี คุณ ความ ดี อย่างไร ถ้า รู้ ตัว อยู่ แล้ว ก็ อาจ ประพฤติ แต่ ที่ ดี ทำ แต่ ที่ ชอบ ให้ เหมาะ ให้ ควร ถ้า ความ ต้ม ตัว เข้า มา ครบ จำ เมื่อใด แล้ว ก็ บังเกิด ความ มี ต มน แก่ คน นั้น ไม่ รู้ คิด ชอบ ชั่ว ดี บุญ บาป อาจ ทำ ชั่ว ทำ ผิด และ ทำ อุกุศล กรรม ใด ๆ ได้ หมด คน ที่ ถูก ผูก ตา และ จับ เวียน หมุน เสีย แล้ว ไม่ มี เครื่อง ดัง เกิด ที่ จะ ให้ รู้ ว่า ตน อยู่ ที่ ไหน อาจ เดิน ไป โดน ต้น ไม้ หรือ ตก น้ำ ก็ ได้ ฉะนั้น ผู้ ปราศ จาก สติ หรือ เสีย สติ ก็ มี ต มน ไม่ อาจ เห็น ความ ชั่ว และ บาป อุกุศล ได้ ฉะนั้น พระ พุทธเจ้า ได้ ตรัส ภาษิต เป็น บท พระ คาถา ไว้ ว่า “สติ โทกัสมี ชาคโร” ความ ว่า สติ เป็น ธรรม เครื่อง ตื่น อยู่ ใน โลก. จึง เป็น ธรรม สำคัญ อัน หนึ่ง ดัง อธิบาย มา นี้

(๗) บัญญา แปลว่า ความรู้ ประจักษ์ ความเข้าใจ ชัด

ความฉลาด ความที่จะให้เห็นผิด ชอบชั่วดี บาป บุญคุณโทษ
แห่งกิจการใด ๆ ทั้ง ปวง ก็ย่อมเกิดด้วยปัญญา สิ่งที่พบ
ปะแลเห็นด้วยตาโดยปรกติ ย่อมเป็น ของเคลือบคลุม และแต่ง
ย่อมอยู่ โดยมาก แต่ที่จะให้เห็นความแท้ ความจริง ของสิ่ง
ทั้งปวงนั้น ย่อมจะเห็นได้ เพราะความดำริห์ไตร่ตรองด้วย
ปัญญา บรรดาความรู้ที่จะเล่าเรียนทั้ง หดาย ก็มีหัดคิด
ด้วยปัญญาเป็นสูงสุด ศึกษาวิชาในทางพระศาสนา มีเป็น ๓ ชั้น
ชั้นต้นให้สำรวจ กาย วาจา คือศีล ชั้นกลางให้สำรวจใจ คือ
สมาธิ ชั้นสูงสุดก็ให้คิดคือปัญญา เรียกว่าไตรสิกขา
การศึกษาของโลกก็มีปัญญาเป็นสูงสุดคู่กัน ชั้นต้นเป็น
การเรียนจำ เช่น วิชาแพทย์ก็เรียนให้รู้ตามตำหรับตำรา,
ชั้นที่สองเป็น การเรียนทำ คือฝึกหัดทำให้เป็นตามที่ได้
เรียนเป็นต้นว่า วิชาแพทย์ ก็ฝึกหัดการที่ทำด้วยมือ มีพยาธิ
บาด และเยียวยา เป็นต้น ชั้นสูงสุดเป็น การเรียนคิด คือ
เป็นต้นว่า วิชาแพทย์ที่จะเป็น แพทย์ดีก็เพราะปัญญาที่ตรวจใช้
ถูก คิดประกอบยาถูก แก่โรคจึงจะเยียวยารักษาได้ดีและ
ได้เป็นแพทย์มีชื่อเสียง ปัญญานับว่าเป็นอย่างสูงสุดในการ

เรียน ความรู้ ทั้ง หทัย และ ปัญญา ท่านเปรียบว่า เป็น แสง สว่าง
 ที่สุดในโลก แม้พระอาทิตย์ก็สู้ไม่ได้ ด้วยเหตุว่า พระ
 อาทิตย์ส่องแสง สว่าง ได้แต่ใน ที่ที่ เบียด เมฆ ไม่สามารถ ที่จะ
 ส่องให้สว่าง เข้าไปใน ถ้ำ ใน เหว อัน ลึก ซึ่ง ได้ ส่วน ปัญญา
 นั้น เป็น แสง สว่าง อัน อาจ สอดส่อง เข้า ไป ได้ ไม่ว่า ใน ที่ กำบัง ดี
 ดับ ประการใด ปัญญาเป็น ธรรม ที่ ให้ แทะเห็น ธรรมอื่น จึง มี
 ลักษณะ ประจักษ์ว่า เป็น ที่ เกิด ของ ธรรมอื่น มี พระ พุทธ ภาษิต
 อยู่ว่า “ปัญญา นรานํ รตนํ” แปลความว่า ปัญญา เป็น รัตน
 ของ นรชน ปัญญา จึง เป็น ธรรมอื่น สำคัญ ด้วย ประการ หนึ่ง
 ธรรมทั้ง ๗ ข้อนี้ เป็น ธรรม ที่ สัมบุรุษ ทั้ง หทัย จะ พึง มี,
 เหตุ ฉะนั้น บุคคล ควร จะ เรียนรู้ ธรรม ๗ ข้อนี้ ก่อน ธรรมอื่น และ
 ปลุกฝัง ให้ เกิด มี ใน ดินแดน ของ ตน เพื่อจะได้ ปลุก ธรรมอื่น ให้
 เกิด ตาม และ รักษา ธรรม ที่ มี อยู่ แล้ว ให้ มัน คง ถาวร อยู่ใน
 ดินแดน ของ ตน

๖. กฎ กับ ธรรม เป็น ของ ต่าง กัน

พระ วินัย บัญญัติ ซึ่ง เป็น พระ พุทธบัญญัติ ก็ ดี กฎหมาย ซึ่ง
 เป็น พระราชบัญญัติ ก็ ดี หรือ ข้อ บังคับ สำหรับ สถาน สำหรับ การ
 สำหรับ บริษัทใด ๆ เช่น กับ ข้อ บังคับ สำหรับ โรงเรียน แพทย์ ก็ ดี

เหล่านี้ เป็น จำพวก กฎ ส่วน ธรรม ซึ่ง เป็น พระพุทธวจนะ ก็ดี หรือเป็น คำของ นักปราชญ์ ของบัณฑิตยใด ๆ แห่งชาติใด ภาษาใดก็ดี หรือเป็น สุภาษิตที่ได้กล่าวได้ อารมณ์กันไว้เป็นแบบอย่าง อุทาหรณ์ ความดีความชั่วก็ดี เหล่านี้ เป็น จำพวก ธรรม ที่ จะ เทียบ ให้ เห็น ว่า กฎ กับ ธรรม ต่าง กัน อย่างไร กฎ แท้จริง โดยมาก ที่ จะ ตั้ง ขึ้น ย่อม อาศัย ธรรม เป็น หลัก เป็นต้น ว่า การถือเอา ทพภัยสมบัติ ของผู้อื่น มาเป็น ของตน ธรรม บอกว่า เป็น การ ทุจริต ไม่ดี ไม่ควร ผู้ใด จะ ประพฤติ ผิดกฎ ก็ ดำเนิน ตาม รอย ธรรม นี้ ชัก มา เทียบ พอ เป็น ตัว อย่าง แต่ไม่ ใช่ว่า จะมี อะไร เป็น เครื่อง ยืนยัน ว่า ธรรม ทุกข้อ จะต้อง มี ใน กฎ และ ไม่ ใช่ว่า กฎ ทุกข้อ จะต้อง ออก จาก ธรรม ไม่ ใช่ว่า เช่น นั้น ข้อนี้ เป็น แต่ ชี้ ให้ เห็น ว่า ธรรม ย่อม เป็น หลัก ของ กฎ และ กฎ ทั้งหลาย ย่อม ยึด ธรรม เป็น หลัก แต่ บาง ที่ อาจ เป็น ได้ โดยตรง ก็ เป็น ไป ที่ เป็น ไป โดยตรง ไม่ได้ ก็ เป็น ไป โดยปริยาย และ กฎ ที่ ผิด ธรรม บาง ที่ ก็มี แต่ ต้อง เข้าใจ ว่า กฎ นั้น ไม่ได้ ตั้ง โดย ธรรม จารี บุคคล คือ ไม่ได้ ตั้ง ด้วย คน ที่ ครอง ธรรม แต่ ข้อสำคัญ ที่ กฎ กับ ธรรม ต่าง กัน นั้น มี อยู่ หลาย ข้อ คือ

(๑) กฎ ย่อม มี บุคคล เป็น ผู้ตั้ง

ธรรม ไม่มี บุคคล เป็น ผู้ตั้ง ความจริง เป็น ผู้ตั้ง

(๒) กฎ เมื่อใดครั้งนั้นแล้ว ย่อมมีผู้รักษา คอย กำกับควบคุม ตรวจตราจับกุมผู้ทำผิดกฎ

ธรรม ไม่มีบุคคลรักษา ธรรมย่อมรักษาธรรมเอง

(๓) กฎ เมื่อใคร ทำผิด ย่อมมีผู้ลงโทษ เมื่อใคร ทำชอบ ย่อมมีผู้ให้บำเหน็จ

ธรรม เมื่อใคร ทำผิด หรือชอบ ไม่มีผู้ลงโทษและให้บำเหน็จ ผลแห่งกรรมของผู้ทำนั้นเองเป็นผู้ลงโทษและให้บำเหน็จ

ตัวอย่าง เป็นต้นว่า การ ดัก ฆะโมย ฝ่ายพระวินัยบัญญัติวางไว้ว่า ภิกษุใดต้อง อทิน นาทาน ปาราชิก ภิกษุนั้น ขาดจากความเป็นภิกษุ ถ้าแะะภิกษุใดทำผิด พระวินัยบัญญัติข้อนั้น ภิกษุนั้นก็ขาดจากความเป็นภิกษุ นั้น เป็นพระพุทธานุญาตสำหรับลงโทษ สังฆสมาคมเป็นผู้ลงโทษ ส่วน พระราชบัญญัติ กฎหมายตั้งไว้ว่าผู้ที่ ประพฤติ การ ดัก ฆะโมยต้องจับมาไต่สวน ลงโทษ เป็น พระราช อาชญา มี โปติศ และ พด คำนวณ ภูธร คอย ตรวจตราจับกุมผู้ทำผิด มีศาลสำหรับไต่สวน มีคุกกตรวจ เป็น ที่ กักขัง ของ จำทำโทษ ส่วนข้อธรรมที่ปรากฏอยู่ว่า การ ดัก ฆะโมย เป็น การ ชั่ว เป็น บาป อุกุศล.

ธรรมข้อนี้บุคคลก็ไม่ได้ตั้ง ความจริง กล่าวคือ การที่ว่า
 เป็นการชั่ว การไม่ดี นั้นเอง เป็นผู้ตั้ง เพราะ การ ดัก ฆะโมย
 มีขึ้นที่ไหน ก็ไม่มีใครชอบ ความสงบ สบาย ในระหว่าง หมู่
 คณะ นั้นก็ จดจาดอดหมั่นขึ้น ผู้ใด เป็นผู้ดัก ฆะโมย ผู้นั้น
 ก็เดือดร้อน ต้อง ช้อน เสร็จความผิดของตน ส่วนผู้ที่ ไม่ได้
 ดัก ฆะโมย ก็มุ่งมอง แต่จะสืบหาเอาตัวผู้ ฆะโมยให้ ได้ เมื่อความ
 ปรากฏว่าผู้ใด เป็นผู้ ฆะโมย แล้ว แม้แต่ หาก จะไม่มีใครจับ
 กุมไปลงโทษ ความรักใคร่ นับถือแต่ผู้อื่น ก็จะหมดลง ความ
 เกียดชิด ซึ่งมุ่งหมาย ปองร้าย ก็จะเกิดขึ้นแก่ผู้ทำผิด ความศุข
 ดำราญ และความดีความเจริญ ก็ปลาศ์หลักดี ไปจากผู้นั้น.
 ผลคือ ความ ปราศจาก ศุข ด้วย ประการ นั้น ๆ แห่งผู้ดัก ฆะโมย
 นั้นเอง จะเป็น ผู้ลงโทษ ไม่ต้อง มีชน ค้าดตุลาการ คอย ได้ส่วน
 พิพากษาเลย ส่วนผู้ที่ จะ รักษาควบคุม ตรวจตรา ไม่ให้
 บุคคล ประพฤติการ เป็น ผู้ดัก ฆะโมย นั้นก็ ใช้บุคคลอื่น ได้แก่
 ธรรม รักษา ธรรม ด้วยกันเอง กล่าวคือ มีธรรมข้อหนึ่งว่า
 อทินนาทาน เป็น บาป อุกุศล บุคคล ควร จะ ตั้งใจ เว้น อทินนาทาน
 นี้แล้ว ถ้า หาก เกยยจิตร์คิด การ ดัก ฆะโมย บังเกิด มีขึ้น,

ธรรมข้อหนึ่งคือศีลจะมาก็คือเตือนว่า... เอ๊ะ การนี้ดีหรือชั่ว
ปัญญาจะเป็นผู้บอกว่าการชะโมยนั้นเป็นบาปอกุศลชั่ว
ร้ายนี้ ธรรมข้อหนึ่งคือโทมจะมาก็คือรู้ว่าไม่ได้ซี
เราไม่ควรทำ ฝ่ายหรือโคศบปก็จะอาษาเข้ามาเป็นผู้ตรวจ
ตราควบคุมมิให้ผู้นั้นย่างเหยียดมือเท้าออกไปทำการลักชะโมย
ได้ ผู้นั้นก็ไม่สามารถจะทำได้เอง เพราะเหตุที่
“ธรรม ย่อมรักษาผู้ประพฤติ ธรรม” ดังกล่าวมาแต่ต้น
แล้ว ฉะนั้น เหตุฉะนั้นควรผู้แสวงหาความดีทั้งหลายจะ
รู้ดีว่า ธรรมเป็นผู้ควบคุมรักษาคนไม่ให้ทำการที่ผิด เมื่อ
จิตรู้จักคิดรู้ว่าสิ่งใดเป็นความผิดชั่ว และเป็นบาปอกุศลแล้ว หาก
มีจิตรู้คิดจะกระทำความผิดนั้น ก็จงอย่าได้เหยียดเท้าหาผู้
ที่คอยตรวจกำกับจับกุมที่ไหนเลย จงตรวจหาธรรม
ทั้งหลายซึ่งเป็นเครื่องห้ามการทำความผิดมาบังคับห้ามตนเอง
ให้รู้ดีกระตักเอง อายเอง สดุ้งหวั่นหวาดไปเอง จนไม่
สามารถที่จะกระทำความชั่วนั้น ๆ ได้

๗. ความชอบธรรม กับ ความผิดธรรม

ธรรมทั้งหลายย่อมเป็นของกลาง อยู่สำหรับโลก ประดุจเดียวกับ

กัน กับวัตถุทั้งหลาย ซึ่งเป็น ของกลางอยู่สำหรับโลก การที่จะเป็น
เหตุให้ชอบธรรม หรือ ผิดธรรม นั้นอยู่ในผู้ประพฤติ อีกประการ
หนึ่ง ธรรมข้อใด มีคุณ ธรรมเป็นอย่างไร ใคร จะเอาไปใช้
ที่ไหนคุณ ของ ธรรมข้อนั้นก็คง จะ เป็นอยู่อย่างนั้น เปรียบ
เหมือนกับ น้ำหมึก ที่มีสีต่าง ๆ เป็นต้นว่า หมึกสีแดง ถ้าเรา
เอาปากกาจุ่ม มาเขียน บน กระดาษ ก็คงจะเป็นสีแดง เอา
มาป้ายเสื้อก็คงจะ เปื้อนเป็นสีแดง แต่ทำไม เราเอามาเขียน
บน กระดาษสีแดง บรรทัดทำบาปจึง ชอบใช้ ถ้าหมึกนั้นมา
หยดเปื้อนเสื้อเรา เราต้อง ไปเช็ด ไปซักเสียเกือบดำเกือบ
ตาย นั่นใดก็ดี ธรรมเป็นต้นว่า สำนึกดี ธรรมมีอยู่ในจำพวก
นักเรียนซึ่งนั่งอยู่นี้ นักเรียนทั้งปวงก็ได้ความสุข เพราะมี
ความสำนึกดี ประนีประนอมกัน อยู่ก็สบาย เล่นก็สนุก ทำการ
งานก็ได้ประโยชน์ ฟัง พากาสรักกันได้ เป็นต้นว่าคนที่ไม่
เข้าใจการที่เล่าเรียนข้อใดก็ได้ถาม คนโน้น คนโน้น เข้าใจกับบอก
ให้ คนนี้เต็มใจขอเรียนก็ได้ถาม คนนั้น สำนึกดียอมทำ
ให้มีความสุขและทำให้สำเร็จประโยชน์ทั่วหน้ากัน ครั้นเมื่อ
สำนึกดี ธรรมไป มีใน ระหว่างใจ คุณ ธรรมอันนั้นก็ให้ผล

แก่พวกโจร ประดุจเดียวกัน คือ ทำความศุขให้แก่พวกโจร ทำ
 ประโยชน์ให้สำเร็จแก่พวกโจร ทำโจรจำพวกนั้น ให้เป็นโจร
 อย่างดี ได้ความเจริญด้วยผลแห่งคุณธรรม เช่นนั้นเหมือนกัน.
 แต่ทำไมเมื่อนักเรียนมีความสามัคคีในกันและกัน พร้อม
 เปรียงกัน ประองตองกัน ไม่วิวาทกัน ไม่แก่งแย่งกัน เราจึง
 ชอบและชมเชยสรรเสริญ ว่านักเรียนพวกนี้เขาดีมีใจพร้อม
 เปรียงกัน อุดมดีเล่าเรียน ให้ได้ประโยชน์เป็นอันมาก ส่วน
 สามัคคีที่มีในพวกโจร เราไม่ยินดีด้วย ไม่เอาใจช่วย
 อำนวยพรว่าโจรจำพวกนี้ดีนะ ช่างมีความสามัคคี อุดมดีช่วย
 กัน ปล้น 盜劫 ได้เงินทองมากทีเดียว ขอให้ตั้งมั่น มีความ
 เจริญอยู่เกิด อุปมาให้ฟัง เช่นนี้ก็เห็นได้ว่าเพราะอะไร,
 เพราะเหตุที่ฝ่ายนักเรียนเอาสามัคคีธรรมมาใช้ในการอยู่กิน
 และศึกษาเล่าเรียน อุดหนุนให้การที่จะนำไปสู่ความดีนั้น
 เจริญขึ้น สามัคคีธรรมข้อนี้เป็นประโยชน์แก่นักเรียนใน
 หนทางที่ชอบ จึงได้ชื่อว่านักเรียนประพฤติเช่นนี้เป็น การ
 ชอบธรรม ฝ่ายโจรเอาสามัคคีธรรมไปใช้สำหรับเบียดเบียน
 และปล้นร้ายผู้อื่น แม้โจรจะมีสามัคคีธรรมซึ่งเป็นคุณ

กรรม อันดี อยู่ในใจ ก็ดี แต่ใจ ย่อม จะ ไม่ ได้รับความ
 สรรเสริญ ว่า เป็น ผู้ ประพฤติ ชอบ กรรม เพราะ เหตุ ที่ใจ นำ
 เอา ความ สำนึก ไปใช้ ที่ ผิดกรรม อย่าง อื่น ที่ เป็น บาป เป็น อกุศล.
 ใจ ก็ ได้ ชื่อ ว่า ประพฤติ ผิด กรรม อยู่ นั้น เอง เหตุ นั้น ให้
 เข้าใจ ว่า สน ทั้ง หลาย จำ ต้อง ประพฤติ กรรม ที่ ชอบ ประ กอบ กัน
 หลาย อย่าง อย่า ให้ มี กรรม ที่ ผิด มา เจือปน ถ้า มี กรรม ที่
 ผิด มา เจือปน อยู่ ด้วย แล้ว ส่วน ผล ของ ความ ผิด กรรม ก็ จะ
 ปรากฏ ตาม กรรม ที่ ผิด และ ที่ เป็น บาป อกุศล ส่วน กุศล กรรม
 ก็ จะ ให้ คุณ ใน ส่วน กรรม ที่ เป็น กุศล อย่า ให้ เข้าใจ ว่า เรา
 มี กรรม ข้อ ดี อยู่ หลาย อย่าง ถึง แม้ เรา จะ ประพฤติ ผิด พลด
 พลัง เป็น บาป เป็น อกุศล ไป บาง ผล ดี อัน เกิด แต่ กุศล กรรม
 อย่าง อื่น ก็ อาจ คုံး ครอง ได้ ถ้า เข้าใจ เช่น นั้น ไม่ ถก ควร จะ
 ให้ เข้าใจ และ มี ตระ วัง ว่า ชั่ว ชื่อ ว่า ความ ดี แล้ว ต้อง ให้ ผล ดี,
 ความ ชั่ว ต้อง ให้ ผล ชั่ว ที่ จะ ได้รับ ผล ดี และ ชั่ว มาก หรือ
 น้อย ก็ เพราะ เหตุ ว่า กุศล กรรม หรือ อกุศล กรรม ที่ คน ได้ กระทำ
 นั้น แรง หรือ อ่อน ฝ่าย ที่ จะ มา ถึง ได้ เร็ว หรือ ช้า นั้น ก็ ไม่ เป็น

ประมาณ แต่ให้พึงเข้าใจว่า ผลอันนั้นย่อมจะมาถึงสักวัน
 หนึ่ง ท่านเปรียบว่า กุศลและอกุศลที่คนทำนั้นเหมือนกับหว่าน
 พืชลงในพื้นดิน ถ้าเป็นพืชพันธุ์แห่งพักแฝง แดง ถั่ว อย่างไร
 ผลก็คงจะได้ประสมตามพันธุ์ที่หว่าน เหตุฉะนั้นให้นักเรียน
 พึงเข้าใจว่า ชื่นชอบว่า ความชั่ว หรือ บาป อกุศลแล้ว หากควร
 ที่จะประพฤติ ไม่เคยเป็น อุณาโต ไม่จำเป็นจะต้องเลือกว่า ในที่
 ดับ หรือ ที่แจ้ง ดมยโต เวธดาโต จงเข้าใจว่าเป็นกิจอันไม่ควร
 ทำอยู่เป็นนิจ ดังพระพุทธภาษิตว่า “อกตํ ทุกฺกญฺญํ เสยฺโย”
 แปลว่า ความชั่ว ไม่ทำเสียเลยดีกว่านะ.

ตอนที่ ๒

ครั้งที่ ๓ ณวันเสาร์ที่ ๑๒ และครั้งที่ ๔ ณวันเสาร์ที่ ๑๘

ตุลาคม และครั้งที่ ๕ ณวันเสาร์ที่ ๒๓ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๒๖

ที่โรงเรียนราชแพทยาลัย

๑. การสอนจรรยาซึ่งได้อ่านมาแล้ว ๒ ครั้ง ได้รวบรวมข้อความ กตาง ๆ ที่เกี่ยวข้องแก่ธรรม มาชี้แจงให้นักเรียนทราบไว้เป็นหลัก นับว่าเป็นตอนที่ ๑ มาบัดนี้จะได้รวบรวมเอาข้อความ ซึ่งเป็นธรรมเฉพาะสำหรับนักเรียนแพทย์ และธรรมทั่วไป แต่แพทย์จะต้องถือเป็นอุกฤษฏ์กว่าคนสามัญ มาชี้แจงให้เป็นเครื่องเตือนใจ นับเป็นเด็กเซอร์ตอนที่สองต่อไป จะขอเริ่มต้นดังนี้ว่า

บรรดาผู้ที่มีความปรารถนาจะศึกษาเล่าเรียนควรจะรู้ว่า วิชาความรู้ที่เราเรียนกันอยู่นั้น มีเป็น ๒ อย่าง คือ วิชาสามัญ อย่างหนึ่ง วิชาพิเศษ อย่างหนึ่ง วิชาสามัญที่เราเรียนนั้น ควรจะเข้าใจว่า เป็นความรู้ที่เราเรียนไว้เป็นทุนให้ทำให้อะไรคิดสิ่งโน้นได้บ้าง สิ่งนี้ไต่บ้าง อย่างละเล็ก ละน้อยตามสมควร, สำหรับเมื่อมีกิจธุระอะไรจะได้ทำได้ ด้วยตนเอง ตามสมควร

แก่ที่ คน สามัญ จะ พึง ทำ ได้ โดยธรรมชาติ ส่วน วิชาพิเศษที่
 เรียน กัน ต่าง ๆ คือ บาง คน ก็ เรียน เปน ช่าง ไม้ บาง คน
 เรียน เปน ช่าง เรือบ เรือ บาง คน เรียน เปน ช่าง กัด ไก่ บาง คน
 เรียน เปน ครู บาง คน เรียน กฎหมาย บาง คน เรียน เปน ทหาร,
 บาง คน เรียน เปน แพทย์ เหล่า นี้ เปน ต้น ย่อม เปน วิชาพิเศษ
 เฉพาะ แก่ ผู้ใด ที่ รัก สมัก จะ ทำ การ เช่น ใด ก็ เรียน วิชา เช่น นั้น.
 ใช่ว่า ทุก ๆ คน จำ ต้อง รู้ ทุก ๆ อย่าง หรือ หลาย อย่าง ก็
 หา ไม่ และ วิชาพิเศษ แต่ละ อย่าง ๆ นั้น เมื่อ ใคร จะ ศึกษา
 เจ้า เรียน ก็ ต้อง ใช้นุ น รอน มาก กล่าว คือ เวลา อายุ ที่ ล่วง ไป
 และ การ ใช้จ่าย ใน เวลา เจ้า เรียน เหตุ ฉะนั้น เมื่อ ใคร ได้ เลิก
 เอา วิชา ใด เปน วิชาพิเศษ สำหรับ คน แล้ว ก็ จำ จะ ต้อง ศึกษา
 ให้ รู้ ได้ ดี จริง และ ยึด ถือ เอา วิชา อัน นั้น เปน ที่ พึ่ง คือ เขา
 เปน หน ทาง ทำ การ หา เลี้ยงชีพ ของ ตน วิชา นั้น ๆ หาก ใคร
 ได้ ลง ทุน เจ้า เรียน รู้ แล้ว ภายหลัง ไม่ ประกอบ กิจ ตาม ความ รู้
 ที่ ได้ เจ้า เรียน ไว้ ให้ เจริญ ขึ้น และ ให้ เปน ทาง ทำ มา หา กิน
 ให้ เปน คุณ ประโยชน์ แก่ ตน และ แก่ ผู้อื่น ก็ นับ ว่า เปน การ
 ที่ ได้ ลง ทุน รอน เสีย เวลา อายุ เปลา่ ยัง บาง คน ที่ ไม่ รู้ ดี ว่า การ

งานทั้งปวงจะทำให้ดีได้ยาก ร้อยอย่างนี้แล้วไม่ทำ อยาก
 จะเปลี่ยนไปทำอย่างโน้น ที่ยังไม่รู้ไม่ชำนาญก็ยิ่งซ้ำร้าย.
 เพราะเหตุนี้วิชาจำพวกดัง กล่าวแล้วจึงเรียกว่าวิชาพิเศษ คือ
 เป็นสิ่งที่คนจะต้องเล่าเรียนเป็นพิเศษ และจะพึงยึดถือเอา
 เป็นที่พึ่ง คนเราตั้งแต่ไหน ๆ มาย่อมมีประเพณีฝากเนื้อ
 ฝากตัวเป็นข้าเจ้าบ่าวขุนนาง เรียกว่าหาที่พึ่ง ความประสงค์
 เช่นนี้ก็สำหรับเมื่อมีกิจธุระทุกข์สุขก็จะได้ขอรับรองให้ท่านช่วย
 เพียงเท่านั้น แต่ที่มุ่งหมายก้าวไปอีกว่า ให้ท่านอุปถัมภ์เลี้ยงดอง
 นี้แล้ว ความก็คงต้องปรากฏว่า “ตามสมควรแก่คุณา
 นุรูป” ก็ความข้อนี้จะหมายความว่าอะไร ควรจะเข้าใจได้
 ว่าการที่ท่านจะอุปถัมภ์เลี้ยงตามสมควรแก่คุณานุรูป ก็คือตาม
 สมควรแก่ที่คนนั้นมีคุณวิเศษอันใดในตน คุณวิเศษอันนั้น
 ก็ได้แก่ความรู้วิชาที่ผู้นั้นสามารถจะประกอบกิจการงานอันใด
 ได้นั่นเอง ไม่ใช่อื่น เหตุฉะนั้นความก็ถึงกันว่าต้องยึด
 ถือเอาวิชาความรู้เป็นที่พึ่ง ถ้าดีก็แต่ว่าเป็นคนปราศจาก
 วิชาความรู้แต่อย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว ถึงจะมีเจ้านายที่ฝาก
 ตัวให้ท่านอุปถัมภ์เลี้ยง ท่านก็จะยกย่องอุปถัมภ์คนไปได้ถึงไหน.

เหตุฉะนั้น คนทุกคนควร จะรู้ดีว่า จำเป็นจะต้องคิดหาวิชา
 ความรู้ให้ เป็นหนทางสำหรับตน และเลือกหาให้ถูกแก่
 นิสัย ความสนใจของตน ถูกแก่กำลังกาย กำลังปัญญาที่ตนจะ
 ทำได้ และถูกแก่โอกาสสมัย และประเทศซึ่งวิชานั้น ๆ จะ
 ให้ช่อง และเป็นของต้อง การอยู่โดยมาก วิชาแพทย์ก็ เป็น
 วิชาพิเศษอันหนึ่ง สำหรับคนทั้งหลาย จะเลือกเอาเป็นวิชา
 สำหรับตน ก็นักเรียนทั้งหลายที่อยู่ในที่นี้ ได้เลือกแล้วที่จะ
 เอาวิชาแพทย์เป็นวิชาสำหรับตน จึงได้พากันเข้ามาศึกษา
 เอาเรียนอยู่ในทุกวันนี้ เมื่อฉะนั้น นักเรียนเหล่านั้นก็จำจะ
 ต้องยึดถือเอาวิชาแพทย์เป็นที่พึ่งดังที่ได้อธิบายมาแต่นั้นจึง
 ได้ ก็ การที่จะทำสิ่งใดให้สำเร็จประโยชน์ ดัง การที่จะ
 เรียนวิชาแพทย์นั้นโดยปรกติย่อม เป็นของทำยาก ถ้า การ
 เบาลี้ยากน้อย ถ้า การหนักก็ยากมาก ความยากลำบาก
 ย่อม เป็นเหตุชักจูงให้คนผู้ประกอบกิจเกิด ความท้อถอย ทอดใจ
 ทอดกายไปเสีย การอันนั้นก็ไม่สำเร็จ แต่มีกรรมอัน
 หนึ่งซึ่ง เป็นกรรมสำหรับสั่งเสริมอุดหนุนให้คนต่อสู้ ต่อความ
 ท้อถอยได้ เรียกว่าอิทธิบาท ๔ ประการ คือ

ฉันท ความพอใจ รักใคร่ ใน สิ่ง นั้น
 วิริย ความเพียร หมั่น ประกอบ สิ่ง นั้น
 จิตต์ เอาใจ ผัก ฝ้าย ใน สิ่ง นั้น ไม่วาง ชุระ
 วิมังสา หมั่น ตรិ ตรอง พิจารณา ใน สิ่ง นั้น

ธรรม ๔ ข้อนี้ได้แก่ว่า การที่เราเรียนวิชาแพทย์ เราต้องเรียนด้วยความพอใจ รักใคร่ ในวิชาแพทย์ ไม่ใช่เรียนด้วยความจำเป็นอย่างอื่น กล่าวคือ ผู้ปกครอง หรือผู้อื่น เห็นดีแนะนำ หรือ บังคับ บัญชาให้มาเรียน คนก็ทำตาม ถ้าเช่นนั้นการศึกษาล่าเรียนจะดีไม่ได้ เพราะเหตุที่ไม่ได้ มีความพอใจ รักใคร่ เหตุฉะนั้น คนทั้งหลายเมื่อจะเริ่มเข้ามาเป็นนักเรียนก็ดี หรือเรียน อยู่แล้ว ในบัดนี้ก็ดี ควร ต้อง ทำความพอใจ รักใคร่ ในวิชาที่เรียน ให้เกิด เมื่อเกิด ฉันท คือความพอใจ รักใคร่ แล้ว ก็ต้องมี วิริย คือความเพียร พยายามเล่าเรียนให้สำเร็จ อย่า เกียจ คร้าน และ ยัง ต้องมี จิตต์ คือเอาใจ ผัก ฝ้าย ในวิชา ไม่วาง ชุระ เพิกเฉย และ ยัง ต้องมี วิมังสา คือความตริ ตรอง พิจารณาใน บทใน ข้อที่ เล่าเรียนให้รู้ โดย ชัดเจน แจ่มแจ้ง อย่า

สักแต่ว่าเรียนพอแล้วไปวันหนึ่ง ๆ ถ้าเรียนไม่รู้การที่เรียน
ก็ไม่ใช่ประโยชน์ คุณธรรม & ประการนี้ท่านกล่าวไว้ว่าถ้า
มีอยู่บริบูรณ์ในผู้ใดแล้ว ก็อาจจะชักนำบุคคลผู้นั้นให้
ถึงสิ่งที่ต้องประสงค์ซึ่งไม่เหลือวิสัยได้ นักเรียนควรจะใช้
คุณธรรมทั้ง ๔ ประการนี้เป็นเครื่องอุดหนุนใจให้เกิดความ
อดทนได้เรียน

๒. หน้าที่ของแพทย์เป็นหน้าที่ที่จะได้รับความยากลำบาก
มาก เหตุฉะนั้นผู้ที่จะเป็นแพทย์จะเป็นได้ด้วยใจ ถ้าใจ
ไม่เป็นแพทย์ก็จะเป็นแพทย์ไม่ได้ ที่ว่าจะเป็นได้ด้วยใจนั้น คือ

(๑) ต้องมีใจกล้าหาญไม่สยดสยอง

(๒) ต้องมีใจมั่นคงหนักแน่นไม่ประหม่าตื่นเต้น

(๓) ต้องมีใจอดทนต่อหิวหาวยากเหนื่อยและได้โรคร,

เป็น คน ชวน เขียว และ ทั้ง การ งาน เสีย ย่าง ๆ

ถ้าผู้ที่จะเป็นแพทย์ไม่ฝึกหัด อธิษาศรัยใจตน ให้เป็น ได้
ทั้ง ๓ ประการนี้ ก็ยังเป็นผู้ใจ ขาด หวาด เสียว สยดสยอง
อยู่ ก็ย่อมไม่สามารถจะดูหรือจะทำการ อันใดแก่คนไข้ และ

คนตายได้ ถ้ายังมีความประหม่าตื่นเต้นอยู่ ก็ไม่สามารถ
จะตั้งสติอารมณ์ในการที่จะรักษาไข้ ในเวลาสำคัญมีคัตผ่า
ร่างกาย เป็นต้น ใจก็จะเสีย มือก็จะสั่น จะทำการตาม
หน้าที่ไม่ได้ ถ้าเป็นคนอ่อนแอ หรือคนเฉื่อยหิวเข้าหน่อย
ก็ทนไม่ไหว หาวนอนก็ทนไม่ได้ ทำการยากเหนื่อยก็
ท้อถอย และรังเกียจเกลียดชังสิ่งใดโครกเหล่านี้ ก็ย่อม
ไม่สามารถที่จะทำการตามหน้าที่ของแพทย์ อันจำเป็นจะต้อง
ประคับประคองและรับรองอยู่เสมอ ๆ นั้นได้ ผู้ที่จะเป็น
แพทย์จำเป็นจะต้องฝึกหัดใจให้มีธรรมทั้ง ๓ ประการ คือความ
เป็นผู้ใจกล้า สติมั่นคง ใจอดทน และขบได้ข้อที่ตรงกัน
ข้าม คือ ความขลาดสยดสยอง ความประหม่าตื่นเต้น ความ
อ่อนแอ และคนเฉื่อยเมื่อได้รับความลำบาก เหล่านี้ให้เบา
บางไป จนหมดจากสันดานคน เช่นเดียวกับชาวเดินทะเล
ที่จำเป็นจะต้องฝึกหัดตนจนไม่เมาคลื่น ฉะนั้น จึงจะเป็นแพทย์ได้

๓. อีกประการหนึ่ง ผู้ใดได้ศึกษาวิชาความรู้อย่างใด
ไว้เป็นวิชาสำหรับตน เพื่อปรารถนายิตินั่นเอง เขาเป็นทางทำ

มาหาเลี้ยงชีพ เมื่อได้ศึกษาวิชานั้น ๆ คดขยี้ตามที
คร ดอน หรือตามหลักสูตรที่เดาเรียนเสร็จแล้ว จะเข้าใจว่า
การเรียนเท่านั้น เป็น ที่สุดและสำเร็จเพียงพอ รู้เท่านั้น เป็น
อันจบแล้วดีแล้วดังนี้ก็หาชอบไม่ ขรรมดา การ คึกษาเดา
เรียน ถ้าเข้าใจว่า การ ที่เรียนในโรงเรียน เป็นอันสำเร็จเสร็จ
สรรพ อาจจะทำให้เป็น ผู้รู้ผู้ วิเศษได้ แล้ว ก็เป็น การ
เข้าใจผิด การเดาเรียนทั้ง หลาย ที่สั่ง สอนให้ ความรู้กัน
ได้ ในโรงเรียนก็ชั่วแต่สอนให้รู้ตาม หลักวิชาเท่านั้น ตัว
อย่าง เช่น กับการ เรียน หนังสือ นักเรียนที่ ได้เดาเรียน มาถึง
แต่ประถมจนถึง มัธยม สอบได้ ได้ประโยชน์สองเสร็จแล้ว จะ
อาพาเข้าไปทำการ เป็นเสมียนตามออฟฟิศ ใช่ว่า ไปถึง จะเข้า
ทำการ ในหน้าที่ เสมียนได้ ดีก็หาไม่ เพราะเหตุว่าผู้มีมือ และ
ลักษณะ การงาน ในที่ต่าง ๆ นั้น ย่อม มีระเบียบแบบแผน
เป็นอย่างหนึ่ง ๆ ตามลักษณะ ของ การที่ แตกต่าง กัน อันไม่ใช่
ของ กตาง ซึ่งสำหรับจะ ผูกหัดได้ ในโรงเรียน นักเรียนไม่ได้
เคยทำเคยเห็น มาแต่ก่อน เมื่อไป ถึง ที่ จะ ทำการ เช่นนั้น ๆ
ก็ จำ ต้อง ผูกหัด ความรู้เพิ่มเติม จึง จะ ทำการ ได้ ดี ตามหน้าที่ ถ้า

นัก เรียน ผู้ใด เป็น คน คือก๊อ ทิฏฐิ ด้วย ความ เข้าใจ ผิด ว่า คน ได้
 เฒ่า เรียน ความรู้ วิชา มา เป็น หลาย ชั้น จน สอบ ได้ ได้ เป็น อย่าง
 สูง แล้ว ความรู้ ที่ คน มี เป็น อัน พอ เพียง ไม่ ปรารถนา จะ เอา
 คา ดู เอา หวัง อะไร ของ ใคร อีก ต่อ ไป ผู้ นั้น ก็ จะ ไม่ ได้ ความ
 รู้ ออก เกย ขึ้น กว่า หุ่น รอน ที่ มี อยู่ จะ ทำ การ งาน อันใด ที่ ไหน
 ให้ ดี ขึ้น ไป อีก ก็ ไม่ ได้ เพราะ เหตุ เข้าใจ ผิด เชื่อ ความรู้ วิชา
 ของ คน อยู่ ดังนี้ การ ที่ ได้ พยายาม ศึกษา เฒ่า เรียน มา ก็ เป็น
 อัน เสีย แรง เปลา ใช้ ไม่ ได้ ทั้ง ข้าง ฝ่าย ผู้ ใช้ ท่าน ก็ จะ ต้อง
 เลือ ก ผู้ ที่ มีความรู้ ทั้ง มีความ ซำชาญ ด้วย การ ศึกษา วิชา
 แพทย์ และ วิชา อื่น ๆ ก็ เช่น เดียว กัน ผู้ ที่ เรียน วิชา แพทย์
 เมื่อ เรียน วิชา จบ หลักสูตร ของ โรง เรียน แล้ว ก็ จำ ต้อง เอาใจ ได้
 ผึก หัด ทำ การ ให้ ซำชาญ ยิ่ง ได้ รู้ มาก เห็น มาก เคย ทำ การ มาก
 ก็ ยิ่ง ซำชาญ มาก ขึ้น และ ใน อาการ ที่ ทำ ก็ ย่อม จะ ต้อง ทำ คน
 อย่า ให้ เป็น คน อวดรู้ หรือ เชื่อ ความรู้ ว่า ถูก แล้ว ดี แล้ว ไม่ มี
 พลาด ผิด ที่ แท้ ธรรมดา การ ทั้ง หลาย จะ ว่า อะไร เป็น ของ ยืน ยง
 คง ที่ พอ เพียง เป็น ที่ สุก ย่อม ไม่ ได้ การ ทุก อย่าง ย่อม จะ มี
 ใหม่ และ แปลก เปลี่ยน กว่า ที่ เคย พบ เห็น เกิด ขึ้น ณ สมัยใด สมัย หนึ่ง

เป็นปกติ ถ้าใครไม่เอาใจได้ตรวจตราคิดค้นอยู่เนือง ๆ แล้ว ความรู้ของคนที่มิอยู่ก็ไม่งอกตาม การที่ทำก็อาจจะมีผิดพลาด และถึงที่ฉบับจนไม่สามารถจะให้ การงาน ของคนสำเร็จประโยชน์ตลอดไปได้ เหมือนดังวิชาแพทยนี้ ใช่ว่าผู้ที่ เป็นแพทย์จะเป็นแพทย์ดีมีชื่อเสียงวิเศษ เพราะได้ประกาศนียบัตร ออกจากโรงเรียน เท่านั้น ก็หาไม่ แพทย์ หมอที่มีชื่อเสียงใน เมืองไทยแต่ก่อน มาเมื่อครั้งยัง ไม่มีโรงเรียน ก็มักไป, ท่านเหล่านั้นได้ความรู้มาจากไหน มีประกาศนียบัตร ถืออยู่ในมือ ด้วยหรือไม่ ทำไมท่านจึงเป็นผู้วิเศษที่มีคนนับถือทั่วทั้ง บ้านทั้ง เมือง ความรู้ความวิเศษที่ท่านได้ ก็เพราะท่านมีคุณธรรม & ประการ คือ

- ๑ ท่านรักใคร่ในวิชานั้น
- ๒ ท่านศึกษาวิชานั้น
- ๓ ท่านตรวจตราคิดค้นวิชานั้น ให้ดียิ่งขึ้น

๔ สิ่งใดที่ท่านพบเห็นว่า เป็นของดี ท่านก็ประพฤติ ตามในทางที่ได้รู้ว่าถูกว่าดีนั้น

คุณธรรมอันนี้ชื่อว่าคุณธรรม & ประการ เหตุที่ ท่าน

จะมีข้อเสียว่าเป็นผู้รู้ผู้วิเศษ ก็เพราะท่านเข้าใจได้ลึกซึ้ง
 ในสิ่งนั้น อยู่เสมอ และพยายามหาความรู้ ความชำนาญได้ ตนเอง
 ตามคุณธรรม ๔ ประการ นั้น ไม่ใช่เพราะได้เข้าเฝ้า เรียนฝึกหัด
 ในโรงเรียน สอบได้ได้แล้ว ก็ถือประกาศนียบัตรบอ ย่อยว่า ขามี
 ความรู้ ความวิเศษ และผู้คนที่นับถือ เลื่อมใส เพราะเช่นนั้น
 ก็หาไม่ นี่แหละจึง เป็นข้อ ตักเตือน นักเรียน ว่า การ ที่เข้าเรียน
 นั้นอย่าให้เข้าใจผิดไปว่า วิชาความรู้ ที่ได้เรียนตาม หลักสูตร
 จบแล้ว เพียง นั้นก็ดี หรือ ประกาศนียบัตรที่ จะ สอบได้ ได้
 ไปก็ดี จะเป็นเครื่องยืนยันว่า ความรู้ในวิชาแพทย์ของ
 ตนเพียง พอ และ อาจจะทำให้ตนเป็น ผู้รู้ผู้วิเศษได้ นักเรียน
 จำต้อง เข้าใจได้ลึกซึ้ง ตนเอง ประพฤติให้ต้อง ตามคุณธรรม
 ๔ ประการ ดัง ท่านที่ เป็นแพทย์มีข้อเสีย มาแต่ก่อน ด้วย
 อาการ ดังนี้ คือ

- (๑) เมื่อ มีใจรักใคร่ในวิชาแพทย์ก็ให้เล่าแสดงหาวิชานั้น
- (๒) เมื่อ พบแล้วให้ ศึกษาวิชานั้นให้รู้ โดย ชัดเจน ถูกต้อง
- (๓) เมื่อ เรียน แล้วก็อย่าให้เข้าใจว่า เป็นอันสิ้นสุด ให้
 พินิจพิเคราะห์คิดค้น ตรวจตรา สอดส่องแสวง หาความรู้ ที่แปลก
 ให้ละเอียดให้ คืบคลาน

(๔) เมื่อได้ความรู้แล้วอย่าให้ทอดทิ้งละเลย หรือเปลี่ยนหนทางไปทำกิจอื่น จงยึดถือเอาความรู้วิชาอันนั้นเป็นหนทางที่จะทำประโยชน์ และพยายามประกอบกิจด้วยหนทางอันนั้นให้เป็นผลเจริญขึ้นเสมอ

ถ้านักเรียนผู้ใดประพฤติให้ต้องตามคุณธรรม ๔ ประการนี้ ก็จะเป็นเครื่องประกอบให้เป็นแพทย์ดีมีชื่อเสียง เป็นที่นิยมนับถือของคนทั่วไป นับว่า เป็นอันสำเร็จประโยชน์ในหนทางที่เล่าเรียนนั้นได้ คุณธรรม แปลว่า ธรรม เป็นเครื่องเจริญ มีลักษณะดังได้อธิบายมาแล้วนั้น

๕. ยังมีธรรมอื่นซึ่งเป็นธรรมกลาง แต่เป็นธรรมที่ควรแพทย์จะประพฤติโดยเคร่งครัด เพื่อประกอบให้การเป็นแพทย์ดีขึ้นด้วยประการต่าง ๆ จะนำเอาธรรมเหล่านั้นมาชี้แจงไว้ สำหรับเป็นหลักให้นักเรียนแพทย์มุ่งหมาย และฝึกฝนตนเองประพฤติให้ต้องตามอยู่เสมอ คือ

ธรรมที่จะให้เป็นแพทย์วิชาดี

วิชาแพทย์ เป็นวิชาที่จะเรียนหรือทำการในหน้าที่ตามวิชานั้นให้ได้ดีด้วยยาก เพราะเหตุ ๒ ประการ คือ ๑ การในหน้าที่แพทย์ เป็น การที่ต้องอดทนต่อสิ่งที่ไม่พึงใจพึงตา

อยู่ทุก กาด ทุก เมื่อ การใน หน้าที่ นั้น เอง เป็น เครื่อง ชัก ชวน
 ที่ จะ ให้ ผู้ เรียน หรือ ผู้ ทำ ย่น ย่อ ท้อ ถอย อยู่ เป็น ปรกติ ๒ การ
 ใน หน้าที่ แพทย์ เป็นการ ตัก ชี้ และ เตอะ เตี้ยต ซึ่ง บาง คั้ง บาง อย่าง แม้
 แต่ จะ ถูก คอ้ง ด้วย มือ หรือ เห็น ด้วย ตา ไม่ได้ ก็ มี การใน หน้าที่
 อัน นี้ เอง ย่อม เป็น เครื่อง ที่ จะ ชัก พา ให้ ผู้ เรียน ผู้ ทำ เข้า ใจ ผิด หรือ
 มัก ย่ำ สะ เพรา อยู่ เป็น ปรกติ เหตุ ๒ ประการ นี้ เป็น เหตุ
 ที่ จะ ให้ หา คน ที่ เป็น แพทย์ วิชา ดี ได้ โดย ยาก ยิ่ง นัก แพทย์
 ใน บ้าน หนึ่ง เมือง หนึ่ง ก็ ย่อม จะ มี โดย มาก ไม่ หายาก แต่ ที่ จะ หา
 ผู้ ที่ มี ชื่อ เสียง โต้ง ตง ใน ผู้ มี ที่ รักษา พยาบาล ปล้ำ ปลุก เอา ใช้ หัก
 และ ผู้ ที่ เป็น โรค ลำ คัญ ไว้ ได้ มาก โดย ศักดิ์ สิทธิ์ ชะงัด นั้น ก็ ไม่ มี
 ก็ คน นัก และ ถึง แม้ แพทย์ ที่ มี ชื่อ เสียง ก็ ใช้ ว่า จะ รักษา ใช้ ดี
 ไป ทุก อย่าง ก็ หา ไม่ บาง แพทย์ ก็ วิเศษ ใน ทาง นี้ บาง คน ก็
 ดี ใน ทาง นั้น ต่าง กัน ตาม ความ ถนัด ถิ่น ทัด แม้ แต่ ใน ประเทศ
 ที่ วิชา แพทย์ รุ่งเรือง ก็ ยัง เป็น อยู่ อย่าง นี้ ใช้ ไต ชั่ง จำ จะ ต้อง
 รักษา โดย แข็งแรง ถ้า มี อาการ หรือ มี กิจ ที่ จะ ต้อง ทำ โดย
 คับ ขัน แพทย์ ที่ ประจำ รักษา ก็ ยัง ต้อง ไป หา แพทย์ ที่ พิเศษ
 เฉพาะ โรค นั้น ๆ อัน เรียกว่า สเปเชียลิสต์ มา เป็น ที่ ปรึกษา

และช่วยเหลือต่าง ๆ ด้วยอีก ก็การที่จะเป็นแพทย์วิชาด
นั้นจะเป็นได้ด้วยอะไร ย่อมต้อง อาศรัยคุณธรรม ๔ ประการ คือ

(๑) ความ พินิจ พิจารณา คือ ต้อง อาศรัย ความ ตรวจ
ตรา พิจารณา ด้วย ปัญญา คิดค้น ให้เห็น เหตุผล โดย ทาง วิทยา
ศาสตร์ เมื่อใช้ ความ พินิจ พิจารณา ถูกต้อง ไม่ผิด พลาด ถ้าใช้
ที่ รักษา นั้น ไม่สุด ด้วย สุด ขั้ว กล่าว คือ ไม่ขาด เครื่อง สำคัญ ที่
จะให้ เป็น องค์ ของ ชีวิต หรือ ไม่ชรา พิการ จน กร่อน เสีย
หมด แล้ว แพทย์ นั้น ก็ อาจ รักษา ได้ ได้ มาก กว่า เสีย ถ้า ไม่
มี ความ พินิจ พิจารณา อัน ถูกต้อง ตรวจ ตรา และ คัด คั้น การ
พลาด ๆ ผิด ๆ ไม่รู้ ของ จริง อยู่ ตราบใด การ รักษา
พยายาม ที่ จะ ให้ หาย ด้วย ฝีมือ ก็ ยัง จะ นับ ว่า ดี ไม่ ได้ อยู่ ตราบ นั้น

(๒) ความ ถี่ ถ้วน คือ ต้อง อาศรัย ความ สังเกต จด จำ
ละเอียด ละเอียด แน่จริง อย่า ให้ พัง ผิด ผิด หด ถม เหลว ไหล ซึ่ง
จะ เป็น เหตุ ให้ เข้าใจ ผิด ของ ทาง ที่ จะ พินิจ พิจารณา ถ้า หาก ว่า
ความ สังเกต จด จำ ไม่ แน่จริง หรือ ทำ ด้วย ความ พัง ผิด
เหลว ไหล เช่น นั้น แล้ว ก็ เป็น เหตุ ที่ จะ ให้ เสีย หัก แห่ง ความ
พินิจ พิจารณา และ แห่ง การ ที่ จะ รักษา พยายาม จะ ทำ ให้

เข้าใจผิด หรือ วางยาผิด ให้เป็นเหตุอันตรายได้ เช่น กับ บอกล้วน ประสม ยาผิด หยิบยาผิด จดฉลากยาผิด เหล่านี้เป็นต้น เป็นตัวอย่างของการที่เรียกว่า ไม่ถี่ถ้วน

(๓) ความพยายาม ต้อง อาศัยความเพียร พยายามที่จะทำการ ตามหน้าที่ ไม่ย่อ ย่อ ท้อ ถอย ไม่เลิอก เอาแต่เบาและง่าย สดวก หนัก ก็เอา เบาก็สู้ ได้ทำแล้ว ไม่ ทอดทิ้ง, ยิ่ง ทำที่สำคัญที่หนัก ขะจิด ได้ มาก รวย มาก เรือง เช้า ความรู้ความชำนาญ ก็ยิ่ง ทวี ขึ้น ชื่อ เสียง ก็ ย่อม จะ ปรากฏ โด่งดัง ขึ้น

(๔) ความหมั่น ต้อง อาศัยความหมั่น ไม่ เกียจ คร้าน คือ หมั่น ตรวจ ครา หมั่น เยี่ยม เยียน ได้ ตาม ไม่เพิกเฉย ละเลย หรือ มกง่าย เช่น กับ มีเหตุ อันใด ก็ สึก แต่ ว่า บอกละ สัก ฟุ้ง ๆ ไป ซึ่ง เกียจ ที่จะ ตรวจ ครา ดู แ่ให้ แน่จริง ใช้ ความ หยาบ และ มกง่าย ผิด แต่ พอ พ้น หน้า เป็น ประมาณ เช่น นี้ เป็น อันใช้ ไม่ได้

คุณธรรม ๔ ประการนี้ ย่อมเป็นเหตุที่จะให้เป็นแพทย์ วิชาดี, ถ้า ปราศจาก เสีย แล้ว จะ เป็น แพทย์ วิชา ดี มีชื่อ เสียง โด่งดัง ได้ ก็

ยาก เหตุฉะนั้นผู้ที่ปรารถนาจะเป็นแพทย์วิชาดีมีชื่อเสียง ก็จำจะต้องปลูกคุณธรรมทั้ง ๕ ประการนี้ให้มีในสันดานตน อยู่เสมอ ถึงแม้จะไม่เป็นแพทย์วิชาดีได้หลายอย่าง แต่เพียง อย่างใด อย่างหนึ่ง หรือน้อยอย่าง ก็ยังจะเรียกว่า เป็น แพทย์ วิชาดีใน อย่างนั้น ๆ ได้

๕. ขรรณที่ให้คนนิยม นับถือ

ผู้เป็น แพทย์ ยัง จะต้อง ระวัง รักษาตนโดยเคร่งครัด ใน ความประพฤติ ไม่ปล่อยให้ตน ที่มีชื่อว่า เป็นคนเสเพล ชุ่ม ช้ำม เตอะเทอะเหลวไหล ถ้าหากไม่ตั้งตนเป็น หดกฐาณ เป็น ผู้ใหญ่เช่นนั้นได้ ถึงแม้จะเป็น แพทย์ วิชาดีก็ยากที่จะมี ผู้นิยม นับถือ พึงพาใช้สอย การที่จะตั้งตนดังว่านี้ คือ ต้องพร้อมด้วย คุณธรรม ๕ ประการ คือ

(๑) ความประพฤติ คือ ต้อง ประพฤติตนดี ไม่ประพฤติ อย่างต่ำช้าเลวทราม เช่นเป็นคนพาดชอบทะเลาะวิวาท เป็นหัว ไม่ชี้เมหาหย่าเป่ ด้บฉิ่น ด้บกันชา เถ่นเบ้ย ด้ดผู้หญิง เถ๋า ด้น เป็น คณ์ ด้นจะเป็นเหตุให้เสียชื่อเสียง และเป็นที่หมิ่น ประมาท ของคนทั้งปวง

(๒) กิริยา คือต้องเป็นคนสุภาพ หมายความว่าต้องเป็นคนมีกิริยาเป็นผู้ดีเรียบร้อย ไม่ซุ่มซ่าม ไม่หยาบคาย, มีสัมมาคารวะทั้งแก่ผู้น้อยและผู้นิ่ง รู้จักขนบธรรมเนียมที่ต่ำที่สูงที่ข้างหน้าข้างโนน เป็นต้น

(๓) วาจา คือต้องมีวาจาเป็นที่รัก หมายความว่าไม่เป็นคนใช้วาจาหยาบอย่างไพร่เถรว ไม่เป็นคนพูดสับปลับ ตบตะแคงเชื่อไม่ได้ ไม่เป็นคนปากบอนเที่ยวดื้อเสียดยุยง หรือเอាកารที่โน้นไปเหย้าที่โน้น เอาการที่โน้นมาเสริมที่โน้น, ไม่เป็นคนปากไวพูดโพล่ง ๆ เก็บความลับไว้ไม่ได้ ไม่เป็นคนพูดเหลวไหล เตอะเตอะจนเบื่อ หูฟังไม่ได้และไม่มีประโยชน์

(๔) ใจ คือต้องเป็นคนสุจริต หมายความว่าอย่าเป็นคนมีใจบาปชั่วร้าย กระทำการทุจริตต่าง ๆ เช่น พอใจเกาะเกาะและเลี่ยมกับลูกเขาเมียเขา อย่าโลภมักได้จนขึ้นบ้านไหนเรือนไหนก็เกาะและจนเจ้าของบ้านรำคาญที่จะให้ หรืออาจหนีบหนาบหยิบฉวยเอาโดยพละตนเองได้ อย่าเป็นคนเหี้ยมโหดใจคอร้ายกาจ อิจฉาอิจฉาชิงชังเขาและปองร้ายทำให้เขาได้รับความอันตรายด้วยประการต่าง ๆ

ถ้าผู้ใดปราศจากคุณธรรม ๔ ประการ ดังว่านี้แล้ว ก็ยากที่จะเป็นที่คนทั้งหลายนิยมนับถือรักใคร่ ถึงจะมีวิชาที่เลิศล้ำ ประการใดก็ยากที่จะเอาตัวรอด และความมุ่งหมายที่จะเอาวิชาของตนเป็นที่พึ่งที่อาศัยนั้น ก็ยากที่จะเป็นไปได้ถึงความประสงค์

๖. ธรรมที่จะให้เป็นคนใจดี

คนสองสามจำพวกต้องการธรรมที่จะให้เป็นคนใจดีมากกว่าคนสามัญ กล่าวคือ ครูจำพวกหนึ่ง แพทย์จำพวกหนึ่ง กับคนเดินเรือจำพวกหนึ่ง คนในจำพวกเหล่านี้มีหน้าที่อันเกี่ยวข้องต้องช่วยเหลือคนที่อ่อนกำลังกาย กำลังปัญญา หรือต้องเป็นเพื่อนยากกับคนที่อับจนกันดารได้รับความทุกข์ร้อน เหตุฉะนั้นจึงจำเป็นจะต้องเป็นคนใจดี ประกอบด้วยคุณธรรม ๔ ประการ สำหรับเป็นเครื่องประเสริฐประโดมใจ ให้คนที่อยู่ในความทุกข์ยากได้บันเทิงชื่นบาน คือ

(๑) เมตตา ต้องเป็นคนที่มีหัวใจและพยายามจะให้เขาดีและได้รับความสุข ถ้ามีเหตุอันใดที่จะทำให้ตนเดือดร้อนรำคาญ เป็นต้นว่าคนไข้ได้รับความทุกข์เวทนา ก็เร่งรีบ

รบ กวน หรือ กัดัว หรือ โกรธ ต่อเราผู้พยาบาลรักษา เราจะต้องไม่ โกรธ คอบ จะต้องไม่มี โทสะ เอาเมตตา มาหัก ความโกรธ ความ รำคาญ อุดำให้ประเด้าประโดม ให้เป็นที่ หวัง ที่ ยินดี ในคนไข้ เพื่อ บำรุงใจให้คนไข้ ชื่น บาน

(๒) กรุณา ต้อง เป็น คน ที่ หวัง และ พยายาม ที่ จะ ช่วยเหลือเขา ให้ บั้นเทาทุกข์ และ เลื่อม หาย คตยาโรค โดยจริง จัง กล่าวคือ อย่าให้ทำแค่เพียง เท่ากับ ประโยชน์ที่ หมายถึง มุ่ง ว่า จะ ได้ คอบแทน ให้เข้าใจ ว่า แพทย์มีการ เยี่ยว ยา แก่ ไขโรค เป็น วิชา เฉพาะ สำหรับ คน เหตุฉะนั้น เมื่อ เรา ได้ ได้ เรียน มา ก็ เหมือน ดัง ประกาศ คน ว่า เป็น แพทย์ อยู่ แล้ว หน้าที่ ที่ จะ เยี่ยว ยา รักษา ชีวิต มนุษย์ อัน เป็น หน้าที่ ของ แพทย์ คน ก็ จะ ต้อง กระทำ ตาม หน้าที่ ไม่ เลือก แต่ ที่ จะ ได้ ประโยชน์ มาก หรือน้อย

(๓) เชื้อ เพอ ต้อง เป็น คน ที่ มี แก่ใจ ด้วย ตน เอง ด้วย ในการ รักษา พยาบาล ไข้ เจ็บ นั้น ไม่ ไข้ ทำ อยู่ ก็ เพราะ เฉพาะ ที่ ต้อง ทำ ด้วย มี สิ่ง บังคับ ให้ จำ ทำ ถ้า หาก ทำ แค่ ด้วย ความ จำเป็น ตาม หน้าที่ เช่น นั้น ก็ จะ ดี แต่ ว่า ทำ จะ ไม่มี ใจ ที่ จะ ขวน ขวาย กระทำ หรือ วัน คิด อ่าน ให้ ไข้ หาย ถ้า ความ มี แก่ใจ

มีอยู่ก็ย่อมจะทำให้เกิดความ ขวน ขวาย ที่ จะ แก่ ไข คน ไข ให้
 อยู่ให้ ชะงัด เมื่อการ ดำเนิน ถึง ประสงค์ คือคนไข ได้พ้นทา
 โรคที่ หนัก หรือ หาย เจ็บ รอด ชีวิต ได้ ก็ จะ มังเกิด ความ ยินดี
 ปราศ ดิ้น เต้น เอิบ อิ่มใจ เพราะ ด้วย ความ มี แก่ ใจ เอื้อ เพื่อ มี
 อยู่ ดังนี้ ความ มี แก่ ใจ เช่น นี้ ถ้า มี อยู่ ใน ผู้ใด แล้ว ก็ ย่อม
 จะ เอื้อ เพื่อ ไข ว่า แต่ ใน เขต ที่ ต้อง มังคับ ให้ ทำ ถึง แม้ เห็น
 คน ยาก ไร้ ฐานะ ใจ ที่ เจ็บ บัวย โดย หาก ว่า จะ พยายาม รักษา
 ก็ แต่ เห็น ว่า จะ ไม่ ได้ นำ เห็น รวง วัตร เครือง คอบ แทน อันใด แม้
 ฉะนั้น ก็ อุต นิ่ง อยู่ ดู ตาย ไม่ได้ ความ มี แก่ ใจ ย่อม จะ ชัก นำ ให้
 ช่วย เหลือ คน ทุก ชั่ว ยุค อยู่ เป็น ประกติ

(๕) เอาใจใส่ ต้อง เป็น คน ที่ มี วิถี กิจ จารณ์ ใน ชุระ
 ของ ตน มี ห่วงใย ใน ที่ จะ ให้ การ งาน ของ ตน ดำเนิน อยู่ เสมอ,
 ไม่ใช่ สัก แต่ ว่า ทำ งาน ตาม เวลา ตาม หน้า ที่ พอ บรรลุ เวลา ให้ ได้ มุ
 กัน ตรวจ ได้ แล้ว ก็ เพียง พอ ความ ห่วงใย เอาใจใส่ ย่อม มุ่ง
 ต่อ ความ ดำเนิน ประโยชน์ เป็น ประมาณ เมื่อ การ จะ คิด ขัด
 ต่อ ความ ดำเนิน ประโยชน์ อย่างใด คือ เป็น ต้น ว่า วาง ยา ไข
 ไม่ ถูก หรือ ไข นั้น แปร ไป อย่าง อื่น ก็ ต้อง คิด ต้อง ค้นหา เหตุ ที่

จะแก้ไขข้อเสียของยาให้หายจริงได้ ความเอาใจใส่ห่วงใย
 ย่อมพาให้คิดเอง ทำเอง ไม่ใช่เฉพาะแต่ทำ เพราะความ
 มั่นคง บัญชาที่จำเป็น ต้อง ทำ หรือ ทำสัก แต่ว่าทำ จะสำเร็จ
 ไม่สำเร็จก็หนึ่งได้เคยได้

คุณธรรม & ประการนี้ ถ้าผู้ที่เป็นแพทย์ไม่มีอยู่ใน
 ดันดาน การงานที่ตนทำก็ไม่มีใครสำเร็จ ประโยชน์ได้ดี
 ทั้งก็จะไม่ปลุกความไมตรีชอบพอนับถือ เพราะคนก็จะ
 เห็นเสียว่าตนเป็นคนใจคอเหี้ยมโหด ย่อมจะเกิดความ
 รังเกียจเบียดหน่าย ไม่เป็นที่นิยมแก่เจ้าใช้และเจ้าของใช้ ถ้า
 แพทย์คนใดมีคุณธรรมทั้ง & ประการนี้ อยู่ในดันดานแล้ว ก็
 จะสำเร็จประโยชน์ดังอธิบายมาแล้วนั้น

๗. ธรรมที่ให้เป็นคนเที่ยงธรรม

ผู้ที่เป็นแพทย์หรือเป็นครู เป็นขุน ค้าตตุลาการ และเป็น
 ผู้ปกครองคนมาก ๆ ย่อมต้องการความเที่ยงธรรมในตน ยิ่งกว่า
 คนสามัญ เหตุที่จะรักพาไม่ไห้คนตั้งอยู่ในความเที่ยงธรรม
 นั้นมีอยู่ & ประการ เรียกว่าอคติ & คือ

(๑) ฉันทาคติ มีความรักเป็นเหตุให้ดำริถึง เป็น
 ตนว่ามีคนไข้หลายคนที่จะได้รับ ความดูแลรักษาจากเราโดย
 สมควรด้วยกัน แต่เราไม่ได้รักษาพยาบาลด้วยความเที่ยง
 ชรรรม เพราะเหตุที่เรามีความหวัง หรือ เห็นแก่ลาภที่พึงพอ
 ใจในข้างหนึ่ง ก็ดูแลรักษาพยาบาลในฝ่ายนั้นมาก ทอดทิ้ง
 ฝ่ายอีกข้างหนึ่งเสียจนเสียการเสียประโยชน์ ไม่พอที่จะ
 เจ็บมากก็ทำให้เจ็บมาก ไม่พอที่จะตายก็ต้องตาย เพราะ
 เหตุที่ไม่ได้รับความเชื่อใจจากแพทย์ผู้รักษาพยาบาลให้สมควร
 แก่หน้าที่

(๒) โทสาคติ มีความโกรธเป็นเหตุให้ดำริถึง เป็น
 ตนว่า เรามีหน้าที่รักษาพยาบาลคนไข้นั้น ๆ อยู่ แต่คนไข้
 บางคน จู้จุกจิกหรือทำอะไรให้เราโกรธเคือง เราก็ตอดทิ้ง
 เสียง่าย ๆ จนเป็นเหตุเสียหาย อันตรายแก่ผู้ที่เราทอดทิ้ง
 เสียสิ้น

(๓) ภยาคติ มีความกลัวเป็นเหตุให้ดำริถึง เป็นตน
 ว่าในหมู่คนไข้ที่เรารักษาพยาบาล เรามีหน้าที่ที่จะทำในสิ่งที่
 เป็นประโยชน์แก่คนไข้อยู่ทุก อย่าง ทุก คน แต่มีคนไข้บางคน

ที่เป็นผู้มีศรัทธาที่ดีอื่นเป็นที่นับนอบถวิลเกรง เราก็
ไม่ได้ทำแก่ผู้นั้นให้ได้ประโยชน์เช่นผู้อื่นเพราะความถวิลเกรง
ปล่อยให้คนไข้ทำอะไร ทำได้ตามใจ แม้แต่ในสิ่งที่เกิดโทษ
จนเป็นเหตุเสียหายอันตรายแก่ผู้นั้น

(๔) โมหาคติ มีความหลง เป็นเหตุให้ดำเียง เป็น
ต้นว่าในการรักษาพยาบาล ใช้ใดที่เราไม่รู้เท่าถึงโรค แต่
ไม่ยอมจนความรู้รักษาไปโดยเขาโดยสละเพราะ ไม่พิจารณาให้
ถ่วงถ่วงแน่นนอน หรือหาวิธีผู้ที่มีความรู้ความชำนาญกว่าตน
จนทำให้เขานั้นได้รับความทุกข์อันตราย โดยใช้เหตุเพราะความ
ผิดความหลงของเราผู้รักษาพยาบาล

เหตุฉะนั้นผู้ที่ เป็นแพทย์ ควร มีสติที่จะรักษาใจให้ตั้งอยู่ใน
ความเที่ยง ชรรณเสมอ ถ้ามีเหตุที่จะพาใจเราให้เียงเอน
ไปจากบรรทัด และหน้าที่ อย่างใดก็ดี ก็ควร จะ ระลึก หัก ห้าม
ใจเราเองให้ตั้ง ตรงไว้ กับหลัก ให้ ถิ่นว่าผู้ใด ที่ เรา ต้อง
เยียว รักษาพยาบาล แล้ว เจ้าไข้ หรือเจ้าของไข้ ย่อม จะ มุ่ง
หมาย ฝาก มั่ง ชีวติ ต่อเรา ด้วย ความ ไว้วางใจ เหตุฉะนั้นเรา

จะต้องพยายามตามหน้าที่ โดยเต็มกำลังที่จะช่วยเขา ให้พ้นอันตรายโดยที่สุดที่จะทำให้ได้ ชีวิตคนย่อมเป็นใหญ่ ถึงจะมีเหตุอื่นที่จะ มาทำให้เราต้องละเว้น ทอดทิ้งให้เป็นอันตราย ก็จงอย่ายอมใจให้เป็นไปเช่นนั้นได้ จงตั้งใจตั้งใจให้ตรง อยู่ในความเที่ยงธรรม ต่อหน้าที่เป็นนิจ

๘. เมื่อได้นำกรรมหลายข้ออันเป็นกรรมเฉพาะของแพทย์ และเป็นกรรมที่แพทย์มีหน้าที่ที่จะปฏิบัติ มากกว่าคนสามัญมาชี้แจง ตดออกมา ในตอนที่ ๒ นี้แล้ว ในที่สุดของตอนนี้ จะขอยกเอาโคลงสุภาษิตของท่าน จินตกระวีแต่ก่อน มากล่าวให้ฟังสักบทหนึ่ง เพื่อเป็นอุทาหรณ์ให้เห็นราคาคูณของวิชาแพทย์ว่ามีเพียงใด คือท่านกล่าวว่

“เมืองใดไร้ราชทั้ง ปราชญ์ดับ กัด
 อีกตระกูลมีทรัพย์ ดังให้
 หนึ่งไร้หนทกบ ขุนแพทย์
 ภัยมากเมืองนั้นไซ้ ท่านห้ามอย่าเนา”

สุภาษิตบทนี้ ท่าน ยกเอาสิ่งสำคัญ ของประเทศ บ้านเมือง มา

กล่าวไว้ เพื่อให้เห็นว่าสิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งสำคัญและเป็นสิ่ง
 จำเป็นของบ้านเมืองที่จะเว้นเสียไม่ได้ กล่าวคือ พระ
 มหาษัตริย์ปกครองประเทศ ๑ นักปราชญ์ผู้รอบรู้สำหรับที่
 จะประกอบกิจทั้งปวง ๑ เศรษฐีผู้มีทรัพย์อันเป็นหลักแห่ง
 สมบัติของบ้านเมือง ๑ แม่บ้านอันเป็นสิ่งที่ชนทั้งปวงต้อง
 อาศัย ๑ แพทย์อันเป็นผู้ช่วยทุกข์บำบัดภัยรักษาชีวิตคน
 ทั้งปวง ๑ ทำอย่างนี้ทุกประเทศทุกถิ่น ซึ่งเป็นที่ประชุม
 ชนแล้วจะขาดแต่อย่างหนึ่งอย่างใดไม่ได้ ถ้าประเทศใดขาด
 สิ่งเหล่านี้ ประเทศนั้นก็ไม่ใช่เป็นภูมิประเทศอันควรคนทั้งหลาย
 พึ่งอยู่อาศัย และไม่เป็นประเทศที่จะตั้งมั่นวัฒนาถาวร รุ่ง
 เรืองได้ นี่แหละ นักเรียนทั้งหลาย จงรู้ลึกเถิดว่าวิชา
 แพทย์ที่เรียนอยู่นี้เป็นวิชาสำคัญอันมีราคาคุณค่ามิใช่น้อย เป็นสิ่ง
 จำเป็นของบ้านเมืองยิ่งกว่าวิชาอื่น ๆ ถึงแต่โบราณกาล
 ดับมาก็นับถือว่าผู้เป็นครูบาอาจารย์ ผู้เป็นแพทย์และขุนศาล
 ตุลาการ ย่อมเป็นผู้ทรงความรู้วิชาสูงและเป็นที่เคารพ
 นับถือแห่งคนทั้งปวง เป็นจำพวกที่ให้ความดีความคู่ และ

ช่วยทุกชีวิตของคนทั้งหลาย เป็นวิชาที่เป็นคุณประโยชน์
แก่ประชาชนทั่วไปเป็นอันมาก เมื่อรู้เช่นนี้ นักเรียนทั้งหลาย
เหล่านี้ควรจะมีใจที่รักใคร่อยากได้เลือก การศึกษาเล่าเรียน
ที่สำคัญ และทุนรอนที่ได้พยายามเล่าเรียนมากก็เป็นของมี
ราคา มาก จึงมีความพยายามที่จะให้ตนเป็นผู้รอบรู้และ
ชำนาญในวิชาแพทย์นี้ ให้เป็นผู้รู้จริง ชำนาญจริง และคงตัวได้
ด้วยวิชาแพทย์นี้ จึงได้.

ตอนที่ ๓

ครั้งที่ ๖ วันที่ ๗ ครั้งที่ ๗ วันที่ ๑๔ ธันวาคม ครั้งที่ ๘
วันที่ ๑๔ มกราคม ร.ศ. ๑๒๖ ครั้งที่ ๙ วันที่ ๒๒ ครั้งที่ ๑๐
วันที่ ๒๙ พฤษภาคม ครั้งที่ ๑๑ วันที่ ๕ ครั้งที่ ๑๒ วันที่ ๑๒
ครั้งที่ ๑๓ วันที่ ๑๙ ครั้งที่ ๑๔ วันที่ ๒๖ มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๗

ที่ โรงเรียน ราชแพทยาลัย

นักเรียนทั้งหลาย การสอนจรรยาที่ได้เด็กเซอร์มาแล้ว
ต้องสอน ตอนที่ ๑ ได้ชี้แจงถึงบรรดาข้อความอันเป็นของ
กลางของธรรม ตอนที่ ๒ ได้ชี้แจงถึงข้อธรรมที่เฉพาะ
นักเรียนแพทย์ต้องประพฤติยิ่ง ขอดกว่าคนสามัญ มาตอนที่
ที่ ๓ นี้จะนำเอาข้อธรรมสามัญสำหรับคนทั่วไป ควรประพฤติ
อันสูง กว่าที่ได้เรียนมาแล้วในจรรยาสามัญศึกษา ณโรงเรียน
ต่าง ๆ มาชี้แจงไว้ให้ทราบ เพื่อให้ได้ความรู้สูงขึ้นไป
จะหยิบยกมาแสดงเป็นหมวดหมู่ตามสมควรดังต่อไปนี้

โตกธรรม ๘

ฝ่ายอิฏฐารมณ คือที่พึงใจ &	ฝ่ายอนิฏฐารมณ คือที่ไม่พึงใจ &
ตาโภ ลาภ	อลาโภ ความปราศจากตา
ยโส ยศ	อยโส ความปราศจากยศ

ปลั่งดำ ความดรรชนี นินทา ความตณิ

สุข ความสุข ทุกข์ ความทุกข์

บรรดาคนทั้งหลายซึ่งบังเกิด ประกอบกิจ การงาน ทั้งปวง อยู่
ทุกวันนี้ ไม่ว่าจะทำอะไร และทำอย่างไรที่ไหน ก็ตาม เมื่อ
จะรวบรวมใจความลง ก็ย่อมทำด้วยความปราณาสึง ฟัง
ใจ ๔ ประการ และทำเพื่อจะเกี่ยวกันสิ่งที่ไม่พึงใจอีก ๔
ประการ สิ่งที่ไม่พึงใจ ๔ นั้นเป็นเครื่องจูงใจโลกียชนให้ปราณา
ที่จะเข้าพัวพันหมกมุ่นอยู่เสมอ ฝ่ายสิ่งที่ไม่พึงใจ ๔ นั้นย่อม
เป็นเครื่องพัวพันโลกียชนให้เบือนหน้า และปราณาที่จะผลัด
ได้สลัดให้หลุดพ้น ท่านจึงรวมเรียกว่าโลกธรรม ๘ ประการ
เพราะเป็นเครื่องผูกพันโลกไว้ โลกธรรมทั้ง ๘ ประการนี้ เป็น
สิ่งที่เกี่ยว พระพณ พัวพัน คนทั้งหลายทั่วไปในโลก อย่าว่าแต่
ปุถุชนเช่นเรา ถึงแม้พระอรหันต์ทั้งหลาย ซึ่งเป็นผู้ตักกิเลส
สิ้นแล้วก็ยัง หลบหลีกโลกธรรมให้พ้นจากที่จะมาพัวพันไปไม่
ได้ ต่างกันแต่ฝ่ายเราเมื่อประสบพบปะเราไม่รู้เท่า ธรรม
ทั้ง ๘ นี้ก็ย่อมครอบงำให้เราดุ่มหลงอยู่ในอำนาจได้ ฝ่ายท่าน
เมื่อประสบพบปะ ท่านรู้จักมันดีว่าสิ่งเหล่านี้คืออะไร ท่าน

มิได้ห่วงไหวตาม ธรรมทั้ง ๘ นั้นจึงมิได้ครอบงำเอาท่านไว้ในอำนาจได้ เมื่อเรารู้เช่นนั้น และแต่เห็นอยู่ว่าเป็นการยากที่จะหลีกเลี่ยงไม่ให้ประสบพบปะกันได้แล้ว ก็ควรที่เราจะประสบพบปะโดยแบบคายอันดี กล่าวคือ เบื้องต้นควรที่จะพยายามให้รู้จักกันให้ดีเสียก่อน เปรียบประดุจมีคนมาหาเราคนที่มืด เมื่อเรายังไม่แต่เห็นหน้าเราก็จะไม่รู้ว่าใครต่อใคร จะทักทายปราศัยก็คงจะหลงพูดไปผิด ๆ ถูก ๆ ควรที่จะหาไฟส่องให้รู้จักหน้ากันเสียก่อน ไม่ควรจะยอมมกมายอยู่มืด ๆ จึงจะปฏิบัติต่อกันถูก ก็ดวงไฟที่เราจะหามาส่องนั้นคืออะไร คือความรู้ที่จะรู้ดีว่า ธรรมทั้ง ๘ ประการนี้ มีธรรมดาประดุจลมที่พัดอยู่บนพื้นโลก มีหน้าที่ที่จะพัดไปมาอยู่เสมอ พัดไปถูกคนแล้วก็ไปถูกสัตว์ แล้วก็ไปถูกต้นไม้ต้นหญ้าเขาแม่น้ำไม่เลือกอะไร สุดแต่กำลังและหนทางของมันมีอย่างไรก็พัดไป เมื่อพัดพาอากาศเย็นมาถูกรเรา ๆ ก็รู้ดีว่าเย็นสบายในจิตใจเดียวก็หายไป เมื่อพัดพาอากาศร้อนมาถูกรตัวเรา ๆ ก็ได้รับความร้อนไปชั่วพริบหนึ่ง ครั้นเราได้แสงสว่างมาส่องดูให้รู้จักเช่นนั้นแล้ว ก็จะได้เห็นหนทางว่า เมื่อเรายังมีหน้าที่

ที่จะพบปะสมาคมอยู่เป็นเนื่องนิจแล้ว เราจะพึงสมาคมด้วย
 อาการอย่างไร จึงจะพองามพอควร คือไม่สมาคมด้วยความ
 หดง ความเมา ความตื้นเต้น หรือตะเถยทอดทิ้งไม่เอาใจใส่
 ไม่นำพาในฝ่ายดี และด้วยความหลงใหลคร่ำครวญปริเทว หรือ
 ประมาทเดินเตื่อต่อส่วนร้าย ก็อาการที่จะประพฤติก่อกรรม
 ทั้ง ๘ ให้พองามพอควรนั้น เห็นมีหนทางที่จะปฏิบัติได้
 อยู่ดังนี้

หนทางที่จะปฏิบัติต่อดังพึงใจ & ประการนั้น คือ

- ๑ เมื่อจะแสดงอย่าแสดงให้ผิดกรรม จงแสดงแต่โดยชอบ
- ๒ เมื่อจะเสพยาอย่าเสพด้วยความเพิน ความหลง
- ๓ เมื่อจะจากอย่าจากด้วยความโทมนัส

หนทางที่จะพึงปฏิบัติต่อดังไม่พึงใจ & ประการนั้น คือ

- ๑ เมื่อยังไม่มาถึง จงบอ กันด้วยความไม่ประมาท
- ๒ เมื่อประสบจงอย่าเศร้าโศก ระทมทุกข์
- ๓ เมื่อปลาศหลักไป จงอย่ากำเริบยินดีว่า เริง

ก็อาการที่จะให้เปนไปดังหนทางที่กล่าวแล้วนี้ จะเป็น
 ไปได้ด้วยอย่างไร จะเป็นได้ก็ด้วยต้องอาศัยความที่จรรู้ว่า

สิ่งใดเป็น ผลอันเกิดแต่เหตุอันใด ถ้ารู้เหตุและปฏิบัติชอบ
ด้วยเหตุ ก็คงจะได้ ประสพผล ซึ่ง จะเกิดแต่เหตุอัน นั้น ความ
ผิดพลาดของเราที่ มักจะได้ ประสพพบ ประย โดยปรกติ ก็มัก
จะเป็นด้วย การทำ การ ไม่ค่อย ด้วยเหตุ อย่างใด อย่างหนึ่ง ใน ๓
อย่างนี้ คือ

๑ เพราะไม่รู้ ถึงเหตุ (อวิชชา) เช่น กับชุดดิน มากม
ในบ้าน ไม่รู้ ว่าพันธุ์ผัก หนุ่ที่ รก เรือติด มาด้วย อย่างหนึ่ง

๒ เพราะเดิน เลี้ยว ต่อเหตุ (ปมาท) ดัง ไม่ตรวจตรา
ผัก หนุ่ที่ จึง ออกขึ้น รก เรือ ในบ้าน อย่างหนึ่ง

๓ เพราะหวัง ผลที่ไม่ตรง ต่อเหตุ (มิจฉาทิฏฐิ) ซึ่งเป็น
ความ ตึง ใจ ผิดของ ตน เช่น กับเอา เม็ดผัก หนุ่มา ปลุก
จะ ให้ ออก ผล เป็น รวง เข้า อย่างหนึ่ง

เหตุ ฉะนั้น จึงเป็น ข้อสำคัญ ของเรา ซึ่งจะ พิจารณา ให้ รู้จัก เหตุ
ผล ว่า

ทำอย่างไร จึง จะ ประสพ ผลดี และ รักษาความดีไว้ ได้

ทำอย่างไร จึง จะ บัง กัน ไม่ ให้ ประสพ ผล ร้าย และ กำจัด ผล
ร้าย ให้ปดาศ ไป ได้

นี่ เป็น ใจความ สำคัญ ยิ่ง ของ ผู้ศึกษา

ก็ การที่จะรู้ว่าทำอย่างไร จึงจะ ประสพ ผลดี และ รักษา ความ
ดีไว้ได้ และทำอย่างไร จึงจะ ป้องกัน ไม่ให้ประสพ ผลร้าย
และกำจัด ผลร้าย ให้ปัดไปได้นั้น จะต้องรู้ข้อความ เบื้อง
ต้น ๒ ประการ นี้เสียก่อน คือ

๑ อะไร เป็น ผลดี อะไร เป็น ผลร้าย

๒ ผลดีเกิดแต่ อะไร ผลร้ายเกิดแต่ อะไร

อะไร เป็น ผลดี อะไร เป็น ผลร้าย ปัญหาเบื้องต้น ๒ ข้อนี้,
ล้วนผลดีว่าตาม ความประสงค์ใน ที่นี้ก็คือ สิ่ง ซึ่งเป็น ที่พอ
ใจตามโลกนิยม & ประการ ได้แก่ ลาภ ยศ ความสำเร็จ
ความสุข แต่จะต้อง อธิบายคำทั้ง ๔ นี้ให้ชัดแจ้งตาม ความ
หมาย เสียก่อน คำว่า ลาภ หมายความว่า สัมบัติพัสดุเงิน
ทองทั้งปวงที่จะพึงมีมาถึงผู้ใด และผู้นั้นจะถือเอาเป็น
เจ้าของได้ คำว่า ยศ ถ้าจะจำแนกก็เป็น ๓ ทางหนึ่งได้
แก่ความเป็นที่นิยม นับถือแต่ผู้อื่น อันเกิดแต่กิตติคุณ อย่าง
ใดอย่างหนึ่งที่มีในตน เป็นต้นว่าความกล้า ความเก่ง กัด
ความ อารี อารอบ กัด ความรู้และสติปัญญา กัด ที่ใดทำให้
ผู้อื่น นิยม นับถือ ยำเกรง ฉะนั้นชื่อว่า “เกียรติยศ” อีกทางหนึ่ง

ได้แก่ความเป็นใหญ่ในผู้อื่น เกิดแต่คุณความดีแห่งตน
 อย่างไร อย่างหนึ่ง ซึ่งได้ทำให้ตนเป็นใหญ่กว่ากัน ในหมู่,
 เช่น นกตัวหนึ่ง ได้เป็นหัวหน้าแก่ทุกตัวฝูง พ่อบ้านคนหนึ่ง
 ได้เป็นหัวหน้าแก่ลูกบ้านทั้งหมู่ เจ้าเมืองเป็นหัวหน้าของ
 คนทั้งเมือง พระมหากษัตริย์เป็นหัวหน้าแห่งประชาชนทั่ว
 ทั้งประเทศ และที่ เป็นใหญ่เป็นน้อยกว่ากันโดยลำดับ เช่น
 ตำแหน่ง ยศ อัน พระเจ้าแผ่นดิน ทรงตั้ง แต่ง เป็นต้นว่า หลวง
 ย่อมเป็นใหญ่กว่าขุน พระย่อมเป็นใหญ่กว่าหลวง หรือ
 นายร้อยโท ย่อมเป็นใหญ่กว่า นายร้อยตรี นายพลย่อมเป็น
 ใหญ่กว่านายพัน เหล่านี้ก็เกิดแต่คุณความดี มากและน้อย,
 อัน พระเจ้าแผ่นดินได้ ทรงทราบใน พระราชหฤทัย จึงได้ ทรงตั้ง แต่ง
 โดยลำดับตามคุณความดีนั้น ๆ ฉะนั้นชื่อว่า “อิสสระียก” อีก
 ทางหนึ่ง ได้แก่ความที่มีผู้คน มีความรักดี ห้อมล้อม ให้ ใส่อารมณ์
 เพราะคุณความดีอย่างใด อย่างหนึ่ง เป็นต้นว่า นายที่เป็น
 คนใจดี ก็มีผู้สมัครรักใคร่ ฝากตัว เข้าไป เป็นบ่าวให้ ใส่อารมณ์
 มาก นายทหารที่ดีเป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัย ใน พระเจ้า
 แผ่นดิน ก็โปรดให้มีอำนาจควบคุมคนได้ ถึง พัน พระ

มหาภคตริยที่ ทรง พระ ปรีชาญาณ หยั่ง ถึง ความ ชั่ว และ ดี ของ คน
 ก็ทรงพระเมตตากรุณาปราบปรามทรมานผู้ประพฤติกดด้วยพระเดช
 และ ทรง พระเมตตากรุณาชุบเลี้ยง ผู้ประพฤติชอบด้วย พระคุณ
 จึง ทรง กฤตดาภินิหาร แฉไฟศาล ผูก ใจ ไพร่ พัว ประชาชนให้
 จง รัก รักดีต่อ พระองค์ ได้ทั่ว ราชอาณาจักร เหล่านี้ชื่อว่า
 “บริวารยศ” ความ สรรเสริญ ได้แก่ ความ ยกย่อง ชมเชย ถึง
 คุณความดีต่าง ๆ ความสุข ได้แก่ ความสุข กาย สบาย ใจ ใน
 ประการ ทั้ง ปวง ส่วน ผลร้าย & อย่าง ก็คือ สิ่ง ซึ่ง เป็น ที่
 ไม่พึง ใจ & ประการ ได้แก่ ความ ปราศจาก ลาภ คือ ความ
 ขัด สิ้น จน ไร้ ยากเย็น เชื้อใจ หรือ มี ทรัพย์ แล้ว กลับ วิตติบ
 หาย ไป ด้วย ภัย อันตราย ต่าง ๆ ความ ปราศจากยศ คือ
 ความ ไม่เป็น ที่ นิยม นับถือ แต่ คน ทั้ง ปวง หรือ เป็น ที่ นิยม
 นับถือ มี ยศ มี บริวาร อยู่ แล้ว กลับ ต้อง ตกต่ำ เสื่อม ทรมาน และ
 เป็น ที่ ดู หมิ่น เย้ย หยัน ไป นิพทา คือ ความ เป็น ที่ ไม่พอใจ
 แห่ง คนอื่น ดู กระหาว่า ก้าว ตี ฉิน ยิน ร้าย ความ ทุกข์
 ได้แก่ ความ เดือดร้อน รำคาญ ทุกข์ ใจ ทุกข์ กาย ด้วย โรคภัย หรือ
 อันตราย ต่าง ๆ มีมาย่ำยี้ เบียดเบียน ก็ การ ที่ จะ รู้ แต่ เพียง ว่า

ตา ยศ ความสรวลเสีญ ความสุข เป็นผลดี ความปราศ
 จากตา ความปราศจากยศ ความถูกตนิ นินทา ความทุกข์
 เป็นผลร้าย หรือจะรู้ให้ชัดยิ่งกว่านั้นดังที่ได้อธิบาย มา
 บัดนี้ว่า ตาคืออะไร ยศคืออะไร เป็นคนนั้นก็ดี ก็ยัง
 ไม่ได้ชื่อว่ารู้จักว่าผลดีคืออะไร ผลร้ายคืออะไร โดยแจ่ม
 แจ้ง เพราะตามที่เราเข้าใจเป็นคนว่า ตาได้แก่สมบัติ
 พัสตุแก้ว แหวนเงิน ทอง ย่อมเป็นของดี จะดีจริงไปทุกสิ่ง
 ทุกอัน ทุกคราว ทุกสมัย ดังเข้าใจฉะนั้น ก็หาไม่ บางที
 เข้าใจเสียว่าดี แต่ที่จริงไม่ดีแท้ เป็นของปลอมของ
 เทียมก็มี เราจะต้องรู้จักให้ดีขึ้นไปกว่านี้ว่า เหมือนดัง
 ตาที่เราจะเชื่อว่าเป็นผลดีนั้น ก็เฉพาะแต่ตาที่เราได้มา
 ด้วยความชอบธรรม ถ้าตาอันใดเราจะได้มาด้วยความ
 ผิดธรรม ตาอันนั้นจะได้ชื่อว่า เป็นผลดีทั้งความเข้าใจ
 นั้นก็หาไม่ เพราะตาอันนั้นย่อมจะไม่นำความเจริญสุข
 มาให้แก่ผู้ถือเอาให้สำเร็จประโยชน์อันใดได้ ต่างว่านาย ก
 แสวงหาผลประโยชน์ด้วยการรับสินบด ใช้อำนาจในที่ผิด,
 นาย ก ก็ได้ทรัพย์มาสมประสงค์ ทรัพย์สมบัติที่นาย ก ได้

มานั้น ตูเดิน ๆ ก็ย่อมจะเข้าใจว่าเป็น ผลดีคือลาภ แต่
 ที่จริงไม่ใช่ผลดีแท้ เพราะลาภที่ได้มานั้น เป็นของ ปลดอม
 เหตุว่าได้มาด้วยความผิดธรรม ไม่ได้มาด้วยความบริสุทธิ์,
 ลาภอันนั้น ย่อมจะไม่นำผลความเจริญสุขมาให้แก่นาย ก.
 นาย ก ไม่ช้าก็เร็ว กตบจะ ได้รับผลร้ายประการใด ประการหนึ่ง
 หรือ ทั้ง ๔ ประการ เป็นต้นว่า นาย ก จะเสื่อมลาภคือทรัพย์
 ที่ได้มาด้วยความไม่ชอบธรรม ก็ย่อมจะวิบัติเสียหาย หรือถูกปรับ
 พาเอาของเก่าที่มีหมดเหี้ยนไปด้วย ยศก็จะเสื่อม คือถ้า
 มียศที่ พระเจ้าแผ่นดินทรงตั้งแต่ง ก็จะต้อง ถูก ถอดถอน ดุดำนาจ
 ลง และจะปราศจาก ความ นิยม นับถือ ความ ศิณินินทา ก็
 จะบังเกิด ความ ทุกข์ นับตั้งแต่เดือดร้อน รำคาญ ต้อง ซ่อนเร้น
 กำบัง ความ ชั่ว จนเมื่อปิดบัง ไว้มิได้ก็ต้อง รับโทษ เกิดเป็น
 ทุกข์ภัย อันตราย มาถึงตน ลาภอันนั้นจึงไม่ได้ชื่อว่าผลดี เพราะ
 เป็นของเทียมของปลดอม ซึ่งว่าต้อง รู้จักว่า อะไร เป็น ผลดี,
 อะไร เป็น ผลร้าย นั้น ต้อง รู้จักโดย ชัดแจ้ง ดังตัวอย่างนี้

ผลดีเกิดแต่อะไร ผลร้าย เกิดแต่อะไร ปัญหา ๒ ขอนี้
 จะอธิบายได้ว่า ธรรมดาของ ดีซึ่ง เป็น ที่ พึงใจ ของ คน ทั่วไป

ก็ยอมเป็นที่คน ทั้งหลาย มาก ด้วย กัน พอใจ และ ปราศนาอยู่ ของ
 ที่ไม่ดีก็ตรง กัน ซ้ำม คือ เป็น สิ่ง ที่คน ทั้งปวง ต่าง ไม่พอใจ
 และ ไม่ปราศนา ก็ของ ดีย่อม เป็น ที่ พอใจ ของคน ทั้งไป มาก
 ด้วย กัน แล้ว คนทั้งปวง ผู้ปราศนา นั้นเอง ต่าง ก็ยอม จะ ประคับ
 ได้ โดยยาก เพราะ ต่างคนก็ต่าง พร้อมใจ กัน มีความ ปราศนา
 ที่จะ หา กอบโกย ได้คน จึง เป็นเหตุให้เกิดการ แย่งชิง อิจฉา
 พยาบาท เบียดเบียน กันและกัน ส่วนสิ่งที่ไม่เป็นที่พอใจไม่ปราศนา
 ต่าง ก็มุ่ง แต่จะ สละทิ้ง ทั้งเหวี่ยงขว้างให้พ้นไป จากคน จึงเป็น
 เหตุให้เกิดความ พยาบาท ปองร้าย หา ความ ดีได้ตัว ผลัก ความชั่ว
 ไปให้ผู้อื่น ข้อนี้เป็นเหตุที่ต้อง ให้เรา รู้จัก ขรรมดา ของ สิ่ง
 เหล่านี้ว่า มีอะไร เป็น ที่เกิด เช่น ถ้าเรา อยากได้ลาภ
 จะได้ด้วย อย่างไร ไม่ใช่ว่าเรา อยากได้ เราก็จะ ถือภาชนะ
 ไปตัก ตวง เอา ได้เหมือนดัง ตัก น้ำใน แม่น้ำ เช่น นั้นก็หา ไม่,
 หรือเราจะไป-หยิบยืมแย่งชิง เอา มาจากผู้อื่น ดังคน บางจำพวก
 ซึ่งเรา เรียกว่าโจร ผู้ร้าย คน พาลคน ชั่วเขา ทำกัน เช่น นั้น จะเป็น
 วิธอัน ควรก็หา ไม่ หรือเมื่อ ไม่ได้ด้วยการ ช่มเหล่ง แย่งชิง เบียด
 เบียดเขาด้วย อาการ อัน ทุจริตโดยเปิดเผย จะควร อิจฉา พยาบาท

คิดปองร้ายเขา เบี่ยง บ้าย บับ คั้น เอาในทางลับ สุดท้ายให้ได้
 มากี่หาไม่ ผลดีทั้งหลายมีตาเป็นต้น ถ้าแหะ แฉ่ง หา
 ด้วยความทุจริต ไม่ชอบธรรม ถึงจะได้มาก็จะเป็นแต่ของ
 เทียมของปลอม ดังได้อธิบายมาแล้วแต่ต้น หนทางเหล่านี้
 ไม่ใช่ทางที่มาแห่งผลดี ส่วนที่เกิดของผลดีและร้ายที่ถูก
 แทนนั้น มีอยู่ดังนี้

ผลดีย่อมเกิดแต่การทำความดี คือ กุศลกรรมเป็นเหตุ

ผลร้ายย่อมเกิดแต่การทำความชั่ว คือ อกุศลกรรมเป็นเหตุ

บรรดาผลดีและร้ายทั้งปวงที่จะเกิดขึ้นนั้น ถ้าไม่มีเหตุ
 ก็ย่อมไม่มี เหมือนกับผลไม้ทั้งปวง เมื่อไม่มีต้นและรากที่
 เกิดขึ้นเป็นเหตุก่อนแล้ว ดอกและผลจะมาจากไหน กรรม
 ที่เป่ากุศลและอกุศลที่คนได้ทำดีหรือชื่อนั้น ย่อมเป็น
 เมล็ดพันธุ์ของผลดีและผลร้าย เหมือนดังผลไม้ที่มีรูปหรือ
 มีรสต่างกัน ก็ย่อมต่างกันด้วยพืชพันธุ์ พืชเขาผลก็ต้อง
 เป็นเขา พืชหญ้าผลก็ต้องเป็นหญ้า สุดท้ายแต่พืชพันธุ์
 ที่หวานเพราะ หวานสิ่งใดก็ได้ผลสิ่งนั้น ความจริงมีอยู่
 เช่นนี้

เมื่อมาใต้ความว่าผลดีย่อมเกิดแต่กุศลกรรมเป็นเหตุ และผลร้ายย่อมเกิดแต่อกุศลกรรมเป็นเหตุ ฉะนั้นแล้ว ความแห่งปัญหาเดิมซึ่งประสงค์จะทราบ ว่า ทำอย่างไร จึงจะ ประคับ ผลดีและ รักษาความดีไว้ได้ ทำอย่างไร จึงจะ ป้องกัน ผลร้าย และ กำจัด ผลร้าย ให้ปัดไปได้ ก็จะมีวินิจฉัย ได้ทันทีว่า จงทำแต่ความดี และ ละเว้นอย่าทำความชั่ว และ อย่าเดิน หนทางให้ผิดไป คือเป็น ต้น ว่าปราณาคดีแต่ทำชั่ว โดย จะเข้าใจ ว่าการ ที่ทำ ชั่ว นั้น จะ ไม่ให้ ผลชั่ว หรือ กลับ จะ ให้ ผล ดีได้ ให้ เข้าใจโดยถูกโดยตรง ว่า ผลดีย่อมเป็น ของ แน่จริงที่ จะ เกิด จะเป็น ตาม พืช พันธุ์ จะต่าง กัน ก็แต่ช้า หรือ เร็วตาม กำลัง ความ อ่อน และ แรง ของกรรม อันนั้น เท่านั้น

ถ้าบัดนี้ ก็จะต้อง ค้นหา ดูว่ามี หนทาง ใด ที่จะ ให้รู้ ว่า อะไร บ้าง เป็น ความดีคือ บุญ กุศล ที่ควร ทำ อะไร บ้าง เป็น ความชั่วคือ บาป อกุศล ที่ไม่ควร ทำ ก็ความ ฉลาดที่จะ รู้จัก ผิดชอบชั่วดีของ คนเรานั้น ท่านจัด ไว้เป็น ๓ อย่าง คือ

๑. อายโกศล คือความ ฉลาด รู้จัก ความ เจริญ ความ ดี ทั้งปวง

๒ อุปายโกศล คือ ความฉลาด รู้จัก ความเลื่อม และ ความชั่ว ทั้งปวง

๓ อุปายโกศล คือ ความฉลาด รู้จัก เลือก พ้น กระทำแต่ ที่ดี และ รู้จัก หลีก ไม่ กระทำ ใน ทาง ที่ เลว และ ชั่ว ผิด ทั้งปวง

ก็ แต่ว่าการ ที่จะ ชั่ง ให้ รู้ ว่า สิ่งใด ดี สิ่งใด ชั่ว นั้น เป็น ของยาก, คนเรา ย่อม มีความคิด และความ ประสงค์ ต่าง ๆ กัน ถ้า จะ เอา ใจ ของ คน เป็น ประमाण อย่าง เดียว แล้ว จะ เชื่อ ว่า การ ที่ คิด ที่ เห็น ว่า อะไร ดี อะไร ชั่ว นั้น จะเป็น อัน ถูก ต้อง ถ่อง แท้ เสมอ ไป นั้น ก็ ยาก อยู่ จำ จะต้อง อาศัย ภัย หลีก เครื่อง เทียบ เคียง สำหรับ ที่ จะ วินิจฉัย อีก ต่อ ไป หลีก เครื่อง เทียบ เคียง นั้น มี อยู่ ๓ คือ

๑ อิตฺตารูปเตยฺย คือ ความ เห็น ที่ เอา คน เป็น ใหญ่

๒ โลการูปเตยฺย คือ ความ ที่ ย่อม เอา ความ นิยม ของ โลก คือ ความ เห็น ของ คน มาก ด้วย กัน เป็น ใหญ่

๓ ฐมีมารูปเตยฺย คือ เอา หลีก ของ ความ ชอบ ชรรวม และ ผิด ชรรวม เป็น ใหญ่

วิธี ที่ จะ วินิจฉัย ชั่ง น้ำ หนัก ความ ถูก ผิด นั้น ท่าน ให้ เทียบ เคียง ดังนี้ คือ ถ้า จะ ประกอบ กิจการ อัน ไฉน จะต้อง ใช้

ปัญญา ใคร่ครวญ ดูว่า เป็น การ ดี หรือ ชั่ว ผิด หรือ ถูก เมื่อ
เห็น ถูก หรือ เห็น ผิด ด้วย ใจ คน แล้ว ยัง จะต้อง ตรวจ ต่อ ไป ว่า
จะ ผิด หรือ ถูก กับ หนทาง ที่ โลก นิยม กล่าว คือ แบบ แผน ประ
เพณี พิกัด กฎหมาย หรือ ความ เห็น ที่ พร้อม กัน เป็น ต้น นั้น อย่างไร,
เมื่อ เห็น ถูก หรือ ผิด ด้วย โลก นิยม แล้ว ยัง จะต้อง ตรวจ ต่อ ไป ว่า
จะเป็น การ ชอบ ด้วย ทาง ธรรม หรือ ผิด ด้วย ทาง ธรรม อย่างไร,
เมื่อ ได้ ตรวจ เห็น ชอบ ผิด ใน ๓ ชั้น นี้ แล้ว ท่าน กล่าว ว่า
ประพฤติกให้ต้อง ด้วย โลก ย่อม ถูก กว่า ทำ ตาม ใจ คน เอง และ
ประพฤติกให้ต้อง ด้วย ทาง ธรรม ยิ่ง ถูก กว่า ทำ แค่ เพียง ให้ ต้อง ด้วย
ความ นิยม ของ โลก

ก็ ปัญญา ซึ่ง จะ เห็น ดี ชั่ว บาป บุญ คุณ โทษ นั้น ย่อม มี ที่
เกิด เป็น ๓ อย่าง

อย่าง หนึ่ง เรียกว่า สุตมัยปัญญา คือ ปัญญา ที่ เกิด ด้วย
ได้ สดับ รับ ฟัง ความ คิด ความ เห็น ของ ผู้ อื่น มา เป็น เครื่อง คิด ค้น
เทียบ เคียง ให้ แด่ เห็น เหตุ ผล ดี ชั่ว

อย่าง หนึ่ง เรียกว่า จินตมัยปัญญา คือ ปัญญา ที่ เกิด
ด้วย ความ คิด ใคร่ ครวญ ตรិตรอง เห็น เหตุ ผล ด้วย ตน เอง

อย่างหนึ่ง เรียกว่า ภาวนามยปัญญา คือปัญญาที่เกิด
แต่ความฝึกฝนอบรมเข้าใจในทางหนึ่งแล้ว ความเข้าใจ
อันนั้น ก็เด่นไปถึงทางอื่นที่มีอาการอย่างเดียวกัน ให้เรา
ใจปรุโปร่งได้โดยฉับไว

ปัญญาทั้ง ๓ อย่างนี้ สุตมยปัญญาเป็นปัญญาที่ต้อง
เพาะปลูก กล่าวคือ การเล่าเรียน ศึกษา ทำคนให้เป็นผู้
กว้างขวาง จึงจะรู้เห็นการงานต่าง ๆ มาเป็นเครื่องให้เกิด
ปัญญา ส่วนจินตมยปัญญานั้น เป็นปัญญาที่ต้องเพาะ
ปลูกด้วยการฝึกหัดคิด ถ้าไม่หมั่นคิด หมั่นตรองปัญญาก็
ไม่เกิด ส่วนภาวนามยปัญญานั้น จะเกิดต่อเมื่อได้มีความ
คุ้นเคยในอย่างหนึ่งมาแล้ว มาเมื่อไร เกิดขึ้นที่มีอาการ
อย่างเดียวกัน ความรู้ความเข้าใจก็เด่นไปได้โดยเร็วพลัน.
ภาวนามยปัญญาเป็นปัญญาที่อาจให้สำเร็จการงานด้วยดี แต่
ต่างต้องอาศัยความอบรมกันขึ้น มาโดยลำดับ เพราะ
ถ้าไม่เคยรู้เคยคิดก็จะมีความเห็นลุ่มหลงไปไม่ได้ ถ้าจะเอา
แต่ปัญญาคนฝ่ายเดียว ก็ไม่มีสิ่งใดเป็นเครื่องสนับสนุนให้
เชื่อแน่ หรือถ้าจะเชื่อแต่ผู้อื่น กล่าวฝ่ายเดียว ไม่คิดตรอง

ให้^๒ชอบผิด ก็^๒จะยังไม่^๒มั่นคง^๒ว่าจะถูกหรือผิด เพราะ^๒เลี้ยง
ที่^๒กล่าวก็^๒ย่อมต่าง^๒กันตามบุคคล^๒ที่^๒กล่าว เหตุ^๒ฉะนั้น^๒พึง
กับ^๒คิด^๒จึง^๒เป็น^๒ของ^๒คู่^๒กัน^๒ที่^๒จะ^๒ต้อง^๒ทำ^๒เป็น^๒กิจ^๒เบ^๒ของ^๒คน^๒ คิด^๒แล้ว
ต้อง^๒ฟัง^๒ ฟัง^๒แล้ว^๒ต้อง^๒คิด^๒ ประกอบ^๒สอบ^๒สวน^๒เทียบ^๒เคียง^๒กัน^๒อยู่^๒เสมอ
แล้ว^๒จึง^๒จะ^๒ทำ^๒ความ^๒วินิจฉัย^๒ลงไป^๒ได้^๒

ยัง^๒การ^๒ฟัง^๒อีก^๒เล่า^๒ เมื่อ^๒เรา^๒ประสงค์^๒สิ่ง^๒อื่น^๒ใด^๒ เราก็^๒
ต้อง^๒หา^๒ความ^๒รู้^๒ใน^๒สิ่ง^๒อื่น^๒นั้น^๒ จะ^๒หา^๒ได้^๒ด้วย^๒อย่าง^๒ไร^๒ ก็^๒คือ^๒
ต้อง^๒หา^๒จาก^๒ผู้^๒รู้^๒การ^๒เช่น^๒นั้น^๒ คือ^๒ว่า^๒ถ้า^๒เรา^๒ต้อง^๒การ^๒ความ^๒รู้^๒วิชา^๒
แพทย์^๒ ก็^๒ต้อง^๒คบ^๒หา^๒สมาคม^๒กับ^๒ผู้^๒ที่^๒เป็น^๒แพทย์^๒ ต้อง^๒การ^๒
ความ^๒รู้^๒ทาง^๒กฎหมาย^๒ ก็^๒ต้อง^๒คบ^๒หา^๒สมาคม^๒กับ^๒เนติ^๒บัณฑิต^๒,
ต้อง^๒การ^๒รู้^๒หน^๒ทาง^๒การ^๒ค้า^๒ขาย^๒ ก็^๒ต้อง^๒คบ^๒หา^๒สมาคม^๒กับ^๒
พ่อ^๒ค้า^๒ ก็^๒เมื่อ^๒เรา^๒ประสงค์^๒จะ^๒รู้^๒ว่า^๒อะไร^๒เป็น^๒การ^๒ผิด^๒ชอบ^๒ชั่ว^๒
ดี^๒บุญ^๒บาป^๒กุศล^๒อกุศล^๒ เรา^๒ก็^๒ควร^๒จะ^๒คบ^๒หา^๒สมาคม^๒กับ^๒ผู้^๒ที่^๒รู้^๒
ธรรม^๒และ^๒ประ^๒พ^๒ติ^๒ธรรม^๒ และ^๒ต้อง^๒ดำ^๒เนิน^๒ตาม^๒ว^๒ชิ^๒ม^๒ม^๒ & ประ^๒
การ^๒ ทำ^๒นอง^๒เด^๒ียว^๒กัน^๒กับ^๒ที่^๒ได้^๒แสดง^๒มา^๒แล้ว^๒ใน^๒เด็ก^๒เชอ^๒ว^๒ตอน^๒
ที่^๒ ๒ นั้น^๒ครั้ง^๒หนึ่ง^๒ คือ^๒

๑ ต้อง^๒คบ^๒หา^๒บัณฑิต^๒ผู้^๒มี^๒ปัญญา^๒

๒ พัง ธรรม คำสั่ง สอน ของ ท่าน

๓ สิ่งใด ไม่เข้าใจ ก็ ได้ถาม และ ตรี ตรอง ตาม เมื่อ
รู้ว่า สิ่งใด ดี สิ่งใด ชั่ว ก็ ได้ ใจ จด จำ ไว้

๔ แล้ว ก็ ประพฤติ ตาม คือ เลือก ทำแต่ที่ ดี และ ละ
เว้น อย่า ทำสิ่ง ที่ ชั่ว เป็น บาป อกุศล

ก็ การ ที่ จะ คบหา บัณฑิต นั้น คือ ใคร เก่า จะ เป็น บัณฑิต
ยิ่ง กว่า พระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้า แม่ พระองค์ บริ นิพพาน แล้ว
ดับ ไป เลียนาน แล้ว ก็ ดี แต่ พระองค์ ได้ ประกาศ ธรรม ไว้ แพร่ หาด
จน มี ผู้รู้ ผู้เรียน ทรง จำ ค่อย ๆ มา จน บัด นี้ ธรรม คำสั่ง สอน
ของ พระองค์ ยัง อยู่ และ พระองค์ ได้ ตรัส ไว้ เมื่อ จน จะ บริ
นิพพาน ว่า เมื่อ พระองค์ ดับ ขันธบริ นิพพาน ไป แล้ว ธรรม
คำ สั่ง สอน ของ พระองค์ นั้น จะ แทน พระองค์ อยู่ ผู้ใด เห็น
ธรรม ก็ ได้ ชื่อ ว่า เห็น พระองค์ เหตุ ฉะนั้น แม่ ดมย นี้ ก็ ไม่ หมด
โอกาส ที่ จะ คบหา กับ พระองค์ ผู้ เป็น บัณฑิต กล่าว คือ ทำ
ใจ นอบน้อม ต่อ พระองค์ และ พัง ธรรม คำ สั่ง สอน ของ พระองค์
แล้ว ตรี ตรอง ตาม และ ปฏิบัติ ตาม ก็ ย่อม จะ เห็น ผิด ชอบ ชั่ว ดี
บุญ บาป กุศล อกุศล และ ใช้ อุปาย โภคณ เลือก พ้น ทำแต่ที่ ดี

หาช่อง ทาง หลีก หนี ที่ ชั่ว ได้ เพราะเหตุว่า ธรรม คำ สั่งสอน
ของ พระองค์ ย่อม เป็น ประโยชน์ แก่ ผู้ พัง ดัง ธรรม คุณ ที่ ท่าน ได้
ชั่ว ถึง ๖ ประการ คือ

๑. เป็น ธรรม ที่ พระองค์ กล่าว แล้ว ดี เป็น ของ จริง แน่
นอน ไม่ คดอน แคลน

๒. เป็น คุณ ที่ ให้ ผู้ ประพฤติ ตาม อาจ เห็น ความ จริง ด้วย
ตนเอง ได้

๓. เป็น คุณ ที่ ให้ ผู้ ไม่ จำ กัด ฤๅ และ เวลา ไม่ รู้ สิ้น สิ้น อด ยัย
ยืน ยง คง ที่ อยู่

๔. เป็น คุณ อัน อาจ ทำให้ มา ดู ได้ คือ อาจ ชี้ ตัว อย่าง
ให้ แດ เห็น ได้ ทุก สิ่ง ทุก ประการ

๕. เป็น คุณ ที่ ผู้ พัง พัง น้อม เข้า ใน คน ได้ กล่าว คือ
ผู้ พัง ย่อม อาจ ใช้ ธรรม นั้น ๆ เป็น หน ทาง ที่ คน จะ ปฏิบัติ ได้
ทุก อย่าง

๖. เป็น คุณ ที่ ผู้ มี ปัญญา จะ พัง รู้ แฉง คือ แฉก ประพฤติ
ให้ เหมาะ แก่ คน ได้ ทุก คน และ ทุก ชัน ทุก ชนิด ของ คน

เหตุฉะนั้นเราควร ทำใจ นอบน้อม ต่อ พระองค์ ประพฤติ
 ตนเป็น อุบาสก นับถือ พระพุทธ ศาสนา และ เรียน ขรรณ ของ
 ท่าน ก็ จะ รู้ว่า สิ่งใด เป็น การ ชอบ ควร ทำ อัน เรียกว่า ภาวนา
 สิ่งใด เป็น การ ไม่ดี ควร ละ เว้น อัน เรียกว่า ปหาน แล้ว อุบัติ
 ฝึก หัดใจ เรา ตัดแปลง ความ ประพฤติ ปฏิบัติ ให้ ต้อง ตาม คำ สั่งสอน
 ของ พระองค์ ก็ จะ เป็น หนทาง ที่จะ ประดับ ผลดี และ รักษา ความดี
 ไว้ได้ และ เป็น หน ทาง ที่ จะ บัง กัน ไม่ ให้ ประดับ ผล ร้าย และ
 กำจัด ผล ร้าย ให้ ปลิดไป ได้

ธรรม ทั้งหลาย ที่ จะ พึง เรียน นั้น ก็มี อยู่ เป็น อัน มาก แต่
 ไม่ใช่ ประสงค์ ที่ จะ นำ ข้อ ธรรม อัน ดัง ซึ่ง มา ชี้แจง ใน ที่ นี้ ให้
 มาก มาก เกิน ไป จะ เลือ ก หยิบ แต่ ข้อ ธรรม ที่ ใด ๆ ต่อ ความ
 จำเป็น ที่ นักเรียน ทั้งหลาย จะ พึง ปฏิบัติ ใน เวลา นี้ มา ชี้แจง ไว้ อีก
 พอ เป็น หน ทาง ที่ จะ ทำ ตน ให้ ตั้ง หนา ไป ดี คลอง ธรรม ที่ ชอบ ใน
 เบื้อง ต้น จะ ได้ เป็น หลัก สำหรับ ที่ จะ ตั้ง ตัว และ รักษา ตัว ให้
 เป็น ผู้ ประพฤติ ดี ต่อ ไป เท่านั้น

อกุศลมูล ๓ และ กุศลมูล ๓

ธรรม ๒ หมวดนี้เป็น ธรรมสำคัญ อันเป็นรากเหง้าแห่งเครื่อง
ของความชั่วและความดี ได้แก่

อกุศลมูล

๑ โสภ

๒ โทส

๓ โมห

กุศลมูล

๑ อโสภ

๒ อโทส

๓ อโมห

อันว่าความชั่วร้ายบาป อกุศล ซึ่งคนประพฤติอยู่โดยมาก
ถึงต้องรับทุกข์โทษ อันเป็นผลต่าง ๆ ย่อมเกิดด้วยกิเลส ๓
ประการ คือเกิดแต่ โสภ ความโสภเป็นต้นเหตุอย่างหนึ่ง,
เกิดแต่ โทส ความฉุนโกรธเป็นต้นเหตุอย่างหนึ่ง เกิด
แต่โมห ความหลง ความคิดผิด ถิอผิดเป็นต้นเหตุอย่างหนึ่ง.
กิเลส ๓ ประการนี้เป็นรากเหง้าของความชั่วร้าย จึงมีชื่อ
เรียกว่า อกุศลมูล ๓ ประการ อย่างไรจึงว่ากิเลส ๓ ประการ
นี้เป็นรากเหง้าแห่ง อกุศลนั้น จะอธิบายพอให้เห็นเป็นตัว
อย่าง ดังนี้

๑ คนเราโดยมากย่อมมีความเจตนาปรารถนาพัสดุเงินทอง
อยู่เป็นปรกติ ความปรารถนานั้นเกิดขึ้นในใจแม้ว่ามุตเหตุ

พอกมากขึ้น ๆ เช่น กับมีสิ่งนี้แล้วก็อยากได้สิ่งนั้น มี
 สิ่งนั้นแล้วก็อยากได้สิ่งโน้น มีเท่านั้นแล้วก็อยากได้ให้
 มากขึ้นถึงเท่านั้น ครั้นได้เท่านั้นแล้วก็ยังปรารถนาให้
 มากขึ้น ๆ กว่าที่มีอยู่เป็นปกติ ความปรารถนาเช่นนี้เรียกว่า โภคะ
 เมื่อของ โภคะ เกิดขึ้นในใจมากขึ้นแล้วแต่ไม่มี
 สิ่งใดเป็นเครื่องตัดห้ามมิให้กำเริบยับยั้ง ความ โภคะ
 นั้นก็แก้ได้ เบื้องต้น อำนาจ ไป ถึง กาย กล่าวคือทำให้
 รน ขวน ขวาย หาให้พ้น แก่ ความ ปรารถนา ขึ้นไปทุกชั้น ชั้นแรก
 ก็หาแต่เพียง ที่จะ เป็น ได้ ด้วย ความ ชอบ ธรรม แล้วก็มีได้
 ยับยั้ง แต่เพียง นั้น ดึง ถือ เอา แต่ ความ ได้ เป็น ประมาณ
 เบียดเบียนเขาอย่างไร ดังแต่ว่า ให้ ได้ ตั้ง ความ ปรารถนา เช่น
 เอา อำนาจ เขา เบียด เขา บ้าง เอา กำลัง เทียว เบียด เขา บ้าง เมื่อ
 ถึงเพียงนั้นแล้วและมีใจ มีอันใดเป็นเครื่อง ยับยั้ง ก็กำเริบต่อไป.
 คราวนี้ ก็เบาบาง ความ กระตาค ความ ขวย ยิ่ง ขึ้น ถึงหยาบฉวย
 และ บีบ เอา บังคับ เขา เพียง อย่าง เบา ๆ แล้ว ก็ แก่ ถ้ายิ่งขึ้นทุกที
 จน ถึง หยาบ ฉวย แย่งชิง ฉ้อฉน ข่มขู่ เอา ซึ่ง ๆ หน้า จนกระทั่งถึง
 ใช้กำลัง และ อำนาจ เข้า ปล้น ไล่ ตม รบ เอา ตี เอา เป็น ที่ สุด ผล
 แห่ง ความ โภคะ อันมี ได้ วิชา ก็ ยับยั้ง จน ก่อ ความ ร้าย แรง ขึ้น เป็น

ลำดับ มาเช่น นั้น ก็ เป็น เหตุ ให้ ผู้ ทำ ได้ รับ ทุกข์ โทษ ภัย คอบ
 เทน ใน ระยะ ต่าง ๆ ตาม แต่ วิชา คณา คือ บาง คน ก็ ได้ รับ
 โทษ ทุกข์ เสีย แต่ คน บาง คน ก็ ไป ได้ รับ เขา ใน ท่า มก ดาง,
 บาง คน ก็ ไป ได้ รับ เขา เมื่อ ถึง ที่ สุด ความ โดภ ย่อม เป็น มุต
 แห่ง ความ เบียดเบียน และ ความ คด โกง ฉ้อฉน ดัก ขโมย ปล้น สอด
 ดัก ตัวอย่าง ที่ อธิบาย มา ฉะนี้ และ ยัง เป็น มุต แห่ง กิเลส อื่น
 มีความ อิจฉา อิจฉา ปอง ร้าย กัน และ กัน เป็น คน

๒ ฝ่าย โทส นั้น ย่อม บัง เกิด แต่ ความ ไม่ พอ ใจ ใน เหตุ ต่าง ๆ
 เป็น ปรกติ เมื่อ ความ ไม่ พอ ใจ เกิด ขึ้น แล้ว ก็ ทำ ให้ ใจ คอ
 กัด อกุศล จุ่ม จุ่ม วน ครั้น มี ได้ มี สิ่งใด เป็น เครื่อง ห้าม ให้ ยับ
 ยัง ก็ เกิด ความ ขุ่น โกรธ ตุก วาบ ขึ้น ใน ใจ อัน นี้ เรียกว่า โทส.
 โทส นี้ เป็น ชาติ ร้อน เหมือน ดั่ง ไฟ ถ้า มี สิ่ง อื่น ที่ เป็น ชาติ เย็น
 มา ระวัง ก็มี โอกาส ที่ จะ ดับ ให้ ยับ ยอบ ลง ได้ ถ้า ปลด ปล่อย ให้
 กิน เชื้อ มาก ๆ ขึ้น จน มี กำลัง เร็ว แรง ก็ อาจ พลุ่ ง โพล่ง เป็น เปลว
 ใหม่ ตาม ไป จน หมด เชื้อ หมด ฤทธิ โทส ก็ ฉะนั้น เมื่อ เกิด
 ขึ้น ใน ผู้ใด ก็ ย่อม ทำ ใจ ผู้ นั้น ให้ ร้อน เมื่อ ใจ ร้อน แล้ว ก็
 เบ่ง อำนาจ ตลอดจน ถึง ฌีว พรวณ วรรณะ ทำ ให้ โล หิต ขึ้น จน หน้า
 ตา แดง ครั้น ยับ ยัง ใจ มิ หยุด ก็ ตลอดจน ถึง วาจา ที่ เป็น เครื่อง

อาจดำแดงก่อน มีขลุ่ยควาดด่าแข่ง เปน เบื้อง ต้น ครั้น
 ระวังไว้ มิ หยุด ก็ถึง กาย ตั้งแต่ ชก ตี คบ ค่อย ด้วย มือเปล่า
 จน กระทั่ง ถึง ไข อาวุธ ตี วัน พัน แทง จน ถึง กับ ถ่ม ตาย เปน ที่ สุด.
 โทส เปน เครื่อง ทำ วาจา และ กิริยา ให้ ได้ อม เสี้ย ทุก คน ย่อม
 จะได้ เคย เห็น คน ไพร ๆ ที่ ทะเถาะ กัน ตาม ถนน และ ตลาด โดย
 มาก มัก จะ เปน ผู้หญิง ชน แรก ก็เถียง ทะเถาะ กัน คำ ดอง คำ,
 ครั้น หนัก ชน ก็ถึง ตัก ชน ท้าว ด้ เอื้อ คะเบ้ง เสี่ยง ต้า กัน จน ไม่มี อะไร
 จะ ต้า เมื่อ แด่ ดู ก็ เปน น้ำ ชน โดย ที่ โทส กด ล้ม ไม่มี
 เครื่อง ยับ ยั้ง ต่าง คน ต่าง ก็ ยืน แด เห็น กัน อยู่ ใกล้ ๆ แต่ ชน
 เสี่ยง คะเบ้ง จน สุด เสี่ยง ได้ ยืน ไป ชั่ว ทาง หลาย เส้น แต่ เพียง
 ต้า กัน เท่านั้น ก็ ยัง ไม่ ถึง ที่ สุด ที่ นั้ ถึง มือ อัง แร่ เข้า ไป หา
 และ คบ ตี กัน หรือ ปะ ไม่ ไหว มี คู้ นั้ แด เปน ต้น ก็ ฟาด กัน
 เข้า คน ละ ที่ ดอง ที่ ลง ปลาย ต่าง คน เจ็บ และ เห็น ยอ เข้า ก็ ราว
 กัน ไป ฤทธิ์ เดช ของ ผู้หญิง ก็ เพียง เท่านั้น โดย ปกติ แต่
 ผู้ชาย ถ้า แก่ ถ้า ก็ เด่น กัน จน ถึง ชีวิต ผล อัน ร้าย ชั้ จะ ได้
 ทุกข์ โทษ ภัย เพราะ โทส กำ เริบ ก็ มี ตั้งแต่ เจ็บ กาย ขา หน้
 และ ถูก พ้อง ถูก ปรบ ใน การ ที่ ทำ ร้าย เขา และ ถูก จอ ง จำ
 ทำ โทษ คิด คุก คิด ตะวาง โทส เปน มุต เหตุ แห่ง การ ทำ ร้าย

แก่กันและกัน ถึง ร่างกาย และ ชีวิต ตั้งใจอธิบายมานี้ คนที่
ดี ๆ เขาก็มีความอาย และความยับยั้ง ไม่ปล่อยให้ โทษ
กำเริบจนแก่กล้า

๓ ส่วนโมहनัน คือ ความหลง ความเขลา ความเข้าใจ
ผิด คิดไม่ทัน รู้ไม่ถึง ในความผิดชอบชั่วดี ความมึนเมา
มัวเมา นั้น เป็นตัว โมห โมห อาจนำไปสู่ที่ผิดทางผิดได้
ด้วยประการต่าง ๆ และเป็นเครื่องช่วยความ โสภ และ
ความฉุน โกรธ ให้กำเริบทวีขึ้นได้ เพราะความมึนเมา
เมาไม่มีสติยับยั้ง จึงเป็นเครื่องปิดบังไม่ให้ได้เห็น ความ
ผิดชอบชั่วดี ในความประพฤติต่าง ๆ ผลชั่วร้ายของ โมห
อาจนำทุกข์โทษภัย ให้แก่บุคคลได้ด้วยประการต่าง ๆ โดยไม่
มีประมาณ

กิเลส ๓ ประการ คือ โสภ โทษ โมห นี้ เมื่อแต่เห็นว่า
เป็นความชั่วร้ายแรง ตั้งอธิบายมา ฉะนั้นแล้ว ก็ควรที่ผู้ศึกษา
จะมีสติยับยั้ง ตรวจตราอยู่เสมอ ถ้ารู้ลึกว่า จะบังเกิดกั
จง หักห้ามตนเอง คิดคัดรอนให้มันเทาเบาบางอยู่เสมอ.
การที่คิดคัดรอนออกสู่ตมุตทั้ง ๓ อย่างนี้ได้ ชื่อว่า อะโร,
ก็คือได้ชื่อว่า ปฏิกุศลมุต ๓ อย่าง คือ อโธภ ความไม่

โดย ๑ อโศก ความไม่อนุโกรธ ๑ อโมห ความไม่ตุ่มหลง ๑.
 ธรรม ๓ ประการนี้เป็นมุตแห่งความดีบุญกุศลทั้งหลาย คือ
 เมื่อตัดความชั่วให้บางเบา ความดีก็ย่อมเกิด เมื่อ
 ปลุกความดีให้วัฒนาถาวรยิ่งขึ้น ความชั่วก็ย่อมเสื่อมสูญ
 แท้จริงก็ย่อมเป็นกิริยาที่ประพาศิอื่นเดียวกัน คือ ประพาศิ
 ตัดความชั่วก็เป็น การปลุกความดีอยู่เอง หรือจะว่า
 ประพาศิ การปลุกความดี ความชั่วก็เสื่อมสูญไปเอง.
 ธรรมข้างฝ่ายดีซึ่งบุคคลจะพึงปลุก ๓ และธรรมข้างฝ่ายชั่ว
 ซึ่งบุคคลจะพึงตัดรอน ๓ ที่กล่าวมาแต่นี้จึงเป็นธรรมที่
 บุคคลจะพึงปฏิบัติพร้อมกัน หนทางที่จะปฏิบัติธรรม
 หมวดนี้ เป็นหนทางที่จะตัดรากเหง้าผลร้ายและนำไป
 ประดับผลดี นับว่าเป็นหนทางสำคัญทางหนึ่ง

อกุศลกรรมบถ ๑๐ และ กุศลกรรมบถ ๑๐

ธรรม ๒ หมวดนี้เป็นธรรม ซึ่งชี้ หน ทาง ความชั่ว และความ
ดี อย่าง หยาบ อัน แด เห็น ได้ ง่าย ๆ สำหรับ ให้ บุคคล พยายาม
ละ เว้น ทาง ที่ ชั่ว และ ประกอบ การ ดี คือ ได้ แก่

<u>อกุศลกรรมบถ</u>	<u>กุศลกรรมบถ</u>
กายกรรม กระทำด้วย กาย ๓	กายกรรม กระทำด้วย กาย ๓
๑ ปาณาติบาต	๑ ปาณาติปาตา เวรมณี
๒ อทินนาทาน	๒ อทินนาทานา เวรมณี
๓ กาเมศฺมึจฺฉาจาร	๓ กาเมศฺมึจฺฉาจารา เวรมณี
วจีกรรม กระทำด้วย วาจา ๔	วจีกรรม กระทำด้วย วาจา ๔
๑ มุสาหวา	๑ มุสาหวา เวรมณี
๒ ปิสุณาวาจา	๒ ปิสุณาย วาจา เวรมณี
๓ ฌลฺลวาท	๓ ฌลฺลวาท วาจา เวรมณี
๔ สัมผสปตาป	๔ สัมผสปตาปา เวรมณี
มโนกรรม กระทำด้วย ใจ ๓	มโนกรรม กระทำด้วย ใจ ๓
๑ อภิชฺฌา	๑ อนภิชฺฌา
๒ พยาบาท	๒ อพฺยาบาท
๓ มิจฺฉาทิฏฺฐิ	๓ สัมมาทิฏฺฐิ

หนทางที่มนุษย์เรากระทำการชั่วร้ายซึ่งเป็นบาปอกุศล
 อย่างหยาบที่แต่เห็นได้โดยง่าย มีอยู่ ๑๐ หนทาง เรียกว่า
 อกุศลกรรมบถ ๑๐ อกุศลกรรมบถทั้ง ๑๐ ประการนี้ เป็น
 ทางที่กระทำด้วยกาย ๓ เรียกว่ากายทุจริต กระทำด้วย วาจา ๔
 เรียกว่า วจีทุจริต คิดด้วยใจ ๓ เรียกว่า มโนทุจริต.
 การทุจริตซึ่งเป็นการ บาป อกุศลนี้ โดยมากก็ย่อมเป็น
 เหตุเกิดแต่อกุศลมูลก่อน คือเกิดจากความ ๓ คือ กิเลส ๓
 เป็น อกุศลมูลทั้ง ๓ อยู่ในใจจนเบียดเบียนเหลือที่จะควบคุมไว้
 ได้แล้ว ก็บังคับปากบังคับมือให้ทำตามกิเลสนั้นๆ แต่
 บางสิ่งบางอย่างไม่ได้ทำโดยตั้งใจเจตนา เพราะกิเลสนั้นๆ
 เป็นมูลก็มีบ้าง แต่หากทำด้วยความไม่รู้ตัวว่าเป็นบาป
 อกุศลที่ควรจะงดเว้น หรือรู้ แต่หากไม่เอื้อเฟื้อที่จะดำ
 รงมรรวัจ เหตุฉะนั้นกรรม ๑๐ ข้อนี้จึงแยกสอนทั้ง ๒ ฝ่าย
 คือฝ่าย ๑ เป็น ปหาน ให้ละเว้นการกระทำทุจริต,
 อีกฝ่าย ๑ เป็น ภavana ให้ตั้งใจบำเพ็ญการสุจริต คือ
 ในส่วน อกุศลกรรมบถ ๑๐ ซึ่งจำแนกเป็นพวกที่กระทำด้วย กาย ๓
 เรียกว่า กายสุจริต กระทำด้วย วาจา ๔ เรียกว่า วจีสุจริต,
 คิดด้วยใจ ๓ เรียกว่า มโนสุจริต ตรงกันข้ามกับข้างฝ่ายอกุศลนั้น.

ก็ การ บำปอกุศล ซึ่ง ทำด้วยกาย วาจา และใจ นั้น คืออะไร.
 ได้แก่ ปาณาติบาต การฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ๑ อทินนทาน การลัก
 ขโมย แย่งชิง ฉ้อฉน เอาทรัพย์สินของของผู้อื่น ๑ กาเมสุมิ
 ณาจาร การคบหาเป็นชู้กับลูกเมียเขา ๑ นี่เป็นส่วน กาย
 ทุจริต มุสาวาท การกล่าวเท็จ ๑ ปิสุณา วาจา การส่อ
 เสียดยุ้งเขา ๑ มรสุ วาจา การด่าว่ากล่าวคำหยาบคายให้
 เขา โกรธเขาเคือง ๑ สัมมปปีตยาป การพูดเหลวไหลไม่เป็น
 ประโยชน์ตน ประโยชน์ท่าน หรือกลับจะทำให้เสียประโยชน์
 อย่างหนึ่ง อย่างใดได้ ๑ นี่เป็นส่วน วจีทุจริต อภิชฌา
 คือ ความคิดปองเฟื่องเต็งอยากได้ทรัพย์สินสมบัติของผู้อื่น ๑
 พยาบาท คือ ความคิดมุ่งหมายเพื่อจะประทุษร้ายต่อเขา ๑
 มิจฉาทิฐิ คือ ความคิดที่จะกระทำการให้ผิดจากคลองธรรม
 ที่ชอบ ๑ นี่เป็นส่วน มโนทุจริต ทุจริต ๓๐ ประการนี้ ย่อม
 จะให้ผลร้ายแก่ผู้ประพฤติด้อยโดยปรกติ มากและน้อยต่าง
 กัน ตามน้ำหนักของ การที่ทำนั้น จึงเป็น ข้อควรที่ผู้ศึกษา
 จะพยายาม ระมัดระวัง จดเว้น อย่าพึง กระทำ เมื่อ มีความ
 ดำรง ระมัดระวัง จดเว้น ไม่กระทำความชั่ว บาปทั้ง ๓๐ ประการ ดังว่า

มา นี้ แล้ว ก็ได้ ชื่อ ว่าเป็น ผู้บำเพ็ญ บุญ กุศล กรรม บก
 ๓๐ ประการ คือ ตะเวน การ ชั่ว บาป อกุศล นั้น ๆ และ
 กระทำ แต่ ข้าง ฝ่าย กุศล อัน เป็น สัจจวิธ ธรรม ซึ่ง ตรง กัน ข้าม นั้น
 หนทาง ที่ จะ ปฏิบัติ ธรรม ดัง กล่าว มา แล้ว นี้ ก็ เป็น หนทาง
 ที่ จะ ให้ ประสพ ผลดี และ รักษา ความดี ไว้ ได้ ทั้ง เป็น หน
 ทาง ที่ จะ ป้อง กัน ผลร้าย และ กำจัด ผลร้าย ให้ ปลาศ ไป ได้
 ประเภท หนึ่ง

อุปกิเลส ๑๖

บรรดาภิเลสทั้งหลาย อันจะทำให้ใจมนุษย์เราข้องอยู่ใน
ทาง บาป อกุศล นอกจาก อกุศล มุถ และ อกุศล กรรมบถที่ได้
กล่าวแล้ว ก็ยังมีอย่างอื่น อีกหลาย อย่าง กิเลส เหล่า
นั้น เมื่อ บังเกิดขึ้น แล้ว ก็ชัก นำให้ ประพฤติ การ ทุจริต ชั่วร้ายบ้าง,
ทำให้ดวงจิตรเศร้าหมอง ชุ่มมัว แล้ว ให้ โทษ ต่าง ๆ คือ บิดบัง
ปัญญาเสียบ้าง ชัก ดากความเพียร ให้ หดสั้น ไปเสียบ้าง,
ชัก นำทวิฐิให้ เห็น ผิด ไปบ้าง มีประการ ต่าง ๆ กิเลส
เหล่านี้ เมื่อ บุคคล ปล่อย ให้ จับ หนา อยู่ใน ดวงจิตร มาก ๆ ขึ้น
ความ เศร้าหมอง ตามก ก็ สะสม มากขึ้น ทุกที เปรียบ เช่น ถของ
ชุดี ซึ่ง ปลิว มา สะสม อยู่บน เครื่อง แต่ง เครื่อง ตั้งใน เหย้า เรือน ทุก
วัน ๆ ถ้า เจ้าของ บ้าน ไม่ หมั่น เช็ด หมั่น กวาด ก็ จะ เกรอะ
กรอง ไว้นาน หนา นั้น ความ ตามก นั้น ก็ จับ กิน ภาชนะ สิ่ง
ของ จน เลี้ยว ผิว เลี้ยว งาม เป็นต้น ว่า เครื่อง เหล็ก ก็ จะ ก่อ เกิด
เป็น สนิมขึ้น กิเลส ต่าง ๆ อย่าง ละ เล็ก ละ น้อย ถ้า สะสม ไว
ให้เกิด ความ ตามก แก่ จิตใจ ก็ ย่อม เป็น บ่อ เกิด แห่ง บาป อกุศล
ประดุจ เดียว กัน คน ที่ ไม่ ฝึน หา ความ ดี ก็มี หน ทาง ที่ จะ
ชำระล้าง กิเลส เหล่านี้ ให้ เบา บาง ได้ เหมือน กับ คน ที่ หมั่น

๗๔

กวาด ห่มผ้า เช็ด ภาชนะสิ่งของ เครื่อง ตั้ง แต่ง เรือน อยู่ทุก เวลา เช้า,
ถอง ขุดก็ไม่สามารถ จะจับกินให้ เสียผิว เลี้ยงามใน สิ่งนั้น ๆ ได้.
กิเลส เหล่านี้ ท่าน รวบรวมไว้ ๑๖ อย่าง เรียกว่า อุปกิเลส ๑๖
จะชี้แจง ที่ละ อย่าง ดังต่อไปนี้

๑ อภิชฌาวิสมโตภ ความ โภก ลุ่ม ๆ คอน ๆ ด้วย
อำนาจความ เพ่ง เต็ม หมายถึง ความ ว่า ความ โภก โดยเพ่ง
เต็ม ต้อง การ แต่จะ ได้ ไปทุกสิ่ง ทุก อย่าง ไม่เลือก ว่าอะไร และ
จะได้ ด้วยอาการ อย่างไร ก็ไม่ว่า อาจ ทำการ ชั่วร้าย ถ้าง
ผลาญ เขาให้ ถึง แก่ฉิบหาย ทั้ง ทรัพย์ และ ชีวิต โดยที่ ตน จะ ได้
แต่เพียง นิด หนึ่ง ก็ นับว่า ดี ความ โภก เช่นนี้ เป็น การ ร้าย
กาจ ยิ่ง ขวด และ เมื่อ มี อยู่ ใน ดวง จิต ผู้ใด ก็อาจ
ที่จะ นำให้ ทำการ ชั่ว บาป หยาบ คาย ได้ทุก อย่าง ตั้งแต่ เล็ก ๆ
น้อย ๆ จน เป็น อย่าง ร้ายแรง อย่าง ที่ สุด

๒ พยาปาโท ได้แก่ ความคิด มุ่ง หมายถึง ถ้างผลาญ เขาด้วย
ใจ อัน ร้ายกาจ อย่าง เดียว กับ ที่ กล่าว มา แล้ว ใน อกุศล กรรม
บถ ส่วน มโน กรรม กิเลส อย่างนี้ เป็น กิเลส อัน ร้ายแรง อาจ
ชักนำ ให้ ทำการ ทุกจริต ได้ โดย ไม่มี ประโยชน์ อัน ไต่ แก่ตน และ
ผู้ใด ผู้หนึ่ง เดย ยัง ฉำ มี อยู่ ใน ดวง จิต ของ ผู้ใด ก็ให้

โทษยิ่งยวดยิ่งกว่าโทษ เพราะเหตุที่มีความพยายามนั้น
หมายอยู่ในนั้นด้วย เป็นบาปกันร้ายแรงมาก

๓ โทษ ความโกรธ ได้แก่ความซึ่งเคียด โกรธ เคือง
อันเกิดขึ้นในดวงจิต ความโกรธย่อมเกิดขึ้นแต่ความ
ไม่พอใจอย่างใดอย่างหนึ่ง เมื่อใจเกิดความโกรธขึ้นแล้ว
ก็หมกมุ่น ชุ่นมัว ไม่สบายใจตนเอง และอาจเป็นเหตุให้
ตอบแทนความร้ายแก่ผู้อื่น

๔ อุปนาโห ความถือ โกรธ ได้แก่การที่ผูกใจโกรธ
แค้นไม่รู้จักปล่อย ปล่อยเช่นนี้ก็ให้โทษอย่างเดียวกันกับความ
โกรธ แต่มากกว่า เพราะเป็นการยึดยว เป็นโอกาส
ที่จะให้ผลร้ายได้มากกว่ากัน ทั้งเป็นเครื่องตัดประโยชน์
คือห้ามการสัมผัสมานที่จะคืนดีกันด้วย

๕ มกฺโข ความลบหลู่คุณท่าน ได้แก่ความที่หมิ่น
ประมาทคุณของผู้อื่นที่ได้ทำแล้วแก่ตน ปล่อยเช่นนี้ย่อม
ให้โทษคือเป็น การบาปอยู่ในตัว และยัง เป็นหนทาง
ตัดเมตตากรุณาของผู้อื่นที่จะมีแก่ตนต่อไปในภายหน้า

๖ ปตาโธ ความยกตนเทียมท่าน ได้แก่ความดีเสมอ
โดยความทงใจอีก เหมิ่นว่าไม่มีใครดีกว่าเรา เราจะพึง

ยื่นย้อมต่อผู้ใด เขาก็คน เราก็คคน เขาทำอะไรเราก็ค
ทำได้เท่าเขาหรือดีกว่าเขา เขารู้อะไรเราก็ครู้เหมือนกัน.
กิเลสอย่างนี้ ย้อมให้ โทษ คือ ทำให้ ผู้อื่น เกิดยศชัง เป็นที่
บาต ทุบาทตาคน

๗ อิศัสา ความฤษยา ได้แก่ความไม่ ยากให้ผู้อื่น
ดีกว่าตน และเมื่อเห็น ใคร จะดีกว่าตน ก็อุบายหาช่องคิดตัด
รอนความดีความเจริญของเขา กิเลสอย่างนี้ ย้อมให้ โทษ
คือ เป็นเหตุที่จะให้ก่อ เวร ปอง ร้าย กัน และ กัน ทั้ง ตัว ก็ จะ ไม่
ได้ ดีเอง เพราะไม่ทำดี มัวแต่ไป คิด ตัดรอน ผู้อื่น

๘ มัจฉริยะ ความตระหนี่ ได้แก่ความ เห็นยวนแน่น เสีย
ตายทรัพย์สมบัติของตน ไม่อยากที่จะให้ปัน แจกจาง สงเคราะห์
ช่วยเหลือ ใคร ส่วนตน อยากจะได้ถ่ายเดียว เห็น แต่
แก่ ประโยชน์ตน ไม่รำพึง ถึง ประโยชน์ผู้อื่นจะได้จะ เสีย กะ ชัง.
กิเลสอย่างนี้ ให้ โทษ คือ ทำให้ตน เป็น ผู้แคบ หา พวก พ้อง
เพื่อนฝูง ได้ยาก ไม่มีใคร อยากคบหาสมาคม และช่วยเหลือ
เกื้อหนุน ตน

๙ มายา ความหลอกลวง ได้แก่ความ ที่กระทำ อากา
กริยาเป็น เล่ห์ ดวง โทษ ของ ตน มี บัด กำบัง ให้ ตบ ตี แล้ง

ทำกิริยาอาการอื่นดีมา กลับเกลียดให้เห็นเป็นอย่างอื่น อาการ
อย่างนี้ ย่อมให้โทษ คือเป็นเครื่องทำให้ผู้อื่น ปราศจาก
ความเชื่อถึกไว้วางใจในตน

๑๐. ลำเอียง ความโอ้อวด ได้แก่ความเข้าใจว่าตัวดี
พดจาโอ้อวดยกย่องตัวเองเอ็ด โผง นั้นชาก็รู้อย่างนี้,
นี้ชาก็ดีอย่างนั้น ความประพฤติอย่างนี้ให้โทษ คือ
เช่นเครื่องตัดหนทางความรู้ความดีที่ จะงอกงามขึ้นแก่ตนใน
ภายหน้า

๑๑. ภูมิ โภ ความกระต้าง คือตั้ง ได้แก่การที่เป็นผู้
ใจแข็ง หัวแข็ง ตั้งตนว่ายาก สอนยาก ใครจะชี้แจงว่ากล่าว
สั่งสอนแม้แต่ที่ถูกก็ไม่เชื่อถึอ คนมีใจอย่างนี้ เป็นเครื่อง
ตัดหนทางความดี เพราะเหตุที่ใครจะว่ากล่าวชี้แจงความ
ดีให้ก็ไม่เปิดช่องรับ ก็เป็นหมดหนทางที่ความดีจะไป
สู่ตนได้อีก

๑๒. สามี โภ ความแข่งดี ความแข่งดีในที่นี้ หมายถึง
ความว่า เห็นเขาได้ คัมบุญ วิชาอย่างไร ตนไม่ถึงเขา
ก็ทะเยอทะยาน อยากจะให้เหมือนเขา แต่ไม่ใช่ว่าเห็นเขา
ทำดีแล้ว อุดหนุนทำดีให้เหมือนเขา หากคิดอ่าน คัดรอน ทอน

กำลังเขาลงด้วย ก็เกิดอย่างนี้ให้โทษ คือเป็นการบาป
ทุจริต ซ้ำปิดหนทางที่จะกระทำดีด้วยตนเอง เสียด้วย

๓๓ มาโน ความถือตัว ได้แก่ความเชถือตัว ดัง
เป็นต้นว่า คนเป็นคนดีคนดัง อย่างนี้ อย่างนั้น มีความ
กระหยิ่มหยิ่ง จอง หอง ลำพอง อยู่ในใจ อหังการอย่างนี้ให้
โทษ คือเป็นเครื่องบั่นทอนความที่จะเชื่อฟัง นอบ น้อม
ต่อผู้อื่น ก็เป็นอันชักนำให้ผู้อื่นเขารังเกียจใน กิริยาอาการ
และเป็นอันตัดหนทางความคบหาสมาคมกับผู้อื่น

๓๔ อติมาน ความดูหมิ่นท่าน ได้แก่ความลบ
ประมาท ดูหมิ่นผู้อื่น เห็นเขาเลวกว่าตัวไปหมด ไม่ไว้วาง
กิริยาอัชฌาสัยต่อผู้อื่น ตามที่ เหมาะที่ควร ความประพฤติ
อย่างนี้ให้โทษ เป็นเครื่องตัด ความเคารพ นับถือรักใคร่ แต่คน
ทั้งปวง

๓๕ มโห ความเมา ได้แก่ความ มึนเมา ความหลง
ความเพติดเพติดทั่วไป จนไม่รู้ตัว และดื่มตัว ดื่มกิจ
ธุระและอื่น ๆ มีเพติดเพติดการ เล่นจนเสีย การอื่น เมา
เหล้าเสียสติ เมายศจนพุงเพ้อ เมาสมบัติจนไม่เห็น
ทางฉิบหาย เป็นต้น อาการอย่างนี้ให้โทษ คือย่อมใกล้

ต่อความเลื่อมเสียและเหตุอันตราย ย่อมจะทำการผิด ๆ
พลาด ๆ ไปจากเหตุที่ควรจะทำ

๑๖ ปมาโท ความประมาท ได้แก่ความเลินเล่อ
เผอเรอ สติ ไม่ทันคิด ไม่ทันยัง เพราะไม่ระไว ระวัง ให้รอบคอบ
อาการ อย่างนี้ให้โทษ คือ มักจะพลาดผิด ในการทำงาน ที่
ทำ และ เปิดช่อง รับภัยอันตราย

กิเลสต่าง ๆ อันมีลักษณะ ที่จะให้โทษ ด้วยประการต่าง ๆ
เหล่านี้ ควร ที่เราทั้งหลาย จะพยายามชำระ ละเอียด ใจ ของ
ตน อยู่เสมอ อย่า ปล่อย ให้จับ หนา พอ พุด ขึ้น ใน สันดาน
ของ ตนได้ อุปาย ที่ จะชำระ ละเอียด นั้น ก็คือ ให้หมั่นตรวจ
หมั่น ตรอง เมื่อ พบ ประมาท กิเลส อัน ไต มี ขึ้น ใน ตน ก็ ชุ่ม ใจ
หักห้าม เสีย คิดให้ เห็น ว่า ความจริง มัน เปน โทษ อย่าง นั้น ๆ.
เมื่อ เห็น แล้ว ก็อย่า ปล่อย ตาม แค่มัน จะ เปน ไป หรือ ตาม
แค่ อะไร จะ พา ไป กตห้ามไว้ ให้ อยู่ ถ้า หมั่น ประพฤติ
ได้ ดั่ง นี้ เสมอ ๆ แล้ว กิเลส นั้น ๆ ก็ จะ ไม่ จับ เกาะ อยู่ ได้,
มี มา ก็ จะ หมด ไป ๆ ทุก ที่ เมื่อ มัน ไม่ เกาะ เปน เชื้อ อยู่ แล้ว
ก็นับ ว่า ดวง จิต ของเรา เกิด ยิ่ง เกด ภา บริสุทธิ์ จะ คิด อะไร จะ ทำ

อะไร ก็จะเป็น ไป ด้วย ปัญญา อัน ฝังใจ หนทาง ที่เราจะ
 พยายาม กระทำใจเราเช่นนี้ ท่าน เรียกว่าเป็น วิธี ชัด เกตาภิเษศ
 คือชำระ ดันดาน ให้ฝัง ใจ นับว่า เป็น อุบาย ที่ จะ หา ความ
 ดี และ บัอง กัน ความ ชั่ว อีก หน ทาง หนึ่ง

นิพนธ์ ๕

คนเรา ถ้าจะว่าถึง อวัยวะ ร่างกาย มีจิตร เป็น สิ่ง สำคัญ
กว่า สิ่ง อื่น หน้า ที่ ของ จิตร เป็น หน้า ที่ สำหรับ สิ่ง อวัยวะ ทั้ง
หลาย ให้ ทำ การ เปรียบ เหมือน ใน เรือ กำปั่น หน้า ที่ จะ ตั้ง
การ งาน ทั้ง หลาย ย่อม อยู่ ณะ นาย เรือ ถ้า นาย เรือ มั่ง คับ ผิด,
การ งาน ก็ ย่อม จะ ผิด ถ้า นาย เรือ มั่ง คับ การ ถูก ต้อง การ
งาน ก็ จะ เป็น ไป โดย เรียบ ร้อย ถ้า นาย เรือ เกลี้ย เกล็ด ผิด
ไหล ไป ประการ ไດ อัน ตราย ก็ อาจ มี แก่ เรือ ได้ ต่าง ๆ ฝ่าย
คน เรา นั้น เถา จะ ทำ การ ดี หรือ ชั่ว ก็ เพราะ ดวง จิตร จิตร
จะ มั่ง คับ ให้ ทำ ดี ก็ ต้อง ทำ ดี ให้ ทำ ชั่ว ก็ ต้อง ทำ ชั่ว.
ถ้า จิตร แจ่มใส เป็น ปรกติ จะ คิด อ่าน การ งาน สิ่ง ไດ ก็ อาจ แล เห็น
ความ ผิด ชอบ ชั่ว ดี ได้ ปรุโปร่ง ตลอด ไป เป็น เหตุ ที่ จะ ให้
ทำ การ งาน ถูก และ ดี ได้ เหมือน ดัง น้ำ ใน ถ้ำ ขาว ที่ ไส่ สอาด
อยู่ ใน ที่ สว่าง และ สงบ นิ่ง เป็น ปรกติ ความ ได้ และ ความ สงบ
ดัง ไต อาจ ให้ เรา มอง เห็น เภา ได้ ถ้า ดวง จิตร มี อะไร ที่ ชุ่น
มัว มา ปก คคลุม ครอบ จำ ไม่ ให้ มอง ไส่ ก็มี อาการ วิปลาส
ไป ต่าง ๆ นับ ตั้ง แต่ ดู อะไร ก็ ไม่ เห็น พัง อะไร ก็ ไม่ เข้า ใจ,
จับ ข้อ ความ อะไร ไต ก็ หน้า เป็น หด หด เป็น หน้า คิด อะไร

ก็อันอัน ตัน บัญญา ความเห็นก็เดอะ เดื่อน พลาด พลังไม่ถูก
 ไม่ต้อง ตลอดจนทำการไปผิด ๆ ลัง การ ไปผิด ๆ.
 ตามที่ ว่ามานี้ ก็ควร จะเห็น ได้ทุก คน ว่า การ ที่ จะ รักษา ดวง
 จิตร ให้เป็น ปรกตินั้น เป็น การ สำคัญ มาก ของ คน เรา เพราะ
 ย่อม เป็น เหตุ ที่ จะ บัง กัน ความ เลื่อม เสื่อม และ ให้ ได้ ผล ดี แก่
 การงาน ที่ บุคคล จะกระทำ นั้น ๆ ก็ เหตุ ที่ จะ มา ทำ ดวง จิตร
 ให้ ชุ่ม มัว นั้น คือ อะไร บาง ท่าน ว่า มี อยู่ ๕ ลักษณะ คือ

๑ ความ กำหนัด หมก มุ่น อัน มี ราค เป็น มล นี้ ลักษณะ ๑ ท่าน
 เรียกว่า กาม ฌันท ลักษณะ อย่าง นี้ ถ้า เข้า ปกคลุม ครอบงำ
 ดวง จิตร ผู้ใด ก็ ทำให้ ดวง จิตร ผู้ นั้น ชุ่ม มัว มี ตม นง มงาย
 ไม่ได้ สว่าง ที่ จะ ให้ แด เห็น ผิด ชอบ ขว้ ดี ได้ โดย ชัดแจ้ง เป็น
 เหตุ ที่ จะ ให้ วิฉิณัย การ งาน ผิด ๆ พลาด ๆ ท่าน เปรียบ
 เหมือน กับ น้ำ ที่ ระคน ด้วย ดี ต่าง ๆ ย่อม ไม่ ผ่องใส ที่ จะ ให้
 เรา แด เห็น เนา ได้ ตัวอย่าง เช่น กับ นัก เรือน ซึ่ง ยัง อยู่ ใน เวลา
 เล่า เรือน ดัง นี้ ถ้า รัก ผู้ หญิง และ เอา ใจ ไป มั่นหมาย ผูก
 พัน หมก มุ่น อยู่ ใน อารมณ์ ก็ จะ มัว อยู่ ด้วย เรื่อง นั้น ส่วน
 การ เล่า เรือน ก็ จะ เดอะ ๆ เดื่อน ๆ พลาด ๆ พลัง ๆ ไม่ ดำเนิน
 ไป ได้ โดย สดวก

๒ ความผูกใจ เคียดชิง อันมีโทษเป็นมุตนี้ลักษณะ ๑ ท่าน
เรียกว่า พยาบาท ลักษณะอย่างนี้ถ้าเข้าปกคลุมครอบงำ
ดวงจิตผู้ใด ก็ทำให้ดวงจิตผู้นั้นงุ่นง่าน ชุ่นมัว กัดกัดดัด
ไม่ปรกติราบเรียบ ที่จะให้แลเห็นผิชอบชั่วดีได้ โดยชัด
แจ้ง เป็นเหตุที่จะให้ความคิดความเห็นเดินไปผิด ๆ พลาด ๆ
ได้เหมือนกัน ท่านเปรียบเหมือนกับน้ำที่ร้อนเดือดพล่าน
เป็นฟอง ย่อมไม่สงบสงัดที่จะให้เราแลเห็นเงาได้ คัว
อย่าง เช่นกับนักเรียน ไปมีเหตุทะเลาะวิวาทอะไรกับใครมา
แล้วมานั่งฟังเด็กเซอร์ แต่ใจนั้นเดือดพล่านอยู่ ระวัง
สติอารมณ์ลงไปไม่ได้ ฟังเด็กเซอร์ก็ไม่เข้าใจ

๓ ความหดหู่ใจและง่วงงุนนี้ลักษณะ ๑ ท่านเรียกว่า ถิ่น
มืทธิ ลักษณะอย่างนี้ถ้าเข้าปกคลุมครอบงำดวงจิตผู้ใด,
ก็ทำให้ดวงจิตผู้นั้นมัวมึนเงื่องง ซึมเซาไม่คล่องคายเบิกบาน,
ทำให้อาการทั้ง ๖ ซึ่ง เป็นเครื่องรู้แน่นช้า มีดูไม่เห็น ฟัง
ไม่ได้ยินเป็นต้น สติปัญญาก็สั้นตัน คิดอะไรไม่ใคร่ออก,
ครองอะไรไม่แตกฉาน ท่านเปรียบเหมือนกับน้ำที่มีส่วาย
และจอกแห้ง ปกคลุมอยู่ ย่อมกั้นทางไม่ให้เราอาจที่จะแล
เห็นเงาได้ คัวอย่าง เช่นกับนักเรียนมัวเดินเสียจนดึก รุ่งขึ้น

มาเล่าเรียนก็มานั่งซึมเซา อยู่กับโต๊ะ ครูชี้แจงอะไรก็ไม่
เข้าใจ

๔ ความพลุ่งพล่านใจและจับ ๆ วาง ๆ นี้ลักษณะ ๓ ท่าน
เรียกว่าอุทัจจกุกักจัจ ลักษณะอย่างนี้ถ้าเข้าปกคลุมครอบงำ
ดวงจิตผู้ใด ก็ทำให้ดวงจิตผู้นั้น พังซ่านเหวี่ยงวระ
ระด้าย กระเจิด กระเจิง ให้ บั่น บ่วน อัดอัด มกเบื้อ หน่ายง่าย ๆ
จับ โนน วาง นี้ สติ อารมณ์ไม่ดำเนิน ไป โดยเรียบ รียบใน
วิถีทางที่จะดำเนิน จะยังคิด การงานให้เห็นดีชั่วผิดชอบ
โดยรอบคอบ ถี่ ถ้วน ก็ไม่ได้ ท่านเปรียบเหมือนกับน้ำที่
ลมพัดไหว กระเพื่อม เปน ระลอก อยู่ ย่อมไม่แน่วนิ่ง ให้เรา
สามารถแลเห็นเงาได้ ตัวอย่าง เช่นกับนักเรียน เพติต เพติ
ในการเดิน อะไร อยู่ ครั้นถึงเวลาเล่าเรียน ใจก็ยังเหว
ว้าง พล่าน อยู่ถึง นั้นถึง นี้ ไม่เข้าที่ เข้าทาง ทำอะไร
ประเดี๋ยวก็ชัก เบื่อจับ วาง ๆ ไม่เป็นอันที่จะเล่าเรียน เปน
ปรกติได้

๕ ความตั้งใจนี้ลักษณะ ๑ ท่านเรียกว่าวิจิกิจ्ञา.
ลักษณะอย่างนี้ถ้าเข้าปกคลุม ครอบงำ ดวงจิตผู้ใด ก็ทำ
ให้ดวงจิตผู้นั้น วณ เวียน มีแต่ ชน ดน เทห์ จะทำ อะไร

ก็ไม่ตกลงปลงใจว่าอย่างนั้นดีหรืออย่างนี้ดี หวนไปหวน
มา ประเดี๋ยวจะทำ ประเดี๋ยวไม่ทำ ไม่นั่นอน แดกหัก
ลงไปได้ว่าจะทำอย่างนั้น หรือจะทำอย่างนี้ เป็นเครื่อง
กั้นทางที่จะไม่ให้งานสำเร็จเด็ดขาด ท่านเปรียบเหมือน
กับน้ำที่ขุ่นปนอยู่ในที่มืด ย่อมไม่ได้สว่างที่จะให้เรา
แต่เห็นเงาได้ ตัวอย่างเช่น กับนักเรียนตอบปัญหาในเวลา
สอบได้ เห็นทางที่จะตอบได้อยู่ ๒ ทาง ๓ ทาง แล้วก็ไม่
แน่ใจว่าอย่างนั้นดีหรืออย่างนี้ถูก คิดวนไปเวียน มาจน
หมดเวลาที่เขาจำกัดให้ ก็ตอบไม่ทัน

เครื่องสำหรับปกคลุมครอบงำดวงจิตทั้ง ๕ ดังกล่าวนั้น
เป็นเหตุที่จะกีดกันปัญญาความคิดไม่ให้ดำเนินไป โดยสะดวก
เป็นเครื่องตัดรอนหนทางที่จะให้สำเร็จผล และความเจริญ
บางที่ก็เกิดมีแก่ดวงจิตบุคคลเป็นครั้งคราว ทำให้ขัด
ขวางแก่การทำงานที่จะทำด้วยปัญญา บางทีในบางคนก็
มีอย่างโน้นบ้าง อย่างนี้บ้าง เป็นเจ้าเรือนติดตัวอยู่เนือง ๆ
เมื่อนักเรียนรู้แล้วเช่นนี้ และเห็นว่าลักษณะอย่างไหนมา
แก่ตน บางครั้ง บางคราว หรือ บ่อย ๆ ก็ควรฝึกหัดตนที่จะ
ตัดรอนอย่าให้ครอบงำดวงจิตได้ คือเมื่อมีจิตหมก

มุ่น ก็ส่งสาธยาย ออกให้กระจ่าง เมื่อเตี๊ยกดกดัน ก็ระงับลง
 ให้ราบคาบ เมื่อหดหู่หม่น ซึมก็พยุขึ้น ให้เบิกบานแจ่มใส.
 เมื่อเที่ยวกระเจิดกระเจิงแวะ ๆ เวียน ๆ ก็ผูกไว้ให้อยู่ เมื่อ
 ดึงเดี่ยวก็นั่งเฉื่อยหาที่จอตเสียให้ได้ ผื่นใจตั้งสติอารมณ์
 ในการงานให้แน่นแน่วลงให้ได้ ความฝึกหัดอันนี้ก็จะ
 เป็นคุณแก่ตน ที่จะไม่ให้เครื่องกีดกันหนทางปัญญาเหล่านี้
 เป็นนิสัยติดตัวไป เมื่อรู้จักใช้วิธีตั้งสติอารมณ์ ได้เช่นนี้.
 ความคิดความเห็นก็จะปรุปรุ่งลุ่ดง ให้สำเร็จประโยชน์ในการ
 งานทั้งปวงได้ เพราะรู้จักอุปายที่จะรักษาดวงจิตให้แจ่ม
 ใส่นั้น การรักษาดวงจิตให้แจ่มใสเช่นนี้เป็นหน้าที่สำคัญ
 นักของคนเรา การฝึกชอบชั่วดีทั้งปวง แม้จะได้เคยรู้เคย
 เรียนมาแต่ก็ดี แต่ถ้าหากดวงจิตไม่แจ่มใสบริสุทธิ์เมื่อ
 ใดแล้ว ก็อาจพาให้พินเพื่อน ไม่ได้เห็นฝึกชอบชั่วดีตาม
 ที่ควร จะได้เห็นและเคยรู้เคยเห็นมานั้นได้ นักเรียนบาง
 คนเล่าเรียนดี และครูก็เห็นว่ามีความรู้ดี แต่ครั้นถึง
 เวลาสอบได้ แม้แต่ที่ง่าย ๆ และเคยทำ ทำไม่ถูกก็มีมาก.
 นี้ก็เพราะความคุมสติอารมณ์ไว้ ไม่ได้เป็นตัวอย่างที่พบเห็น
 มาบ่อย ๆ อยู่

พรหมวิหาร ๔

หมวดธรรมที่กล่าวมาแล้ว ซึ่งว่าด้วยกิเลสต่างๆ นั้น
แต่อกุศลมูลเป็นต้นมานั้น เป็นฝ่ายปหาน และนำให้กำจัด
ชาติเกิดากิเลสอันชั่วร้าย ส่วนพรหมวิหาร ๔ นี้เป็นฝ่าย
ภาวนา สำหรับบำเพ็ญกุศลจิตให้เกิดให้มากขึ้น คือ

๑ เมตตา ๒ กรุณา ๓ มุทิตา ๔ อุเบกขา

ธรรมหมวดนี้ได้อธิบายว่าพรหมวิหาร แปลว่าธรรม
เครื่องอยู่ของท่านผู้เป็นใหญ่ หมายความว่า ผู้ใดซึ่งนับ
ว่าเป็นผู้หลักผู้ใหญ่ หรือเป็นคนโตคนใหญ่ ย่อมต้อง
ทรงคุณธรรมเหล่านี้เป็นปกติ เพราะเหตุว่าคุณธรรม
เหล่านี้เป็นองค์คุณที่จะทำให้บุคคลเป็นใหญ่ เหตุที่เป็น
ธรรมอันเจือไปด้วยความโอบอ้อมอารี สงเคราะห์ช่วยเหลือ
แก่ผู้น้อย หรือใครๆ ทั่วไป

คนเราถึงแม้จะเป็นคนชั้นใดชนิดใดก็ดี ต่างย่อมมี
ความรู้สึกร่วมด้วยกายและด้วยใจ ในความสบายไม่สบาย
สุขทุกข์ตรงกันอยู่เป็นปกติ ก็คนที่เป็นผู้ใหญ่ กล่าว
คือ อ่อนกำลังกาย เขียววัย ไร้ทรัพย์ หย่อนกำลังปัญญา

อำนาจ น้อย คำศักดิ์ เหล่านี้ เป็น คน การ ที่จะ หา ความ
 ศุข สบาย ได้ คน ก็ ต้อง หา ได้ แต่ ชั่ว กำลัง ภาย และ กำลัง
 ปัญญา ของ คน ที่ มี อยู่ และ การ ที่จะ บัง กัน ความ ทุกข์ ภัย
 อันตราย ก็ บัง กัน ได้ ด้วย ยาก เพราะ เหตุ ที่ คน เป็น ผู้ น้อย
 ทำ ด้วย ประการ ต่าง ๆ โดย รอบ ย่อม ทำให้ คน เป็น ผู้ นอก
 กำลัง อยู่ ทุก ประการ ก็ บรรดา ตา ภา ผลิต ซึ่ง เป็น เครื่อง ให้ ศุข
 สบาย ทั้ง หลาย คน จะ ใช้ กำลัง อันใด กอบ เอา โดย เอา ให้ ได้
 เหมือน เขา ก็ ไม่ได้ แม้ ตา ภา ผลิต อันใด ที่ คน มี ผู้ ที่ เขา
 เป็น ใหญ่ กว่า ด้วย กำลัง ภาย กำลัง ทวิ พย กำลัง ปัญญา และ
 อำนาจ เป็น คน จะ มา บัง กัน เอา เพียง ไต คน ก็ ต้อง ให้ ต้อง
 ยอม เขา โดย คดี เพราะ เหตุ ที่ จะ สู้รบ ต่อ ตี เขา ด้วย ประการ ไต
 ก็ ไม่ ไป ถึง ไหน ก็ ถ้า หาก ว่า ผู้ ที่ เป็น ใหญ่ ด้วย กำลัง ภาย
 กำลัง ปัญญา หรือ อำนาจ และ กำลัง อย่าง อื่น อย่าง ไต อีก ก็ คดี
 ไม่ คิด เห็น ออก เห็น ใจ เห็น ทุกข์ เห็น ศุข ของ ผู้ น้อย ไม่มี ทาง ที่
 จะ ช่วย เหลือ อภิ การ กัน คิด แต่ จะ เอา ได้ ตัว ภาย เดียว,
 ช่ม เหว เอา บัง กัน เอา ตาม ชอบ ใจ ทุก อย่าง ก็ จะ
 มี แต่ การ ช่ม เหว กัน เบียด เบียน กัน คัด รอน ความ ดี
 กัน ข้ำ เติม ความ ชั่ว กัน ไหน เลย ผู้ น้อย จะ ทน ทาน

อยู่ได้ บ้านก็จะเป็นบ้าน เมืองก็จะไม่เป็นเมือง,
 โลกก็จะไม่เป็นโลก คงจะเป็น จลาจล อดหมั่นทั่วไป.
 อีกประการหนึ่ง ผู้ที่ แก่กว่ากัน ด้วยอายุ คือผู้ ใหญ่ กับเด็ก,
 ถ้าผู้ ใหญ่นับแต่บิดา มารดา เป็นต้น ไม่มีเมตตา กรุณา
 แก่เด็ก โดยปรกติแล้ว ไหนเลยเด็ก จะรอด เป็นคน อยู่จน
 โตได้ ด้วยเหตุนี้จึง เป็น ธรรมดา ของ คนผู้ เป็นใหญ่ที่จะ
 รู้ทุกข์ รุ้สุข ของ คน ทั้งหลาย เสมอ กัน กับ คน คือเห็น ออก
 เขาออก เรา ไม่กอบโกย เอาแต่ได้ ได้ คนถ้อยเดียว มีความ
 กระตาค และ หวาดเสียว ใน การที่จะ ช่มเหิง เบียดเบียน ผู้
 อื่น และ เมื่อคน มีมั่งคั่ง ก็เกลียด ตาก ผล เจือจาง ช่วยเหลือ
 เกื้อหนุน แก่ ผู้ น้อย มีใจดี และ ทำความดี แก่ คน โดยรอบ
 ทั่วไป ตลอดกัน เป็น ชั้น ๆ ตาม น้อย และ ใหญ่ บ้านจึง เป็น
 บ้าน อยู่ได้ เมือง จึง เป็น เมือง อยู่ได้ โลก ก็ เป็น โลก อยู่
 ได้ เพราะคุณ ธรรม อันนี้ จึงได้ ชื่อว่า พรหมวิหาร.
 เพราะ เป็น องค์ คุณ ที่ จำต้อง มี ใน ผู้ เป็น ใหญ่ เป็น ธรรมดา อยู่
 ดังนี้ ธรรม หมวดนี้ เป็น กุศล ธรรม อยู่ใน ตัวเอง และ ยัง
 เป็น เครื่อง หักห้าม ขำระล้าง อุกุศล ธรรม ที่ เป็น ขำ คึก ตรง กันข้าม
 ได้ด้วย และ ใช้ แต่ เป็น ประโยชน์ สำหรับ ผู้ อื่น ฝ่ายเดียว,

ย่อมเป็นประโยชน์แก่คนผู้ประพฤติกุศลด้วย กล่าวคือ
 กุศลกรรมหมวดนี้ เป็นธาตุเย็น ฝ่ายอกุศลกรรมที่ตรงกัน
 ข้ามเป็นธาตุร้อน ถ้าและหากว่าจิตของคน จะเกิด
 อกุศลกรรม รุกขความร้อนขึ้น ก็เอา กุศลกรรม ที่ตรงกัน
 ข้าม นั้นหักล้าง ให้ความร้อนดับลง ความเย็น ความผาสุก
 ก็ย่อมจะเกิดขึ้น ในใจแห่งผู้ประพฤตินั้น เป็นประโยชน์
 เป็นความดี แก่คน อยู่ด้วย ฉะนั้น จึงจะวางเทียบและอธิบาย
 ไว้ให้เห็นดังนี้ คือ

- ๑ เมตตา สำหรับล้างอกุศลจิตที่ตรงกันข้าม คือ พยาบาท
- ๒ กรุณา ,, ,, ,, วิหิงสา
- ๓ มุทิตา ,, ,, ,, อหิงสา
- ๔ อุเบกขา ,, ,, ,, รากและปฏิฆะ

เมตตา คือ ความเอ็นดู หรือความรัก อย่างหนึ่งอันไม่เจือ
 ด้วยรากเช่น ความกำหนัดยินดี เป็นความมีแก่ใจเอ็นดู
 อยากจะให้ อยากจะ เห็นเขา ได้ ดี ได้ ความสุขสบาย ดวง
 จิตเช่นนี้เป็นกุศล เพราะเหตุว่าเกิดด้วยจิตอันเยือกเย็น
 หมายดีให้แก่เขา และผู้อื่นซึ่งได้รับ ความเมตตา ก็

ยีนส์ต่อ และ ผด อัน ไต ซึ่ง ผู้อื่น จะได้รับ จากความช่วยเหลือ
 เหลือ อัน เกิด แต่ เมตตา นั้น ก็ ย่อม ทำให้ เป็น ที่ ปลื้ม ออก
 ปลื้ม ใจ ทั้ง ผู้ ที่ มี เมตตา ช่วยเหลือ และ ผู้ ที่ ได้รับ ความ เมตตา
 ช่วยเหลือ อัน เคารวะ นั้น นี่ เป็น ส่วน คุณ ของ ความ เมตตา
 อย่าง หนึ่ง ยัง ผู้ ที่ ปลุก ความ เมตตา จิต ไร ใน ตน ให้
 เต็ม อยุ่ แล้ว ถ้า หาก ครัง ไต จะ เกิด ความ พยาบาท เคียด
 แค้น คิด ปองร้าย แก่ ใคร มี ชื่น ใน จิต แม้ เถา เมตตา จิต
 นั้น มา ตั้ง ดัง และ หัก ห้าม ใจ ตน เอง ว่า การ ที่ จะ คิด
 ปองร้าย ทำ เขา ให้ ได้ ความ เดือด ร้อน ทุกข์ ภัย เขา ก็ จะ เสื่อม
 สุข กับ ได้ ทุกข์ ภัย เจ็บ ร้อน ผู้ คิด ก็ จะ วิตก สยด แสง
 ไป เอง ไม่ สามารถ จะ ปองร้าย ทำ อันตราย แก่ เขา ต่อ ไป ได้ ความ
 พยาบาท เคียด แค้น ใน ใจ ก็ จะ บันเทา จน กระทั่ง หมด ไป เอง

กรุณา คือ ความ เอาใจ ช่วย วัฏฏะ เวทนา สงสาร ใน คน ที่ เรา
 เห็น ว่า เขา ได้ ทุกข์ เป็น ความ วัฏฏะ ทุกข์ ด้วย ผู้ อื่น อื่น
 ไม่ เจ็บ ด้วย ความ โทมนัส เสียใจ ซึ่ง จะ เกี่ยว ของ อะไร แก่ ตน คง
 จิต เช่น นี้ เป็น กุศล เพราะ เหตุ ว่า เกิด ด้วย จิต ไร ปราณา
 จะ ให้ เขา พ้น ทุกข์ ภัย ส่วน ผู้ ที่ ได้รับ ความ กรุณา ช่วยเหลือ

อนุเคราะห์ก็ย่อม ชุ่มชื่น เบิกบานใจ ผลอันใดซึ่ง จะสำเร็จ
 ด้วยความ กรุณา ช่วยเหลือ อนุเคราะห์แก่ ฝ่าย ข้าง หนึ่ง ก็ จะ
 เป็น ที่ ชื่น ชม ยินดี ทั้ง สอง ฝ่าย นี่ เป็น ส่วน คุณ ธรรม ของ
 กรุณา อย่าง หนึ่ง ยัง ผู้ ที่ เพาะ ปลูก ความ กรุณา ให้ มี อยู่
 ในใจ เสมอ เช่น นั้น ถ้า หาก จะ เกิด ความ วิหิงสา คิด เบียด
 เบียด ผู้ อื่น มี ชน ก็ จะ รู้ ตัก ทน ทว่า เขา จะ เตือด ร้อน ได้ ทุก ข
 เวทนา อย่าง ใด ความ กรุณา ที่ สะสม ไว้ ใน ใจ นั้น เอง ก็ อาจ
 หักล้าง ความ วิหิงสา ไม่ ให้ สามารถ กระทบ การ เบียด เบียด
 ผู้ หนึ่ง ผู้ ใด ลง ไป ได้ ดวง จิต ข้าง ฝ่าย วิหิงสา จะ ตบ หาย
 ลง ไป ได้ ทันที โดยไม่ ถึง แก่ ที่ จะ กระทำ การ อัน นั้น

มุกตา คือ ความ บัน เเทง ใจ รู้ ตัก ยินดี ด้วย ผู้ อื่น เมื่อ รู้ เห็น
 ว่า เขา ได้ ดี โดย ที่ ไม่ ใช่ว่า ผล ดี อัน นั้น จะ เกี่ยว ของ ทำ ให้ คน ดี
 ด้วย และ ถึง แม้ กับ จะ ให้ ผล เสีย แก่ เรา ก็ ทำ ให้ คน
 ต่ำ ต้อย ไป กว่า เขา ดวง จิต เช่น นี้ เป็น กุศล เพราะ เป็น ดวง
 จิต อัน เยือกเย็น แรม ชื่น มุ่ง ใส อยู่ เสมอ ฝ่าย ผู้ ที่ รู้ ว่า
 เรามี มุกตา จิต ต่อ ก็ เป็น ที่ ยินดี ส่วน คุณ ธรรม สำคัญ
 ของ มุกตา ที่ จะ ใช้ หักล้าง อุกุศล จิต นั้น สำหรับ หักล้าง

อริก็กลัวความ ฤษยา เมื่อเห็น ผู้อื่น เขาได้ ได้ ด้วยความ ฤษยา
 เป็น ชาตुरชน เมื่อเห็น เขา ได้ ได้แล้ว ก็มา คิดว่าทำไมตน
 ถึง ไม่ได้ ได้เช่นนั้นบ้าง กลับไป มุ่งหมาย ที่จะ ให้เขา ชั่ว
 ลง หรือ กลับ ซ้ำ เพิ่ม ความ พยาบาท และ วิหิงสา คิด ปองร้าย
 เบียดเบียน พยายาม ที่จะ ให้เขา กลับ ต่ำ ต้อย ลง ไป เสีย ย่อม
 เป็น การ ร้าย กาล มาก เมื่อ ผู้ใด รู้ จัก เจริญ รวบรวม คือ ใจ
 มุกตาคิตร อยู่ เหนือ จึง ก็จะเป็น เครื่อง หักล้าง ตัก รอน ความ
 ฤษยา อัน เป็น ความ ชั่ว ร้าย สำคัญ ไม่ให้ บัง เกิด และ กำเริบ ขึ้น ใน
 ใจ ได้

อุเบกขา คือ ความ ที่วาง อารมณ์ เป็น กลาง ไม่ ยินดี
 ใน เหตุ ที่ ผู้อื่น เขา ได้ ทุก ทรัพย์ อันตราย ต่าง ๆ โดย ที่ ไม่ ใจ
 ว่า ผล เสีย อัน นั้น จะ ทำให้ คน เสีย ด้วย และ ถึง แม้ กลับ จะ ทำ
 ให้ คน เลิศ ตลอด เป็น ตน ว่า ฝ่าย ข้าง เขา เป็น ผู้ ที่ คิด ร้าย
 หมายถึง มั่น ค่อ ตน หรือ เป็น คู่ แข่ง อัน กัน ที่มี ใจ เป็น
 กลาง ไม่ ยินดี ค่อ เหตุ ที่ เขา ได้ ทุก ทรัพย์ อันตราย อัน จะเป็น
 เหตุ ให้ เรา กลับ พ้น ทุกข์ และ ได้ สุข ดวง จิต ธรรม นี้ เป็น กุศล
 เพราะ เป็น ดวง จิต ธรรม อัน เทียง รวบรวม บริสุทธิ์ ผ่องใส ไม่ เห็น
 แต่ แก่ จะ ได้ ประ โยชน์ ส่วน ตน ซึ่ง จะ เสื่อม เสีย ประ โยชน์ ของ ผู้

อัน ฝ่ายผู้รู้ว่ามีอุเบกขาจิตระ ค่อ ไม่ได้รับความตั้ง
 เติรมเติมซ้ำ ก็เป็นที่ยินดีเห็นใจ คุณธรรมอันนี้จึงเป็น
 เครื่องศัตถรอนราค คือความยินดีที่เห็นเขาได้ชั่ว และถ้า
 หากว่าจะมีจิตปฏิบัติ คิดซ้ำเติมให้เขาฉิบหาย วายวอด
 ลงไป อันเป็นอกุศลจิต อันหยาบคาย ร้ายแรง อุเบกขา
 จิต ก็จะเป็นเครื่องชำระล้าง อกุศลจิต อันนั้นให้หมดหายไป
 อีกด้วย

จะเขียนแต่ใจความ โดยย่อเทียบไว้ ให้เข้าใจง่ายดังนี้

เมตตา อยากให้เขาได้สุข โดยความสุขที่เขาจะได้ ก็
 ไม่ทำให้ตนเดือดร้อน ทางปฏิบัติ ช่วยให้เขาได้สุข

กรุณา ไม่อยากให้เขาได้ทุกข์ โดยความทุกข์ที่เขาจะได้,
 ตนก็ไม่เดือดร้อน ทางปฏิบัติ ช่วยให้เขาพ้นทุกข์

มุทิตา ยินดีที่เขาได้สุข โดยตนไม่ได้เดือดร้อน หรือ
 กลัวเสียคือต่ำกว่าเขาไป ทางปฏิบัติ พละย
 บัติยินดีด้วย

อุเบกขา ไม่ยินดีที่เขาได้ทุกข์ โดยตนไม่เดือดร้อน หรือ
 กลัวเสียด้อยชั้น ทางปฏิบัติ ไม่เหยียบย่ำ
 ซ้ำเติมเขา

การเจริญกรรม & ประการนี้เป็นประโยชน์มากแก่โลก,
 เป็นประโยชน์ทั้งแก่คนและแก่ผู้^{อื่น} ทุกฝ่าย เป็นประโยชน์ทั้ง
 สำหรับใช้หักห้าม อกุศลจิตที่ตรงกันข้าม อกุศลจิตนั้นๆ
 ถ้าหากจะมีในผู้เจริญพรหมวิหาร ธรรมคงจะน้อยกว่ามีในผู้
 ที่ไม่ได้เจริญพรหมวิหาร ธรรม เพราะเหตุว่าผู้ที่เจริญ
 พรหมวิหาร ธรรมได้แต่เห็น และคุ้นเคย ในฝ่ายกุศลจิตที่
 ตรงกันข้าม อยู่เสมอ ก็ทำให้เห็น อกุศลจิตที่ตรงกันข้าม
 นั้นว่า เป็น การชั่วร้าย และเกียดชัง ดียด แดียง เกิด หิริโอตตัปป
 มากขึ้น เปรียบประดุจ มีดี ๒ ดี เช่น ขาวกับดำวางเคียง
 กันไว้ให้เห็น เราก็จะ แดเห็น ดีที่ตรงกันข้าม นั้น ชัด เจน
 ยิ่งขึ้นกว่าดูที่ละ อย่าง ธรรมหมวดนี้จึง เป็น ธรรมอัน สำคัญ
 ยิ่งนัก ใน การ ที่จะ ปลุกความดี และ กำจัด ตัดรอน ความชั่ว นั้น.

“อิตทาเวสิตัสโย” ชำนาญคน แหะเลดีกว่า

คนเราถึงแม้ว่าตัว ของ ตัว รู้ผิด ชอบชั่ว ดี และ เป็นผู้
ประพฤติก็นอยู่ ใน กรรมจริยา อันดี รู้จัก ออกเขา ออกเรา เห็น
ประโยชน์ตน ประโยชน์ท่าน อยู่เสมอ ไม่เป็น พาด เกะกะระราน
ใคร ไม่ข่มเหงใคร ไม่เบียดเบียนใคร แม้ฉะนั้นจะ ทนงใจ
ได้หรือว่าจะ ไม่ต้อง รักษาตัว จะไม่มีใคร มาข่มเหงตัว ก็ไม่
ได้ อาจมีคน มาพาด ก่อวิวาทบ้าง ทำร้ายเล่น เพื่อ ความ สุข
บ้าง แย่งชิงทรัพย์สมบัติบ้าง อิจฉาอิจฉา ไม่อยาก ให้ดี ไม่
อยาก ให้ มีความ สุข บ้าง ย่อมจะมี ศัตรู หมี่ มิตร อยู่บ้าง เป็น
ธรรมดา เพราะเหตุที่ไม่ใช่ ว่า มนุษย์ทุกคน ต่าง ประพฤติ ตัวอยู่
ใน ทำนอง คลอง กรรมที่ ชอบ เสมอ กัน ทุกคน จะว่าเรา ไม่
ข่มเหงเขาๆ ก็จะไม่ข่มเหงเราก็อ่าไม่ได้ คนดีก็มี คน พาด
ก็มี คน รู้ผิดชอบชั่วดีก็มี ไม่รู้ก็มี คน ชื้อ ฉลาดจืดก็มี,
คน คดทุจริตก็มี ต่าง ๆ กัน เหตุฉะนั้น เป็น คน ย่อม ต้อง
รักษาตัว ไม่ให้ เขา ทำร้าย ข่มเหง บ้าน ก็ ต้อง มี รั้ว รอบ
ขอบเขต เมือง ก็ ต้อง มี บั้ม ค่าย ตำตรา วุธ และ พด ทหาร
เพื่อ บั้ม กัน คน พาด ที่ ประพฤติ มิ ชอบ อยู่ เป็น ประกคิ ก็ ถ้า
หากว่า มี ผู้มา ก่อ วิวาท หรือ ข่มเหง ทำร้าย อย่างใด ก็ดี ควร

เราจะนั่งยอมให้เขาทำตามชอบใจหรือ หรือว่าควร จะ
 กระทำ ได้ตอบประการใด ข้อนี้ เป็น ปัญหาที่ ควร จะวินิจฉัย
 อยู่ ก็ การที่จะนั่งยอมให้เขาทำเช่น ตาม ชอบใจนั้น เรา
 ยัง เป็น บุद्धชน วัจก เจ็บ วัจก ร้อน อยู่ ก็ ยัง ต้อง ตื่น รน ให้ พัน
 เจ็บ พัน ร้อน เป็น ขรรมตา เป็น อัน ที่ จะ ยอม นั่ง ให้ เขา ทำ เช่น
 ไม่ได้ แต่ว่า จะ ให้ วัง หนี จอก เขา ซึ่ง ๆ หน้า หรือ ดู ก็ กระ
 ไร อยู่ เป็น ลูกผู้ชาย ขรรม ของ ผู้ชาย คือ ความ กล้า ก็ ต้อง
 มี อยู่ แต่ ครั้น จะ เอา แต่ ความ กล้า ความ เก่ง ขึ้น ตั้ง เป็น
 ประชาน ไป ถ้าย เดียว ค่อย ๆ กัน ตั้ ๆ กัน พัน ๆ กัน ไม่ คิด
 หน้า คิด หลง ละ ตาม ขรรม ท่าน ก็ หัม ไม่ ให้ เรา เป็น พาด.
 แม้ กฎหมาย ฝ่าย เขา ทำ เรา เรามี โทษ ส่วน ที่ เรา ทำ ได้ ตอบ
 เขา ท่าน ก็ ไม่ ยก เว้น เหมือน กัน ก็ เมื่อ ฉะนั้น เรา จะ ประ
 พุติ อย่างไร จึง จะ พอ สมควร แก่ การ ที่ จะ รักษา ตัว บ้อง กัน ไม่ ให้
 เขา ช่ม เหน ทั้ง รักษา ไม่ ให้ ผิด ทำนอง คดอง ขรรม ที่ ตน
 ประพุติ อยู่ นั้น ด้วย จึง มา พบ พระ พุทธ ภาสิต ข้อ หนึ่ง ว่า
 “อัสสาเหว สีต เตยโย” ท่านะ ตน แหะ ดีกว่า พระ พุทธ ภาสิต
 ข้อ นี้ น่า จะ เอา มา เป็น หลัก ใ้ คร ุควญ หา ทาง ตอบ แก่ ปัญหา

นี้ได้ เพราะ เป็นเหตุที่จะให้ตรง เห็นว่า ถ้าฝ่ายหนึ่งทำ
ให้อีกฝ่ายหนึ่งเจ็บกายเจ็บใจ ข้างฝ่ายผู้ถูกทำร้ายบนศาล
โทสขึ้นมาก็คอบได้ ตั้งแต่ด้วยวาจาแล้วถึงกายแล้วถึง
ศาสตราวุธ และตั้งแต่ตัวต่อตัวแล้วถึงคุมสมัครพรรคพวก
เข้าต่อสู้สู้รบกัน ดังนี้ โบราณว่า “เหมือนสาตน้ำรดกัน”
คิดดูก็จะเห็นจริงว่าประโยชน์มันอยู่ที่ไหน ต่างคน
ต่างพวกก็จะเบียดเบียนรายย่อยยับไปด้วยกัน ทั้งสองฝ่าย และ
ผลเบื้องปลายซึ่งข้างใดจะแพ้หรือชนะนั้น จะได้เป็นผลอันจะ
ตอบให้ตรงกับเหตุเบื้องต้นที่วิวาทกันนั้นว่า ใครผิดเป็นแพ้,
ใครถูกเป็นชนะก็หาไม่ การที่จะแพ้หรือชนะกันนั้นที่สุด
นั้น ไปอยู่กับฝีมือและกำลังความสามารถในการต่อสู้,
ใครเก่งกว่าก็ชนะ ใครอ่อนแอก็แพ้ ไม่ได้ให้ประโยชน์ใน
หน้าที่คุณการซึ่งจะตัดสินว่าข้างไหนผิดข้างไหนชอบนั้นเลย.
อีกประการหนึ่ง ธรรมดาหนทางที่ความวิวาทจะเกิดก่อขึ้น ก็
ย่อมมีอยู่ ๓ ทาง คือ ข้างหนึ่งตีข้างหนึ่งพาดทาง ๑ หรือ
ตีด้วยกันทั้งสองฝ่าย แต่ฝ่ายหนึ่งเข้าใจถูก ฝ่ายหนึ่งเข้าใจ
ผิดทาง ๑ มีสันดานเป็นพาดด้วยกันทั้งสองฝ่ายทาง ๑

แต่ใน ที่นี้ จะ ไม่กล่าว ถึง พาด ค่อ พาด ด้วยกัน อัน ใช่วิสัย ที่ จะ
กล่าว ยก ไว้ ให้แก่ โศภณ สุภา สิต โสภณ ดี ซึ่ง ท่าน กล่าว ไว้ ว่า

“ โสณ ช สุณ ช พอง	พบกัน
มัน ย่อม แลยะ ยิง พัน	ปาก แห
เฉก เช่น หมู พาด ผัน	พะ พอก พาด นา
ร้าย ค่อ ร้าย รา แค	ต่าง กล้า อวด แขง ”

ในที่นี้ จะ กล่าว แต่ ๒ ทาง คือ ทาง ที่ ว่า เป็น คน ดี ด้วยกัน
ทั้ง สอง ฝ่าย แต่ ฝ่าย หนึ่ง เข้าใจ ถูก ฝ่าย หนึ่ง เข้าใจ ผิด ถ้า
วิวาท เกิด ขึ้น ใน ระหว่าง สอง ฝ่าย นี้ เมื่อ ใคร ครอบงำ จะเป็น หน้า
เลี้ยตาย หรือ ไม่ ว่า ที่ คน ดี ค่อ คน ดี ด้วยกัน แต่ เพราะ เข้า
ใจ ผิด กัน ข้าง หนึ่ง เหตุ อัน นั้น ทำให้ ข้อ วิวาท บาด หมาย ผิด ใจ
กัน เกิด ขึ้น ถ้า หาก ทำ อย่างไร ให้ ฝ่าย ที่ เข้าใจ ผิด กลับ เข้า
ใจ เสีย ใหม่ ให้ ถูก และ ข้าง ไหน ได้ เริ่ม ผิด ไป แล้ว มาก น้อย
เพียงใด ก็ ขอโทษ ขอโพย กัน เสีย อีก ฝ่าย หนึ่ง ก็ ยก ให้
อย่า ตั้ง ดัน ถือ ทิฐิ มานะ ไป ผิด ๆ ข้อ วิวาท บาด หมาย อัน นั้น
ก็ จะ เลื่อม สุธมฺม คน สอง ฝ่าย ก็ จะ เป็น มิตร ไมตรี รักษา ความ
สามัคคี และ ประ กอบ ประ โยชน์ แก่ กัน และ กัน นั้น มิตร ดี หาย

ต่อไป ในหนทางซึ่งว่าข้างหนึ่งข้างหนึ่งพวกนั้น เมื่อ
 ข้างพวกก่อเหตุวิวาทขึ้นแล้ว ฝ่ายข้างใดก็จะไปขอขมอาหาร
 แห่งนิสัยพวกมาตอบโต้ เพื่อจะเอาชนะให้เท่าทันถึงแต้ม
 กัน ดังนี้โบราณย่อมกล่าวว่า “เขาพิมพ์ไปแตกเกล็ด”
 จริงอยู่หรือไม่ เพราะเหตุว่าถ้าฝ่ายข้างใดแพ้ก็เสียแต้ม
 เสียตัว เสียความดีที่ได้ประพฤติกมาเปล่าๆ แม้ชนะก็จะ
 เอาชื่อเสียงเกียรติยศอันใดแก่ที่มีชื่อว่าชนะคนพวก ชื่อ
 เสียงของตัวที่ประพฤติกความดีมา แล้วไปขมนิสัยพวกมา
 ใช้ ทุกลบจะเสื่อมเสียไปเสียอีก คิดดูต่างว่าเราเดินไป
 ดีๆ มีคนพวกถือไม่กรากเข้า มาจะตีหัว ถ้าเราจะต่อสู้
 เอาจริงๆ ง่ายๆ แม้แพ้ก็เจ็บเปล่า แม้เอาชนะได้ก็จะได้ชื่อเสียง
 เกียรติยศ ความเก่งกล้าอะไร แก่ที่ชนะคนเช่นนั้น ด้วยเราทำ
 เขาหนักมือหนักไม้พลาดพลั้งไป ก็เป็นทางที่จะให้เราพองหา
 กล่าวโทษว่าเราทำร้าย เกิดเป็นถ้อยเป็นความกันก็เสีย
 เบียบ และกลบจะเสื่อมเสียชื่อเสียงไปเสียอีก หนทาง
 ที่จะชนะอย่างนั้นเป็นหนทางที่อาจกลับแพ้ได้ ย่อมไม่เป็น
 หนทางชนะที่ดี ต้องด้วยพระพุทธรูจนะที่ได้ตรัสสอนไว้ว่า

“นตฺถิ ตํ ฐาตุ ฐิตํ ยํ ฐิตํ อวชฺชยติ” ถ้าเพียงแต่บ่งกันหลบเลี่ยง
 อย่าให้ไม้ของมัน มาถูกหัวเราโดย อย่างไร อย่างหนึ่ง หรือ
 ถ้าหาก เป็น ที่ ที่ จะจับกุมเอาตัวคนร้ายส่งเจ้าหน้าที่ให้เขา
 ปรามเสียได้ก็จะดีกว่า และตัวเราก็จะไม่เจ็บด้วย นี่เป็น
 ตัว อย่าง ที่ จะ เลี่ยง ให้พ้น อันตราย แห่ง คนพาล พระพุทธบาท
 ซึ่ง ตรัสสอน ว่า ข้าพเจ้า ตน แหะเลดีกว่า ก็จะได้แก่ว่าให้เอา
 ชนะ ปราม ปรามใจ ของ ตนเอง เสียก่อน แล้ว ทำไม กับศัตรู
 ภายนอก จะไม่พ่ายแพ้ไป หรือ ความข้อนี้คืออย่างไร,
 คือ ข้อหนึ่ง เราอย่ามัว อยู่แล้ว ว่า การวิวาทย์อย่าให้ผิด
 ต่อกัน ใครใคร เมื่อ ฉะนั้น ครั้น เหตุวิวาท จะเกิดขึ้น ด้วย
 ความ เข้าใจ ผิด ของ ฝ่าย หนึ่ง หรือ ด้วย ความ เป็น พาล ของ
 ฝ่าย หนึ่ง ก็ได้ ฉะนั้น เราควร จะ ปรามใจ เราเอง เสีย ขึ้น หนึ่ง
 คือใช้สติ หักห้ามโทษอย่าให้บันดาลเกิดขึ้น คั่นที่ ๒ เมื่อ
 ใช้สติ ห้าม โทษ ได้แล้ว ก็ควร ใช้ปัญญา พิเคราะห์ ดูว่า เหตุ
 วิวาท อันนี้ มีมูล มาอย่างไร จะเป็น ความผิด ของใคร เมื่อ
 พบว่า เป็น ความผิด ของ ตัวเราเอง ก็ควร จะ ละทิ้งวิธี ที่ผิด ไม่
 ควร จะยึด ถือ เอา ข้อที่ผิด ที่ พลาด แล้ว พาดังไป ในทาง ที่ผิด อีก.

ควร จะ แก้อัฒิต ของ ตน เอง เสีย ให้ หาย ถ้า หาก เมื่อ ใคร
 ครอบงำ แล้ว ได้ ความ ว่า ข้าง เขา เป็น ผู้ ผลิต แต่ เขา เป็น คน ดี
 ซึ่ง ควร จะ แก้อัฒิต ให้ เขา ใจ ที่ ถูก ใด ก็ ควร จะ ใช้ ขุนาย
 ไกล่ เกดัย ช้าง ทาง ใด ทาง หนึ่ง ให้ ผู้ ที่ เข้า ใจ ผลิต นั้น กลับ เข้า
 ใจ เสีย ให้ ถูก เมื่อ เป็น เช่น นั้น ได้ ก็ จะ เป็น ความ ดี เหมือน
 กับ ชั่ว ชั้น ทาง ให้ แก่ คน ที่ หดง ทาง ด้วย อีก ส่วน หนึ่ง ยัง
 หดง ทาง ที่ จะ ด้ บั วิวาท นั้น ก็มี อยู่ หลาย ทาง เช่น อดัม อดัวย หนัก
 หน้อย เบา นิด ก็ อด อดม อย่า ถ้อ รัต ถ้อ เปรียบ กัน หนัก อย่าง หนึ่ง
 หา รือ ประนี ประ นอม ผ่อน ใด ผ่อน เสีย กัน ข้าง ตะ นิด ตะ หน้อย
 ก็ อย่าง หนึ่ง เมื่อ ความ เสีย หาย ไม่ ร้าย แรง อัน ใด หนึ่ง เสีย ไม่
 คอบ ใด ก็ ใด อย่าง หนึ่ง หา ผู้ ที่ ควร จะ เชื้อ ถ้อ ทั้ง ๒ ฝ่าย มา
 ไกล่ เกดัย เปรียบ เทียบ ก็ ใด อย่าง หนึ่ง ยัง ทาง ที่ ฝ่าย หนึ่ง ควร
 จะ ถด หย่อน งด เว้น ให้ โดย บุคคล ดัง บิดา มารดา ครูบา อาจารย์
 ผู้ มี คุณ ทัง หลาย และ เจ้านาย ที่ พัง ที่ หนัก ถ้อ ก็ อีก อย่าง หนึ่ง
 ใน ส่วน ที่ ว่า ฝ่าย เขา เป็น คน พาล ถ้า หาก เหลือ วิสัย ที่ จะ ชั่ว ทาง
 ผลิต ชอบ ชั่ว ใด แล้ว ก็ เป็น หมด หดง ทาง ที่ จะ ชั่ว แรง เกดัย ไกล่,
 แต่ เรา ก็ ไม่ ควร ที่ จะ ตะ วิธี เอา ชนะ ตัว เรา เอง เสีย ก่อน ก็ อย่าง ยัม

เอานิสัย พาด มาได้ตอบ ใน ทาง พาด ควร หา ขุบาย อย่างอื่น
 ให้แยบคาย มา ปราบ ปราบ เป็นต้น ว่าหาผู้ ที่มีอำนาจ กว่า
 ตน มา ปราบ ปราบ หรือหาผู้ ที่มีหน้าที่ สำหรับ ปราบ ปราบ
 มา ปราบ ปราบ แม้ที่สุดถึง เวตา จำเอน จะ ต่อสู้ ก็ต่อสู้
 ให้เป็น ท่าเป็น ที่ ให้เห็น ได้ว่า ต่อสู้ เพราะ จำเอน ไม่ใช่
 เพราะ พาด และ ต่อสู้ ให้เป็น ชัย เจริญ ยุทธ อย่า บุ่ม บ่าม บ้า
 ดังคราม ทั้งต้อง ให้ อยู่ ใน ยุทธ ธรรม อย่า ละทิ้ง ความ
 เมตตา กรุณาที่จะ เป็น ไป เพื่อ ความ ช่มเหล่ง เบียด เบียน และ มี
 ใจ อัน เข้ม โหด ร้าย กาล เช่น ทำ แก่คน วาง อาวุธ แล้ว เป็นต้น.
 เหล่านี้ ยัง จะ ดีกว่า ที่ เรา จะ ทำคน ให้เป็น คน พาด และ ต่อ
 สู้ ใน ทาง พาด ไป ด้วย กัน พระ พุทธ ภาสิต ซึ่ง ทรง ตก เตือน ให้คน
 มีสติ ใช้อุบายสู้รบ ธรรม ด้วย ธรรม ยังมี อยู่ หลาย ข้อ เช่น ว่า

“อภิกโกเชน ชินเณ โกธ” พึงชนะความโกรธด้วยความไม่โกรธ

“อธัมมํ ธาณนา ชินเณ” พึงชนะความไม่ดีด้วยความดี

“ชินเณ กทริยํ ทาเนน” พึงชนะความเหนียวด้วยความให้

“ธัมมเจนาติกวาทิน” พึงชนะคนมักพูดพล่อยๆ ด้วยคำจริง

เหล่านี้ก็เป็นหนทางอันเดียวกัน คือเริ่มต้นแต่เอาชนะศัตรูภายในของตัวเองเสียก่อน มีห้ามโทษ ปลุกสติ ใช้ปัญญา, รักษาธรรม เป็นต้น ก็จะเป็นเหตุให้ศัตรูภายนอกพ่ายแพ้ อยู่เอง เหตุฉะนั้นเมื่อเราพบปะข้อวิวาท หรือถูกข่มขู่ เบียดเบียนแต่คนพาล เราควรจะระลึกถึง พระพุทธภาสิต เหล่านี้ เอามาเป็นคติ หาอุบายแก้ไขเหตุร้ายทั้งปวง ด้วยหนทางที่ชอบ ให้รอดตัวไปครั้งหนึ่ง ๆ เลือกเอาแต่หนทางชนะที่จะไม่กลับแพ้ได้ ตาม พระพุทธภาสิตที่ตรัสสอนว่า “ตฺโฆ ชิตํ ธาตุํ ชิตํ ยํ ชิตํ นาวชฺชิติ” เอาทำไรทางนี้จะดีกว่า. ดังนั้นจะเป็นหนทางที่จะหักฟันอันตราย ทั้งรักษาความประพฤติอันชอบธรรมของเราให้มั่นคงได้ ด้วย

“อเสวนา จ พาดานํ ปณฺฑิตานญฺจ เสวนา”

คนเราถึงแม้ว่าตัวของตัวเองตั้งใจดีที่จะทำความดี ไม่
ประพฤติความชั่ว แต่รักษามันอยู่ไม่ได้ เพราะมีเครื่อง
ศุขดื่ม ชักชวนให้เป็น ไปจนเสียคนก็มีมาก กล่าวคือคบ
เพื่อนชั่ว เพื่อนย่อมจะชักพาให้นิยมยินดีไปในทางชั่ว เป็น
ปรกติ โดยมากก็ในคนที่ยังอยู่ในเวลาหนุ่มคนองเห็นแก่การ
สนุก แต่หลักฐานความประพฤติยังไม่มั่นคงนั้น การ
คบเพื่อนดีและคบเพื่อนชั่ว เป็นกรรมอันสำคัญอย่างหนึ่ง
พระพุทธเจ้าได้เอาพระไทยไว้ในกรรมข้อนี้มาก ทรงสั่ง
สอนไว้ในที่ต่าง ๆ มาก ในมงคลสูตรซึ่งได้ทรงแจก
ข้อกรรม ๓๘ ข้อว่าเป็นกรรมที่ดี สำหรับให้เกิดสวัสดิ
มงคลแก่ผู้ประพฤตินั้น ก็ตรัสเอา “อเสวนา จ พาดานํ”
คือการไม่คบคนพาล “ปณฺฑิตานญฺจ เสวนา” คือการ
คบผู้มีปัญญารู้ผิดชอบชั่วดี เป็นมงคลคู่ต้น นอกจาก
นี้ยังมีที่ได้ทรงสั่งสอนไว้ในที่อื่น ๆ อีกหลายแห่ง ซึ่ง
รวมเป็นใจความว่า พระองค์ทรงสรรเสริญผู้มีกัลยาณมิตร
คือมีเพื่อนที่ดีงามว่าเป็นความเจริญความดี ทรงแนะนำ
ให้คนประพฤติ และทรงติเตียนผู้มีบาปมิตร คือมีเพื่อน

ที่ชื่อว่า เป็นหนทางแห่งความเลื่อมความฉิบหาย ทรงห้าม
ปรามมิให้คนประพฤติ

คิดดูเถิดว่า เหตุใด การคบเพื่อนจึงได้นับเป็นข้อสำคัญ
อย่างหนึ่งของมนุษย์ มีพระพุทธเจ้าเป็นต้นก็ได้ทรงนับ
อย่างนั้นเป็นต้นมา ควรจะเห็นได้ว่าเป็นการสำคัญจริง,
เพราะเหตุว่า ธรรมดาการสั่งเล่ห์เด้าคม ย่อมดุดันชักนำ
กันไปได้ ตามแต่ว่ากำลังข้างไหน กล้าชักนำไปข้างไหน.
ข้างไหนอ่อนก็แพ้แก่ฝ่ายที่แรง ฝ่ายที่เราคุ้นเคยเมื่อแรก
เขาเป็นเพื่อนด้วยก็มิดี ชาวแล้วคนเขาจะซบแซ่ในน้ำ
ย่อมดีได้ เสน่สายก็เปลี่ยนไป ปลาซ่อนเดิมมิเคย
เนื้อก็จืด ครั้นเราเอามาแต่เขาเกลือกหาตากไว้ไม่นานเท่า
ใด เนื้อปลาที่เคยจืดนั้นก็กลับเป็นเค็ม กลายเป็นปลา
แห่งสำหรับกินกับเขาตามเหมาะสม ยิ่งยิ่งกว่านั้นอีก
บอระเพ็ดที่นับเป็นอย่างขมที่สุด นั้นรู้จักด้วยกันทุกคนและช้,
ใครเคยกินบ้างหรือไม่เท่า ที่เขาเอาต้นบอระเพ็ดสดๆ มา
ประดะแล้วแช่ด้วยน้ำตาล เอามากินไม่มีขมเลยแต่
สักนิด กลับหวานอร่อยไปเสียอีก เบ็ดียนรด เบ็ดียนชาติ
ได้ถึงเพียงนี้ ถ้าไม่เห็นตัวอย่างแล้ว ใครจะเชื่อได้ง่ายๆ

ว่า ชุม กับ หวาน ซึ่ง รัด ตรึง กัน ชาม จะ ทำ ให้ เปลี่ยน ให้ แทน
กัน ได้สนิท ส่นม ถึง เช่น นั้น นี่ก็ อะไร ความ สำนึก คบ หา
หรือ มิใช่ ส่วน มนุษย์ เรา นี้ ก็ เช่น นั้น ผ่าย ร้าง กาย เปน
โรค อะไร คิด กัน ได้ ก็ เพราะ ความ คลุก คลั่ง กัน และ กัน ส่วน
อริยา ศรัย เมื่อ แรก เกิด มา ก็มี เครื่อง ที่ จะ รับ รู้ มาก หรือ
น้อย เปน ของ กตาง อยู่ โดย ธรรมดา แต่ จะ พุด ภาษา ไต จะ
ประพจน์ อย่างไร ก็ แล้ว แต่ ความ คิด ต้ม ชัก จุง เริ่ม ต้น แต่
มารดา บิดา พี่ เลี้ยง นาง นม โดย ลำดับ ไป จน ถึง ครูบา อาจารย์ และ
มิตร สหาย บริวาร อัน ห้อม ล้อม อยู่ โดย รอบ เด็ก ที่ เปน ลูก ไทย
แท้ ๆ พอ แรก เกิด ถ้า ส่ง ไป ให้ เจ้ กตัญญู ที่ เมือง จัน โต ขึ้น
กตัญญู มา ใคร จะ รู้ จัก ว่า เปน ลูก ไทย คง จะ มา พุด เจ้ กตัญญู และ ทำ
อาการ กิริยา อย่าง เจ้ กตัญญู นั้น เอง ส่วน สติ ปัญญา ก็ เหมือน กัน
เปน ของ ชัก จุง ได้ จะ จุง ไป ข้าง ไหน มาก ก็ ไป ทาง นั้น คน
เรา ย่อม มีความ คิด เปน ก้อน ของ กตาง อยู่ โดย ปรกติ เมื่อ อยู่
ในที่ ซึ่ง ไม่ ชัก จุง ความ คิด ความ คิด ก็ ไม่ งอก ไม่ วัฒนา ตาม
กำลัง ที่ ควร จะ งอก ได้ เหมือน กับ เมล็ด ผลไม้ ซึ่ง อยู่ ใน ที่ แห้ง,
ก็ ทั้ง กตัญญู เกิด อยู่ กระนั้น ต่อ ได้ ฝัง ลง ไป ใน ที่ ที่ ชุ่ม
และ อุ้น ตาม สสมควร แก่ ธรรมดา ของ มัน มัน จึง จะ แตก เปน ราก

เปน ใบงอกงามขึ้น ความคิดคน ก็ฉัน นั้น การ คึกษา นั้น
 คืออะไร ก็คือ การ ส่อง แลพอน สำหรับ เพาะ ปดุง ความคิด.
 เมื่อฝัง ลง ไป ใน ที่ เพาะ เตะ ก็แตกกิ่ง ใบ ออก เปน เตะ ฝัง
 ลง ไป ใน ที่ กอหมาย ก็ ออกกิ่ง ใบ เปน กอหมาย ฝัง ลง ไป ใน
 ที่ ทหาร ก็ ออกกิ่ง ใบ เปน ทหาร ฝัง ลง ไป ใน ที่ แพทย์ ก็ ออกกิ่ง
 ใบ เปน แพทย์ เว้น แค่มาก หรือน้อย ตาม ทุน รอน ความ สัมค
 ความรัก ของ คน เหตุ นั้น เมื่อฝัง ลง ไป ใน ที่ พาด โดย
 ปรกติ และ โดย มาก ก็คง จะ ออก กิ่ง ใบ เปน พาด เมื่อ ฝัง ลง
 ไป ใน ที่ โจร ก็ คง จะ ออก กิ่ง ใบ เปน โจร เช่น เดียว กัน คน
 บ้าน นอก โดย ปรกติ ดิถี บัญญา ย่อม ยัง อยู่ ใน รัด และ ลำ สัด ซึ่ง
 เปน ขดง กตาง กล่าว คือ จะ คิด อะไร จะ ทำ อะไร ก็มัก จะ ชื่อ ๆ
 ตรง ๆ ไม่เฉียบไม่แหลม ไม่รู้จัก พลิกแพลง ทั้ง ไป ข้าง ดี และ
 ข้าง ชั่ว ครั้น เบียด ย่น สถาน ยัก ย้าย ไป อยู่ ใน ที่ ประชุมชน,
 คือ มัชฌิม สถาน ของ ประเทศ นั้น ซึ่งเป็น ที่ รวบ รวบรวม รัด และ
 ลำ สัด ต่าง ๆ ทั้ง ดี และ ชั่ว ผู้นั้น ก็ ย่อม จะ เปลี่ยน อธิยา ศรัย
 ใจ คอ และ ความคิด เฉียบแหลม พลิกแพลง ไปต่าง ๆ ได้ ทั้ง ฝ่าย
 ข้าง ดี และ ข้าง ชั่ว สถาน ที่ และ ความ สัมคคม โดย รอบ จึง เปน
 ข้อ สำคัญ นัก ใน การ ที่จะ ฝากฝัง คุดบุง คุร ให้ ไป ส่อง แลพ ถ้า คน

ที่มีความคิดน้อยและ อธิษาศรัย ที่บ่มิโน ไปอยู่ในที่ดีหรือชั่ว
 กัดช้าช้าและ ดินน้อยช้วนอย ผู้ที่มีความคิดมากและ
 อธิษาศรัยว่องไวที่จะ ตุดคืบได้เร็ว ดังไปในที่ดีหรือชั่ว
 กัดเร็วช้วนเร็วและดี มากช้วนมาก เหมือนดัง ก้อนหินกับผืนผ้า
 ถ้าจะจุ่มแช่ลงไป ในสิ่งไร ก้อนหินที่ทับดิน คงจะตุดสิ่ง
 อันนั้น ช้ากว่าผืนผ้าเป็นปรกติ นี่เป็นตัวอย่างที่จะชี้ให้
 แจ่มแจ้งว่า เพราะเหตุใดความคบหาสมาคมจึงเป็นกรรมอัน
 สำคัญ อย่างหนึ่ง นั้น

ก็การที่จะเลือกเพื่อน เพื่อนอย่างไร เค้าจึงจะเรียกว่า
 เพื่อนที่ดีควรคบ อย่างไรจึงจะเรียกว่าเพื่อนชั่วไม่ควรคบ.
 เพื่อนที่ดีควรคบ นั้น คือได้แก่ คนที่มีสติปัญญา รู้อะชอบชั่วดี,
 ตัวเองก็ประพฤติความดี คนเช่นนั้นถ้าเราจะคบหา ก็อาจ
 ตุดคืบชักพาให้เราทำความดีด้วย เพื่อนชั่วที่ไม่ควรคบนั้น
 ได้แก่ผู้ที่มีสันดานเป็นพาด ชอบประพฤติความชั่วต่าง ๆ ด้วย
 ตนเอง คนเช่นนั้นแม้เราคบหาสมาคม ก็อาจชักจูงใจเรา
 ให้เฉียงไปข้างทางชั่ว และประพฤติตาม เมื่อเราพบปะบุคคล
 และจะคบค้าสมาคม จึงเป็นหน้าที่ของเราที่จะตรวจดูให้รู้ว่า
 เขาเป็นคนชนิดไร ถ้าเห็นว่า เป็นคนดีจึงควร ตัดสินคบค้า

ไว้เป็นเพื่อน ถ้าเห็นเป็นคนร้ายก็ควรจะแจ้ง หัก บ้อง กัน
อย่าให้เป็นหนทางที่ความร้ายต่าง ๆ จะมาสู่ตนได้

อีกประการหนึ่ง ท่านผู้ลักษณะของมิตรไว้เป็น ๒ อย่าง
คือ อย่างหนึ่งเรียกว่า มิตรแท้ จำนวนเป็น ๔ จำพวก อย่าง
หนึ่งเรียกว่า มิตรเทียม กล่าวคือผู้ที่ทำให้เข้าใจว่าเป็น
เหมือนหนึ่งมิตร แต่ที่จริงไม่ใช่มิตร จำนวนได้อีก ๔ จำพวก
มีลักษณะต่าง กันดังนี้

มิตรแท้ ๔ จำพวก คือ

๑. มิตรมีอุปการะ มีลักษณะ ๔ ประการ

- (๑) บ้องกันเพื่อน ผู้ประมาทแล้ว
- (๒) บ้องกันทรัพย์สมบัติของเพื่อน ผู้ประมาทแล้ว
- (๓) เมื่อมีภัยเขาเป็นที่พึ่งพำนักได้
- (๔) เมื่อมีธุระ ช่วยออกทรัพย์ให้เกินกว่าที่
ออกปาก

๒. มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ มีลักษณะ ๔ ประการ

- (๑) ขยายความดีของตนแก่เพื่อน
- (๒) ปิดความดีของเพื่อนไม่ให้แพร่พราย
- (๓) ไม่ละทิ้งในยามวิบัติ
- (๔) แม้ชีวิตก็อาจสละแทนได้

๓ มิตร แนะนำ ประโยชน์ มีลักษณะ ๔ ประการ

- (๑) ห้ามไม่ให้กระทำความชั่ว
- (๒) สอนให้ตั้งอยู่ในความดี
- (๓) ให้ได้ฟัง การณ์ที่ยังไม่เคยฟัง
- (๔) บอกทางสวรรค์ให้ กล่าวคือชี้หนทางที่ดี

๔ มิตร มีความรักใคร่ มีลักษณะ ๔ ประการ

- (๑) เมื่อยามเพื่อนทุกข์ทุกข์ด้วย
 - (๒) เมื่อยามเพื่อนสุขก็สุขด้วย
 - (๓) ได้เถียงคนผู้ผิดก็เตือนเพื่อน
 - (๔) รับรองคนผู้ประพฤติดี
- มิตร เทียม ๔ จำพวก คือ

๑ คน ปอกดอก มีลักษณะ ๔ ประการ

- (๑) คิดเอาแต่ได้ฝ่ายเดียว
- (๒) เสียให้น้อย คิดเอาให้ได้มาก
- (๓) เมื่อมีภัยแก่ตัวจึงรับทำกิจของเพื่อน
- (๔) คบเพื่อนเพราะเห็นแก่ประโยชน์ของตัวเอง

๒ คนดีแต่พูด มีลักษณะ & ประการ

- (๑) เก็บเอาของตั่วงแล้วมาปราชได้
- (๒) อ้างเอาของที่ยังไม่มีมาปราชได้
- (๓) ส่งเคราะห์ด้วยสิ่งหาประโยชน์มิได้
- (๔) ออกปากฟังไม่ได้

๓ คนหัวประจบ มีลักษณะ & ประการ

- (๑) จะทำชั่วก็คล้อยตาม
- (๒) จะทำดีก็คล้อยตาม
- (๓) ค่อน้ำว่าสระเสริญ
- (๔) ดับหลังตั้งนินทา

๔ คนชักชวนในทางฉิบหาย มีลักษณะ & ประการ

- (๑) ชักชวนดื่มน้ำเมา
- (๒) ชักชวนเที่ยวกลางคืน
- (๓) ชักชวนให้มัวเมาในการเล่น
- (๔) ชักชวนเล่นการพนัน

ผู้ที่ จะ คบ เพื่อน ให้ พัง ร พัง ดังเกิด ตาม ลักษณะ เหล่านี้.
 เมื่อ เห็น ว่า ผู้ใด ต้อง ด้วย ลักษณะ ใน จำพวก ที่ เปน มิตร แท้ ก็ ควร
 คบ ค่ำ เปน ที่ ไว้ วาง ใจ ได้ เมื่อ เห็น ว่า ผู้ใด ต้อง ด้วย ลักษณะ
 ใน จำพวก ที่ เปน มิตร เทียม ก็ อย่า พัง ไว้ วาง ใจ คบ ค่ำ เขา เปน
 เพื่อน ดัน ท ดัน ม ให้ พัง ระวัง ตน และ รู้ ลึก ตน อยู่ เสมอ อย่า
 ดุ่ม หนง เผลอ เผลิน ให้ คน เช่น นั้น พา ไป สู่ หน ทาง ที่ ชั่ว ได้ ยัง
 ข้าง ฝ่าย ตัว เรา เอง ก็ เหมือน กัน ถ้า จะ เปน เพื่อน คบ หา กับ ผู้ใด
 ก็ จง ทำ ตัว ของ เรา ให้ เปน มิตร แท้ อย่า ให้ เปน มิตร เทียม.
 คน ที่ กำจัด อยู่ ใน ประณมว้ย จิต ใจ ยัง กำจัด เห็น แต่ แก่ ความ
 ดุนทุ รื่น เริง เมื่อ รู้ จัก หน ทาง ของ ความ ชั่ว และ ความ ดี ได้
 เปน เครื่อง เตือน สติ เช่น นี้ แล้ว ก็ ควร ใช้ สติ เห็น ยว รัง ให้ ตน
 ดำรง อยู่ ใน หน ทาง ที่ ดี เสมอ อย่า ให้ เอียง เอน ไป ข้าง ทาง ชั่ว ได้.
 ดัง พระพุทธ ภาสิต ที่ ทรง ยก ย่อง ธรรม อีก ข้อ หนึ่ง ว่า “อดีต ฐัมมา
 ปณินิ จ เอตัม มัง คต มุคฺคตัม” ความ ตั้ง ตน ไว้ ใน ที่ ชอบ เสมอ
 ย่อม เปน สวัสดิ ติ มงคล แก่ ตน ประการ หนึ่ง

ยัง การ คบ หา สมาคม ต้อง เสพ กับ คน ดี นั้น เถ้า ต้อง เสพ

ด้วยอาการ เช่น ไร จึง จะ เปน ประโยชน์ และ อย่างไร จึง จะ
 เปน ประโยชน์ มาก การ คบ หากับคนที่ ดิ้นนี้ เพียง แต่ คบ
 กัน เปน เพื่อน กิน เพื่อน เล่น เพื่อน สันทนา ปราได้ ก็มีคุณ เปน
 ที่ เจริญ ตา เจริญ หู เจริญ ใจ อยู่แล้ว หรือ เมื่อ มี ชุระ จะ พัง
 พา อาศรัย กัน ก็ คง ได้ ประโยชน์ ช่วย ชุระ กัน ได้ จริง ๆ แต่
 ประโยชน์ ที่ จะ ถ้าย เท ความ รู้ ความ ประพฤติ อันดี แก่ กัน และ กัน
 ระหว่าง เพื่อน ที่ ดิ้นนี้ ท่าน สรรเสริญ ว่า เปน ประโยชน์ ยิ่ง กว่า
 ประโยชน์ อื่น ท่าน ได้ วาง ระเบียบ ไว้ เปน หัตถ์ กัน ดังนี้ คือ

- คั่น ที่ ๑ ได้ เพื่อน ดี ย่อม เปน ประโยชน์ (กว่า ที่ ไม่ มี)
- ,, ๒ พัง คำ แนะนำ อัน ดี ของ เขา ดี กว่า คบ กัน เปล่า ๆ
- ,, ๓ พัง แล้ว จด จำ ได้ ใจ ไว้ ดี กว่า พัง แล้ว ก็ แล้ว กัน
- ,, ๔ จำ ได้ แล้ว ใคร ครอบงำ ข้อ ความ ให้ เข้า ใจ แจ่ม แจ่ม
 ดี กว่า จำ ไว้ เปล่า ๆ
- ,, ๕ เมื่อ เข้า ใจ เห็น คุณ และ โทษ แล้ว ประพฤติ ตาม
 ย่อม ได้ ประโยชน์ กว่า ที่ รู้ แล้ว ไม่ ประพฤติ
- ,, ๖ แนะนำ ชักชวน ให้ ผู้ อื่น ประพฤติ ได้ ด้วย ยิ่ง ได้
 ประโยชน์ กว่า ที่ ประพฤติ ดี แต่ ตัว คน เดียว

นี่เป็นเครื่องแนะนำทางให้คนชักจูงถ่ายเทความดีแก่กัน
 และกันในการคบค้าสมาคม เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่กัน
 ยิ่ง ๆ ขึ้นไป อนึ่งกรรมที่ชั่วทั้งหลาย เป็นแต่รู้แล้วไม่
 ประพฤติตาม ก็ไม่ให้ประโยชน์อะไรแก่ผู้อื่นนอกจากรู้เท่านั้น.
 เหมือนกับมีเงินทองทรัพย์สมบัติไว้ ยามจะใช้ก็ไม่ได้ใช้
 ทรัพย์สมบัตินั้น ก็ไม่ให้ประโยชน์อะไรแก่เจ้าของ นอกจาก
 ความอึดใจว่ามีอยู่ เหตุฉะนั้นในการสอนจรรยาตามโรงเรียน
 ทั้งปวง จึงใช้แต่ว่าสอนให้รู้ตามคำสอนอย่างเดียว,
 ครูย่อมต้องตรวจตราความประพฤติให้เป็นไปตามคำสอนด้วย.
 นักเรียนคนใดทำความดีพิเศษ ก็ได้คะแนนเพิ่ม ผู้ใดประพฤติก
 ไรผิดด้วยจรรยา ก็ต้องลดคะแนนมากและน้อยตามโทษ
 นั้น ๆ ด้วย

อนึ่งธรรมดาของดีย่อมหายาก คนดีก็หายาก เมื่อ
 ฉะนั้นเพื่อนที่ดีก็ย่อมหายาก เพราะอย่างนั้นในการที่
 จะสมาคมคบหามิตรสหาย จึงมีธรรมเนียมหนึ่งสำหรับ
 เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจไมตรี และประคองความสามัคคีให้ยึด

ยืนอยู่ในกัน และกัน ขรรหมวดนี้ มีอยู่ ๔ ประการ คือ

๑. ด้จจ คือว่า ทั้งสอง ฝ่าย จะต้องคบหา กัน ด้วยความ
สุจริต ซื่อตรง ต่อกัน

๒. ทโม คือถ้าหากฝ่ายใด จะเกิดมีน้ำใจ อันแตกต่าง
จากเขาขึ้นประการใด ก็จงใช้ทมธรรม คือความ ซ่อม
ห้ามใจตนเอง บังคับเหนี่ยวรั้งไว้ ให้อยู่ อย่าให้ตน เป็น
ผู้ประพฤตินิดต่อเขาได้

๓. ชนติ คือถ้าหากฝ่ายเขา จะได้ทำความผิด พลาด พงษ์
อะไรขึ้น แก่เรา บ้าง บาง คราว บาง สมัย ก็จงใช้ชนติธรรม
คือความ อุดหนุน หักห้าม ความเคียดแค้น ยกเว้น ให้ภัยโทษ
แก่เขา เพื่อให้สาเหตุที่จะ ให้แตก ร้าว ความสามัคคี นั้น สิ้น
สูญไป

๔. จาค คือทั้งสอง ฝ่าย ต่าง ย่อม ต้อง มีน้ำใจ โอบอ้อม
อารี ช่วยเหลือ อุดหนุน หนุน บำรุง กัน และ กัน

ขรรหม ๔ ข้อ ที่ให้ไว้ ผ่อนผัน ปรองดอง แก่กัน อย่างนี้ ย่อม
เป็น เครื่อง บัอง กัน ความแตก ร้าว และ ชักจูง ปลูกฝัง ความ
คบหา สามัคคี ให้สนิท แน่น และ ยึดมั่น ยั่งยืน

ยังฝ่าย การที่จะผูก มิตร ไม่ตรีใน ระหว่าง บุคคล กับ บุคคลให้
เกิด ความเลื่อมรักใคร่ ใน กันและกัน นั้น จะ เกิด ได้ด้วย
คุณ ธรรม อัน เรียกว่า สังคหวัตถุ ๔ ประการ คือ

๑ ทาน ได้แก่ การให้ คือ การ เจือจาน ให้ปัน แก่กัน
และ กัน การ ให้ เช่น นี้ โดย หาก ไม่เป็น การ อุดหนุน อัน เป็น
ลัทธิ ประโยชน์ อย่าง โต ก็ดี แต่เป็น เครื่อง แสดง น้ำใจ ไม่ตรี
แก่ กัน และ กัน เสมอ

๒ ปิยวาจา คือ ย่อม ต้อง โอภาปราไพได้ พุดจา กัน ด้วย วาจา
อัน เป็น ที่ รัก เจริญใจ ปราศจาก วาจา อัน ชั่ว ที่ ร้าย แก่กัน

๓ อัตถจริยา ได้แก่ การ ประพฤติ ใน สิ่ง ที่ เป็น ประโยชน์
แก่กันและกัน ไม่ ทำ การ โดยหวัง แก่ ประโยชน์ ส่วน ตน ฝ่าย
เดียว ย่อม รักษา ประโยชน์ฝ่ายเขา ด้วย

๔ สมันัตตตา คือ ความ ประพฤติตน ตามฉันทที่ควร จะเป็น.
ไม่วาง ตน และ ใช้ กิริยา วาจา ให้ ยิ่ง หรือ หย่อน เกิน ไปกว่า
ระยะ ที่ควร อัน มี ใน ระหว่าง กัน และ กัน

ธรรม ๔ ข้อ นี้ ย่อม เป็น เครื่อง ชักจูง ใจคน ให้เกิด ความ
เลื่อมรักใคร่ เป็น เครื่อง ปลุก ความไมตรี ให้เกิด การ คบหา
สมาคม ขึ้น ใน ระหว่าง ประชาชน ทั้งหลาย

คฤหบดีธรรม

คนเราซึ่งมีหน้าที่ที่จะประพฤติคนดี นั้นก็เป็นหลัก
สำหรับดำรงตนอยู่อย่างหนึ่งแล้ว แต่ก็ยังมีหน้าที่ที่จะเป็น
ผู้ใหญ่ตั้งตัวและรักษาตัวเอง ปกครองทรัพย์สินสมบัติ บริหาร
บ้านเรือนให้มั่นคงวัฒนาถาวรต่อไปอีกด้วย ในหน้าที่
เช่นนี้ก็มีธรรมบางอย่างเป็นเครื่องแนะนำปฏิบัติในทางที่ชอบ
และดีเตือนมิให้ปฏิบัติในทางที่ผิด ดังจะรวบรวมมาชี้
แจงไว้ต่อไปนี้

จักร ๔

ผู้ที่ปรารถนาจะตั้งตัวตั้งตระกูลให้เจริญด้วยโภคสมบัติ,
ถ้าหากมีคุณธรรม ๔ ประการที่จะกล่าวต่อไปนี้ เป็นเครื่อง
รักษาอยู่แล้ว ท่านเปรียบว่าประดุจรถอันมีล้อทั้ง ๔ อาจนำ
ไปให้ถึงซึ่งความเจริญด้วยโภคสมบัติได้ จึงเรียกว่าจักร ๔ คือ

๓ ปฏิรูปเทสวาท ความอยู่ในประเทศอันสมควร หมายถึง
ความตั้งแต่หาที่อยู่ให้มีความสุขปราศจากโรคภัย หาที่
อยู่ให้เหมาะแก่ความสดวกแห่งกิจธุระของตน เป็นต้นว่า
ตนเป็นคนค้าขาย ก็ควรจะอยู่ในที่ประชุมชนซึ่งเป็นทำเล
การค้าขาย ถ้าเป็นแพทย์ ก็ควรจะอยู่ในที่ซึ่งคนทั้งหลาย

จะรู้จักและไป มาหาได้ง่าย จะศึกษาเล่าเรียน ก็ควร อยู่ใน
ภูมิประเทศซึ่ง มีการศึกษา เหล่านี้ เป็น ต้น ที่ ชั่ว ๆ ย่อม เป็น
สิ่ง สำคัญ มาก ถ้าจะประกอบ กิจ อัน ไต ไม่เลือก หาภูมิ
ประเทศที่ ตั้ง ให้เหมาะ แก่ กิจ ชั่ว ๆ นั้น ๆ ก็ ไม่สามารถ จะ ให้
กิจการ ของ ตน ดำเนิน สดวก ได้ ถ้าหาภูมิ ประเทศ ให้เป็น ที่
เหมาะ ที่ควร ก็ย่อม จะ ให้ผิด คือ ความสุข สบาย แก่ ชีวิต ร่างกาย,
ความ สดวก และ ดำเนิน ประโยชน์ แห่ง การงาน และ ช่วย ทุน
ช่วย แรง ใน การ ที่ จะ หาเลี้ยงชีพ ให้เกิด ทรัพย์ ได้ด้วย ดังตัว
อย่าง ที่ กล่าว มา ข้าง บน นั้น

๒. ดัชนีอุปนิสัยดี ความ คบ หา สมาคม กับ ดัชนีบุรุษ
กล่าว คือ ให้ คบ เพื่อน ที่ดี ดัง ที่ ได้ ชี้แจง มา ใน ข้อ ที่ แล้ว มานี้
จึง จะ เป็น คุณ ประโยชน์ ให้เป็น ที่ พึง พา อาศรัย ใน กิจ ชั่ว
ทั้งปวง ได้

๓. ข้อคิดสมาธิปฏิบัติ ความ ตั้ง ตน ไว้ ชอบ คือ ความ ที่
ประพฤติ คน ดี ประครอง ตน ไว้ ให้เที่ยง ตรง ขยัน ให้เที่ยง
เอน ดม ชวน ไป จาก หัด อัน ชอบ ขรรณ ด้วย ประการ ต่าง ๆ

๔ ปุพฺเพกตปุญญตา ความเป็นผู้ได้อบรม บุญกุศล ไว้
 ในปางก่อน หมายความว่า บรรดา ความดี ความชอบ ที่บุคคล
 ประพฤติ จะทำดี ทำชอบ อยู่แต่ชั่ว ครึ่ง หนึ่ง คราวเดียว
 แล้ว ก็ ว่าง เสีย ไม่ประครอง คน ให้ ดี อยู่ ทุก กาล ทุก สมัย
 ก็จะได้ ผลิต ผล ดี อัน นั้น แต่ชั่ว คราว หนึ่ง สมัย หนึ่ง แล้ว ก็ ย่อม จะ
 หหมด ไป เมื่อ ธรรม ก็ จะ เห็น ได้ ว่า คุณ สมบัติ คือ ความ
 ประพฤติ ดี ก็ ย่อม เป็น สิ่ง อัน บุคคล พึง สะสม อบรม อย่าง เดียว
 กัน กับ โภค สมบัติ ถ้า บุคคล ผู้ใด สะสม อบรม ความดี ให้ เต็ม
 อย่าง ทำให้ เป็น กลุ่ม ๆ ตอน ๆ คือ เคย ทำ ดี อยู่ แล้ว ก็ ว่าง เสีย
 บ้าง เบียดัน ไป ทำ ชั่ว เสีย บ้าง อุด้าให้ กระทำ ความดี เป็น
 นิจ ไป ได้ แล้ว ความดี ที่ ได้ สะสม ไว้ นั้น ก็ จะ เป็น ทูณ ให้
 บุคคล ผู้ นั้น ได้ ผลิต ผล อัน ดี โดย สมำ เสมอ และ ยัง ยืน ไป ไม่ ขาด
 หวน เป็น กระพ้อน กระแท่น การ อบรม บุญกุศล จึง เป็น กิจ
 ที่ บุคคล จำ ต้อง กระทำ เพราะ เหตุ นี้

เราทั้งหลาย ที่จะ ตั้ง ตัว ตั้ง ตระกูล ให้ เจริญ จึง ควร ตั้ง
 ใจ ไว้ ใน ธรรม ทั้ง ๔ ประการ นี้ ให้ เหมือน ดัง เรือ นรท ซึ่ง
 ตั้ง ค่าย บน ล้อ อัน เป็น เครื่อง เลื่อน ซึ่งจะ พา ไปสู่ ที่ ประสงค์
 ได้ นั้น

ทิวี่ฐัฒม์มิกคต ประโยชน์ ๔ ประการ

ผู้ปกครอง คฤหัสถ์ บ้านเรือน ควร ปฏิบัติธรรม อีก ๔ ประการ
อันเป็น ธรรมที่ จะ ให้ เจริญ ด้วย โภค สัมปatti เห็น ประโยชน์ ได้
ใน ปัจจุบัน คือ

๑ อุตฺฐานสัมปทา คือ ให้ เป็น ผู้หมั่น ถู ชน นับ แต่
ความ คั้น แต่ เข้า หมั่น ประกอบ กิจ การ งาน ของ ตน มี การ
ศึกษาเล่าเรียน การ หาเลี้ยงชีพ และ การ ทำธุระ หน้าที่
ของ ตน ใน บ้าน เรือน เป็นต้น ให้ เป็น คนขยัน ช้นแข็ง ไม่อยู่เฉย.
ปราศจาก ความ เกียจคร้าน ไม่เอาแต่กิน แล้ว ก็นอนจน ร่าง
กายเมื่อย มั่น และ หัว ใจ ก็ หด หู่ มัว เมา ไป ด้วยการ กิน และ นอน
ซึ่ง จะ ทำ ให้ การ งาน ที่ จะ พัง ทำ ต้อง ทอดทิ้ง รก ร้าง และ ขำ ไว้
และ สิ่ง ไต พอ ที่ จะ เกิด ประโยชน์ ก็ ไม่เกิด

๒ อารักขสัมปทา ได้แก่ ความ ดูแล รักษา โดย รอบคอบ
คือ รักษา การ งาน ของ ตัว ไม่ ให้ เสื่อม เสีย ไป รักษา เวลา ไม่
ให้ ล่วง ไป เปด่า รักษา ทรัพย์ สัมบัติ และ คฤหัสถ์ บ้าน เรือน
ไม่ ให้ มี เหตุ อันตราย รักษา ผู้คน บริวาร ให้ เป็น คนดี ไม่ ให้
ใจแตก ทำเยบ คาย ด้บัล ประพฤติความ ขั่วร้าย เป็นต้น

๓ ถัดจากมิตต์ตา ความ มี พวก พ้อง เพื่อน ฝูง ญาติ มิตร
เป็น คน ดี โดย รอบ ไม่ คบ ค่ำ คน ชั่ว ไร เป็น มิตร

๔ ถัดชีวิตา ความ เลี้ยง ชีวิต ตาม ถ่มควร แก่ กำถัง ทรัพย์
ที่ หา ได้ ไม่ ให้ ผิด เคื่อง แต่ก็ ไม่ จับ จ้าย ไร่ ไร่ รอย พุ่ม พาย
สุรุษ สุร่าย ไป ใน ที่ หา ประโยชน์ มี ได้ และ ที่ ไม่ จำ เปน หรือ
พั่ง ชาน ไป ใน ทาง ไร่ โถง จน เกิน พน เพ ของ ตน

ความ คู้ ของ ผู้ ครอง เรือน & ประการ

ความ คู้ ของ ผู้ ที่ ครอง ตน เปน คน ฤหัตถ์ หา เลี้ยง ชีพ ใน ฆราวาศ
วิสัย ที่ จะ พัง ปรารถนา ย่อม มี อยู่ & ประการ

๑ คู้ เกิด แต่ ความ มี ทรัพย์ หมาย ความ ว่า ทรัพย์ ถ่ม บัด
ย่อม เปน เครื่อง ที่ จะ แลก เปลี่ยน หา สิ่ง ประสงค์ ให้ เปน ที่ พอใจ ได้

ความ มี ทรัพย์ จึง เปน ที่ อิ่มใจ และ พอใจ ของ ผู้ ที่ เปน ฆราวาศ อยู่

๒ คู้ เกิด แต่ ความ จ่าย ทรัพย์ บริโภค ทรัพย์ ซึ่ง เปน สิ่ง
ที่ คน ปรารถนา เมื่อ มี แล้ว ก็ เปน เครื่อง อิ่มใจ ส่วน หนึ่ง คือ
ทำให้ รู้ สึก ว่า อาจ แลก เปลี่ยน หา สิ่ง ที่ พอใจ มา บริโภค ได้ แต่
ความ คู้ แท้ ย่อม เกิด เมื่อ เวลา จ่าย ทรัพย์ บริโภค อีก ส่วน หนึ่ง คือ
เมื่อ จ่าย ชื้อ อาหาร บริโภค ก็ ได้ ความ คู้ เพราะ การ บริโภค

เมื่อจ่ายข้อผ่านๆ ห่ม ก็ได้รับความสุข ด้วยผ้าที่ปกคลุมร่างกาย
นั้น เป็นต้น

๓ สุขเกิดแต่ความไม่ต้องเป็นหนี้ คือ การที่บุคคลเสาะ
แสวงหาทรัพย์สมบัติ มาได้พอใช้จ่ายเป็นเครื่องอุปโภค บริโภค
แล้ว เหลือจากนั้นยังมีส่วนที่เก็บไว้เป็นทุน ทั้งไม่ต้อง
เป็นหนี้สินผู้ใด ปราศจากเครื่องผูกมัดตนให้เป็นที่ยึดใจ

๔ ความสุขเกิดแต่ที่ประกอบภาระงานปราศจากโทษ หมายถึง
ความว่า การงานของคนที่กระทำ เบื้องต้นแต่การแสวงหา
ทรัพย์ ก็หาด้วยทางดีมาหาชีวิต คือทำมาหากินโดยสุจริต
ไม่ฉ้อฉน และเบียดเบียนใคร ไม่หาในทางที่ผิดกฎหมาย
ประเพณีบ้านเมือง เป็นต้น ว่าต้มเถื่อนขาย ไม่หาให้ผิด
ธรรม ผลประโยชน์ที่ได้มาเป็นทรัพย์อันบริสุทธิ์ ก็ทำให้
เย็นใจได้ความสุข ฝ่ายการใช้จ่ายทรัพย์ บริโภค ก็ใช้จ่าย
ในทางที่ชอบ ไม่กระทำการที่ขัดห้ามด้วยกฎหมาย ประเพณี
บ้านเมือง เป็นต้น ว่าไม่ดกเด่นเบียด และไม่ทำการที่
ประกอบด้วยโทษ เช่น เสพสุรา ยาฝิ่น และไม่ทำการที่ผิด
ธรรมด้วยประการทั้งปวง เมื่อไม่ประกอบกิจ การงานที่ผิด

ด้วย ทาง โลก และ ทาง ธรรม ทั้งปวง แล้ว ก็ ได้ ความ เย็น ใจ
เป็น ความ สุข อยู่ ทุก ประการ

ตระกูล อัน มั่งคั่ง จะ ตั้ง อยู่ นาน ไม่ ได้ เพราะ สถาน ๔

การ ที่ จะ ปกครอง ทรัพย์ สัมบัติ ใน ตระกูล ให้ วัฒนาถาวร ย่อม
เป็น การ ยาก ผู้ ที่ เป็น พ่อ บ้าน แม่ บ้าน ต้อง เป็น ผู้ มี สติ
สัมปชัญญะ อยู่ โดย รอบ เหตุ สำคัญ อัน ย่อม จะ นำ ให้ ตระกูล
เสื่อม ได้ โดย ไม่ ทันท่วงที ๕ ประการ คือ

๑ ไม่ แสง หา พัดตุ ที่ หาย แล้ว กล่าว คือ เมื่อ รู้ ดี ว่า อะไร
หาย แล้ว ก็ ชั่ง ชั่ง เกี่ยจ ที่ จะ ค้นหา เงิน มี ซ้อ เขา ใหม่ ถ้า
เป็น ดัง นี้ บ่อย ๆ ก็ ต้อง ออก เงิน ซ้อ ใหม่ เสมอ ส่วน การ หาย
ก็ ย่อม จะ กำ เวิบ วน

๒ ไม่ บุรณะ พัสตุ ที่ คร่ำ ครว้า กล่าว คือ ของ สิ่ง ใด ที่ ชำ รุด
ควร จะ ซ่อมแซม ใช้ ต่อ อายุ ให้ ยืน ยาว ไป ได้ ก็ ไม่ ซ่อมแซม
ทำ นุบำรุง สุด แต่ เก่า นิด ชาติ หนึ่ง ก็ ทิ้ง เสีย ต้อง ออก เงิน
ซ้อ เขา ใหม่ ใช้ ต่อ ของ ที่ ใหม่ เข้ม อยู่ เสมอ ก็ ตก อยู่ ใน เป็น
คน ฉวย ภาย ไม่ รู้จัก เข้ม อด เข้ม ใน การ ใช้ สรรพ ก็ เป็น โอกาส
ที่ จะ ให้ ทรัพย์ สัมบัติ หมด เป็ ดึง ได้ เร็ว

๓. ไม่รู้จักประมาณในการบริโภคสมบัติ กล่าวคือเงิน
ทองหาได้เท่าไร ใช้หมดเท่านั้น ไม่รู้จักที่จะผ่อนปรนแบ่งไว้
ใช้เมื่อยามขัด ในส่วนที่ใช้ก็ไม่รู้จักประมาณว่า ไหนควร
จ่ายและไหนไม่ควรจ่าย กิน อยู่ ก็ฟุ่มเฟือย และใช้ โดย
สุรุ่ยสุร่าย ทั้ง ในสิ่งที่จำเป็นและไม่จำเป็น เป็นประโยชน์
และไม่เป็นประโยชน์ เมื่อตั้งเงินทองที่หามาได้ใหม่ก็จะ
ไม่รู้จักเหลือ ทั้งจะติดต่อด้อยตามพาของเก่าให้หัดเหี้ยน
ไปด้วย

๔. ตั้งสัตว์หรือบุรุษทุกสิ่งให้เป็นแม่เรือนพ่อเรือน ก็คนที่
ไม่อยู่ในศีลในสัตย์ปราศจากธรรมจริยา ผู้ใดจะเป็นคนดีชั่ว
อย่างไรเราก็ย่อมรู้อยู่แล้ว เมื่อให้คนเช่นนั้นเป็นใหญ่
ต่างหูต่างตาปกครอง การงานบ้านเรือน ก็ย่อมเป็นหนทาง
ที่ทรัพย์สมบัติจะพินาศฉิบหายได้โดยเร็วพลัน อย่าว่าแต่
คนทุกสิ่งเช่นนั้นเลย แม้แต่คนที่ โศด เชธา ปราศจากปัญญา
และอุปนิสัยที่ชอบจะได้เป็นใหญ่ ก็ไม่เป็นหนทางแห่งความ
เจริญ ได้เหมือนกัน

อธิบายมุข คือเหตุเครื่องฉิบหาย ๖ ประการ

เหตุที่เป็นเครื่องดูดดื่ม ชักนำ บุคคล ไปสู่ทางฉิบหาย ได้
โดยง่าย นั้น มีอยู่ ๖ ประการ คือ

- ๑ ดื่ม น้ำเมา
- ๒ เที่ยว กดาง คิน
- ๓ เที่ยว ดูการ เล่น
- ๔ เล่น การพนัน
- ๕ คบ คนชั่ว เป็น มิตร
- ๖ เกียจ คร้าน ทำการ งาน

การ ดื่มน้ำเมามีโทษ ๖ สถาน คือ

- ๑ เสีย ทักษะ
- ๒ ก่อ การ ทะเลาะวิวาท
- ๓ เกิด โรค
- ๔ ต้อง ตี เคียน
- ๕ ไม่รู้จักอาย
- ๖ ถอย กำถั่ง บัญญา

การเที่ยวกลางคืนมีโทษ ๖ สถาน คือ

- ๑ ชื่อว่าไม่รักษาตัว
- ๒ ชื่อว่าไม่รักษาตุกเมีย
- ๓ ชื่อว่าไม่รักษาทรัพย์สมบัติ
- ๔ เป็นที่ระแวงแห่งคนทั้งหลาย
- ๕ มักถูกละอาย
- ๖ ได้รับความลำบาก

โทษของการเที่ยวดูการเดิน ท่านจำแนกตามวัตถุที่ไปดู
ยกเป็นตัวอย่างไว้ ๖ อย่าง คือ

- ๑ รั้วที่ไหนไปที่นั้น
- ๒ ขั้วร้องที่ไหนไปที่นั้น
- ๓ คัดสัตว์เบาที่ไหนไปที่นั้น
- ๔ เสภาที่ไหนไปที่นั้น
- ๕ เพลงที่ไหนไปที่นั้น
- ๖ เกิดเทิ่งที่ไหนไปที่นั้น

ถ้าจะรวมความก็คือ เฮไหนไปนั้น อยู่เป็นนิจแล้ว

ก็ เสีย เวลา เสียงาน ถ้าอย่าง ทั่ววัน นี้ก็ถึง ซึ่งความ หหมดเบ็ดของ
แห่ง ทรัพย์ด้วย

เล่น การ พนัน มีโทษ ๖ สถาน คือ

- ๑ เมื่อชนะ ย่อม ก่ชเวร
- ๒ เมื่อ แพ ย่อม เสีย ดาย ทรัพย์ที่ เสีย ไป
- ๓ ทรัพย์ย่อม นิบหาย
- ๔ ไม่มี ใคร เชื่อ ถอดอัยคำ
- ๕ เป็น ที่ หมิ่น ประมาท ของ เพื่อน
- ๖ ไม่มี ใคร ประสงค์ จะ แต่ง งาน ด้วย

การ คบ คนชั่ว เป็น มิตร มี โทษ ตาม บุคคล ที่ คบ ๖ สถาน คือ

- ๑ นำ ให้ เป็น นักเลง การ พนัน
- ๒ นำ ให้ เป็น นักเลง เจ้าชู้
- ๓ นำ ให้ เป็น นักเลง เหล้า
- ๔ นำ ให้ เป็น คน ถวง เขา ด้วย ของ ปลอม
- ๕ นำ ให้ เป็น คน โกง เขา ซึ่ง หน้า
- ๖ นำ ให้ เป็น คน หัว ไม่

โทษ ของ การ เกี้ยว ครัว นัน ทำน ยกตัว อย่าง เหตุ ที่ อ้าง
เพื่อ จะ ผิด เพี้ยน งาน การ มา แดง ไร่ ๖ ประการ คือ

- ๑ ชักให้อ่างว้า หนาว นก
- ๒ ชักให้อ่างว้า ร้อน นก
- ๓ ชักให้อ่างว้า เวลดา เย็น เดี่ยว แล้ว
- ๔ ชักให้อ่างว้า ยังเข้าอยู่
- ๕ ชักให้อ่างว้า หิว นก
- ๖ ชักให้อ่างว้า กระหาย นก

จะทำ การงาน มิได้ เมื่อ จะ รวม ความ ก็คือ หา เหตุ บิด พัว
ต่าง ๆ การงาน ก็คั่งค้าง ทำให้ขาด ประโยชน์ขาดผล ทั้งที่จะ
ได้มาและของเก่าที่มีอยู่

ผู้ที่ ปราศจาก จะ ตั้ง ตัว รักษา ตัว ปก ครอง ครอบ ครว และ
ดำรง วงษ์ตระกูล ให้ถาวร แล้ว จำต้อง ระวัง เหตุ ที่ จะ นำ ไป
สู่ ทาง นิพ หาย ๖ ประการ นี้ อย่า ปล่อย สติ ให้ มัน มา พัว พัน
ครอบงำ จน ตุ่ม หลง ได้

ทิศ ๖

ทาง ประพฤติ ของ คน เรา เมื่อ คน ประพฤติ ตัว คดี มี มิตร
สหาย ที่ ดี และ ปก ครอง คฤหา สถาน บ้าน เรือน เปน อัน ดี,
ทำ การ หา เลี้ยงชีพ โดย ชอบ อาการ ประพฤติ เหล่า นี้ ก็ เปน ทาง
แห่ง ความ เจริญ ส่วน หนึ่ง ๆ แต่ ยังมี อยู่ อีก อย่าง หนึ่ง คือ ว่า
คน เรา ย่อม ไม่ อยู่ แต่ ตัว คน เดียว ย่อม มี วง สาคณา ญาติ
ศรัณ ภาร บริวาร และ บุคคล ที่ เกี่ยว ข้อง กัน ด้วย อย่าง อื่น ๆ
พัว พัน อยู่ โดย รอบ เหลียว ไป ทาง ไหน ก็ พบ ทาง นั้น คน
เหล่านี้ ส่วน แต่ เกี่ยว ข้อง ต้อง มี กิจ ธุระ ที่ จะ ประกอบ การ งาน ด้วย
กัน กับ เรา และ อาศัย รั้ง กัน และ กัน อยู่ ทั้ง นั้น ก็ การ ที่ เรา
ทั้ง หดาย ต่าง มี กิจ ธุระ เกี่ยว ข้อง กัน ต่าง ก็ ย่อม มี หน้า ที่
ที่ ควร จะ ประพฤติ แก่ กัน ให้ ถูก ต้อง สัมควร แก่ ความ เกี่ยว ข้อง,
และ ประพฤติ แก่ กัน ตาม หน้า ที่ จึง จะ เปน ความ เจริญ ทุก ฝ่าย,
ไม่ ใช่ ว่า ฝ่าย ไต ฝ่าย หนึ่ง จะ พัง หวัง แต่ ความ เจริญ แก่ คน ฝ่าย
เดียว ก็ หน้า ที่ ที่ ควร จะ ประพฤติ แก่ กัน นั้น คือ อย่างไร
บ้าง ความ ขอ นี พระ พุทธ เจ้า ได้ ตรัส สอน ถึง คาส มาณ พไว้,
ตรัส เทียบ เอา ตัว สิ่ง คาส มาณ พ เปน กตาง และ เปรียบ ว่า บุคคล
ทั้ง หดาย ซึ่ง เหลียว เห็น อยู่ โดย รอบ นั้น คง อยู่ ใน ทิศ ทั้ง ๖ คือ

บิดา มารดา อยู่ในทิศเบื้องหน้า ครูบาอาจารย์ อยู่ในทิศ
 เบื้องขวา บุตรภรรยา อยู่ในทิศเบื้องหลัง มิตรสหาย อยู่
 ในทิศเบื้องซ้าย บ่าว อยู่ในทิศเบื้องต่ำ สัตว์พาหนะ
 อยู่ในทิศเบื้องบน แล้วจึงทรงแจกข้อวัตร ซึ่งเป็นกิจธุระ
 อันควรแก่หน้าที่ที่จะอุปการะแก่กันและกัน ในระหว่างบุคคล
 ผู้เป็นกลาง กับผู้อื่นที่ห้อมล้อมอยู่โดยรอบนั้นต่อไป คือ

๑ มารดา บิดา ย่อมมีหน้าที่พึงอุปการะบุตรด้วยสถาน ๕

- (๑) ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว
- (๒) ให้ตั้งอยู่ในความดี
- (๓) ให้ศึกษาศิลปวิทยา
- (๔) หาภรรยาที่สมควรให้
- (๕) มอบทรัพย์สินให้ในสมัย

๒ บุตร ย่อมมีหน้าที่พึงอุปการะ มารดา บิดา ด้วยสถาน ๕

- (๑) ท่านได้เลี้ยงมาแล้ว เลี้ยงท่านตอบ
- (๒) ทำกิจของท่าน
- (๓) ดำรงวงศ์ตระกูล
- (๔) ประพฤติตนให้เป็นคนควรรับทรัพย์สินมรดก
- (๕) เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน

๓ อาจารย์ย่อม มีหน้าที่พึง อุปการะศิษย์ด้วยสถาน ๕

- (๑) แนะนำดี
- (๒) ให้เรียนดี
- (๓) บอกศิลปวิทยาให้ ดีขึ้น เจริญ ไม่ปิดบัง อำพราง
- (๔) ยกย่อง ให้ปรากฏ แก่เพื่อนฝูง
- (๕) ทำความ บ่ง กันใน ทิศทั้ง หาย (คือ
จะ ไป ในทิศ ไหน ก็ ไม่อด หยาก)

๔ ศิษย์ย่อม มีหน้าที่พึง อุปการะ อาจารย์ด้วยสถาน ๕

- (๑) ด้วย การ ถก ขึ้น ยืน รับ
- (๒) ด้วย การ เข้า ไป ยืน คอย รับ ใช้
- (๓) ด้วย การ เชื้อ พัง
- (๔) ด้วย การ อุปฐาก
- (๕) ด้วย การ เรียน ศิลปวิทยา โดย เคารพ

๕ สามเณรย่อม มีหน้าที่พึง อุปการะ ภรรยา ด้วยสถาน ๕

- (๑) ด้วย การ ยกย่อง นับถือ ว่าเป็น ภรรยา
- (๒) ด้วย การ ไม่ ดู หมิ่น
- (๓) ด้วย การ ไม่ ประพฤติ ผิดใจ

(๕) ด้วยการ มอบ ความ เป็น ใหญ่ ให้

(๕) ด้วยการ ให้ เครื่อง แต่ง ตัว

๖ ภรรยา ย่อม มี หน้า ที่ พึ่ง อุปการะ สามี ด้วย ๕

(๑) จัด การ งาน ต่

(๒) ส่งเคราะห์คน ข้าง เคียง ของ ผัว ดี

(๓) ไม่ ประพฤติ ต่อง ใจ ผัว

(๔) รักษา ทรัพย์ ที่ ผัว หามา ได้ ไว้

(๕) ขยัน ไม่ เกียจ คร้าน ใน กิจการ ทั้งปวง

๗ กุศบุตร ย่อม มี หน้า ที่ พึ่ง อุปการะ มิตร ด้วย ๕

(๑) ด้วยการ ให้ ปัน

(๒) ด้วยการ เจรจา ถ้อย คำ ไพเราะ

(๓) ด้วยการ ประพฤติ ประโยชน์ แก่ มิตร

(๔) ด้วย ความ เป็น ผู้ มี ตน เสมอ

(๕) ด้วยการ ไม่ แกล้ง กล่าว ให้ คดาตจาก ความจริง

๘ มิตร ย่อม มี หน้า ที่ พึ่ง อุปการะ กุศบุตร ด้วย ๕

(๑) รักษา มิตร ผู้ ประมาท แล้ว

(๒) รักษา ทรัพย์ ของ มิตร ผู้ ประมาท แล้ว

(๓) เมื่อ มี ภัย เขา เป็น ที่ พึ่ง พำนัก ได้

(๔) ไม่ทิ้ง ใน ยามวิบัติ

(๕) นับถือ ตลอด ถึง วงษ์ของ มิตร

๘ นาย ย่อม มีหน้าที่ พึง อุปการะ บ่าว ด้วย สถาน ๕

(๑) ด้วยการ จัด การงาน ให้ ทำตามสมควร แก่กำลัง

(๒) ด้วย การ ให้ อาหาร และ รางวัล

(๓) ด้วย การ รักษา พยาบาท ใน เวลาเจ็บไข้

(๔) ด้วย การ แจก ของ มีค่า แลก ปลดให้ ก็น

(๕) ด้วย การ ปลดปล่อย ใน สมัย

๑๐ บ่าว ย่อม มีหน้าที่ พึง อุปการะ นาย ด้วย สถาน ๕

(๑) ดูก่อน ทำ การ งาน ก่อน นาย

(๒) เลิก การ งาน ที่ หลัง นาย

(๓) ถือเอาแต่ ของ ที่ นาย ให้

(๔) ทำ การ งาน ให้ ดี ขึ้น

(๕) นำคุณ ของ นาย ไป สรรเสริญ ใน ที่ นั้น ๆ

๑๑ สัมณ พราหมณ์ ย่อม มีหน้าที่ พึง อุปการะ กุศบุตร

ด้วย สถาน ๖

(๑) ห้าม ไม่ให้ กระทำความชั่ว

(๒) ให้ ตั้ง อยู่ ใน ความดี

- (๓) อนุเคราะห์ด้วยน้ำใจอันงาม
- (๔) ให้ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง
- (๕) ทำสิ่งที่เคยฟังแล้วให้แจ่ม
- (๖) บอกทางสวรรค์ให้

๑๒ กุณฑล ย่อมมีหน้าที่พึงอุปการะสมณพราหมณ์ด้วย

สถาน ๕

- (๑) ด้วยกายกรรม คือ ทำอะไร ๆ ประกอบด้วยเมตตา
- (๒) ด้วยวจีกรรม คือ พูดอะไร ๆ ประกอบด้วยเมตตา
- (๓) ด้วยมโนกรรม คือ คิดอะไร ๆ ประกอบด้วยเมตตา
- (๔) ด้วยความเป็นผู้ไม่ปิดประตู คือ มิได้ห้ามไม่ให้เข้าบ้านเรือน
- (๕) ด้วยการให้อามีขทาน

หน้าที่บุคคลที่เกี่ยวข้องกันต่าง ๆ ดังพระพุทโธวาทน์ เป็น
การสมควรที่ เราจะกำหนดจดจำไว้และปฏิบัติตาม เพื่อ
ความดีความเจริญจะได้มีแก่เราทุกคน

สัปปริสธรรม ๗

๑ สมมณญิตา	เป็น ผู้ เหตุ หรือ วัชระ
๒ อตถณญิตา	เป็น ผู้ ผลิต หรือ วัชระ แล ความ
๓ อตตณญิตา	เป็น ผู้ จัก ตน
๔ มตตณญิตา	เป็น ผู้ จัก ประมาณ
๕ กาสณญิตา	เป็น ผู้ จัก กาส
๖ ปริสณญิตา	เป็น ผู้ จัก ประชุม ชน
๗ ปุคคณญิตา	เป็น ผู้ จัก บุคคล

ธรรมหมวดนี้ ได้ ชื่อว่า สัปปริสธรรม ๗ ประการ เพราะ
 เหตุที่ว่าเป็น ธรรม ซึ่งเป็น องค์คุณ ของ สัปบุรุษ คำว่า
 สัปบุรุษ หมายความว่า เป็น คน ดี หรือ เป็น คน ที่ ประพฤติ
 ประพฤติชอบ คำที่ เรียก คนที่ไป พังเทศน์พังธรรมว่า สัปบุรุษ
 ทายก นั้น ก็ เกิดจาก คำนี้ เพราะเหตุที่ เขาหมาย ว่า คน ที่ไป
 พังเทศน์พัง ธรรมย่อม เป็น คน ใจบุญ รู้จักบาปบุญคุณโทษ
 ดีชั่ว ก็ ย่อม เป็น คน ดี อยู่เอง แต่ ความหมาย ของ คำ สัปบุรุษ
 ในที่นี้ ย่อม หมายเอา องค์คุณ ที่มีจริงทั้ง ๗ ประการ ใน บุคคล
 ผู้ใด ผู้หนึ่งก็ได้ ชื่อว่า สัปบุรุษ เหตุฉะนั้น ธรรม ๗
 ข้อนี้ จึง ได้ ชื่อว่า สัปปริสธรรม คือว่า เป็น ธรรม ที่มี ใน

ดับปรุณ หรือ เป็น องค์คุณ สำหรับ ทำให้ บุคคล เป็น ดับปรุณ.
 ธรรม ๗ ประการนี้ เป็น ธรรม ข้าง ฝ่าย ภาวณา คือ ชี้ ให้ รู้ ว่า
 เป็น ของ ดี ควร ปลด เพาะ ให้ เกิด แต่ เป็น ธรรม ที่ เพาะ ยาก
 เพราะ เป็น การ ที่ เพาะ ความ ฉลาด คือ ความ รู้ ได้ แก่ “วิชา”
 นั้น เอง เมื่อ ผู้ใด มีความ ฉลาด สอดส่อง เห็น การ ได้ ถึ กซึ่ง
 และ ถูก ต้อง แลว ก็ อาจ ทำ การ งาน ได้ ดี ไม่ พลาด ผิด ผล
 ก็ เป็น ความ ดี อยู่ เอง จะ ชี้ แง ให้ เข้า ใจ ที่ ละ ชั ดัง ต่อ ไป นี้
 ขันมัญญูตา ความ เป็น ผู้ รู้ จัก เหตุ หรือ รู้ จัก ข้อ เค้านั้น.
 หมายความว่า ความ ฉลาด ของ คน ซึ่ง เห็น หรือ รู้ อะไร แต่ นิด หนึ่ง
 ก็ มี ขันมัญญูตา เห็น ตลอด ไป ข้าง หน้า ว่า การ ต่อ ไป จะ เป็น เช่น นี้
 เช่น นั้น หรือ ได้ ดั บั ด้ บั พัง ข้อ ความ ไດ แต่ เพียง เป็น ข้อ
 เป็น เค้า ก็ ฉลาด หยั่ง รู้ ตาม กระแส ความ ต่อ ไป ได้ ว่า ความ
 พิสดาร จะ เป็น อย่าง นี้ อย่าง นั้น เมื่อ ผู้ใด มีความ ฉลาด จับ ได้
 แต่ เหตุ ก็ รู้ ถึง ผล ก็ เหมือน ดัง มี ลูก กุญแจ อยู่ ใน มือ อัน มี อำนาจ
 อาจ ไข หยิบ คัน ด้ รรพ พัส ดุ ใน ห้อง หับ ได้ ผู้ นั้น จะ ทำ การ งาน
 อัน ไດ ก็ ย่อม ถูก ต้อง ได้ ดี อยู่ เป็น ธรรม ตา คุณ ด้ มบั ดั อัน นี้
 จึง เป็น คุณ ด้ มบั ดั อัน ดี ของ บุคคล อย่าง หนึ่ง

อรรถกถา ความเป็นผู้รู้ หรือ รู้ กระแต่ความนั้น หมายถึง
 ความว่า เมื่อผู้ใดเห็น สิ่ง หรือ การ อันใด มาปรากฏขึ้น ก็มีความ
 รู้ตัวไปหาต้นได้ว่า สิ่ง หรือ การ อันนั้นที่ เป็น มา ได้เกิดมา
 แต่เหตุ นั้น ๆ หรือ ได้ สืบค้น ฟัง กระแต่ ความอันใด ก็ ระลึก
 รู้ ตัดออกไป ได้ว่า มาจาก ข้อเคาเหตุผล อันนั้น ความรู้เช่นนั้น
 มี คุณ ประโยชน์ สำหรับ ที่จะ แกะไข การ ที่จะ เสื่อม เสีย ให้ กลับ
 เป็น ดี เพราะเมื่อ รู้จัก เหตุแล้ว ก็อาจ ที่จะ ประกอบผลให้ถูกได้,
 หรือ มี ฉะนั้น เมื่อ การงาน อันใด เป็น ผลดี เมื่อ รู้จัก เหตุแล้ว
 ก็อาจ ที่จะ จดจำ เขาเป็น ตัว อย่างไว้ ทำ การ ตัดออกไป ข้าง หน้า เช่น
 นั้น ได้ เปรียบ เหมือนดัง คน มี ทวีย สัมบัติ อยู่ ใน หอง หับ
 อัน มี ญะ วิชา ก็อาจ หยิบ ใช้ ได้ เมื่อ ต้อง ประสงค์ ธรรม
 ข้อ นั้น จึง เป็น คุณ ธรรม อัน ดี สำหรับ บุคคล อย่าง หนึ่ง

อรรถกถา ความเป็นผู้รู้จัก ตน นั้น หมายถึง ความว่า
 ความ รู้จัก ตัว ของ ตัว เอง ว่า เป็น คน มี ชาติ ตระกูล อย่างไร มี
 บรรดาศักดิ์ เพียงใด มี กาลัง ทวีย และ บริวาร เพียงใด มี อำนาจ
 วาสนา เพียงใด มีความ รู้ ความ สามารถ เพียงใด เมื่อ ตน
 มี โภค สัมบัติ คุณ สัมบัติ เพียงเท่า นั้น ๆ จะ เป็น กาลัง ที่ จะ

ประกอบ การ อย่าง นี อย่าง นั้น ได้เพียง ไต ก็ประกอบกิจการ
ให้ถูก ต้อง พอสมควร แก่ อำนาจ กำลัง ความสามารถ และ พนเพ
ของคนที่ จะ กระทำได้ อย่าให้หนัก เกิน และทั้งไม่เบาเกินไป,
ให้พอดี พองาม การ งาน ที่ ทำ ก็ จะ ได้ ประโยชน์ ตาม ประสงค์
ไม่เสีย งาน เสีย การ ถ้า ไม่ รู้จัก กำลัง ของ คน เช่น นี้ แล้ว
ก็ อาจ ทำการ ไปผิด ๆ พลาด ๆ ย่อม จะ เสียงาน เสีย การ เสีย
ประโยชน์ คน และ ประโยชน์ ผู้อื่น คุณ ธรรม ของ นั้น จึง เป็น
องค์คุณ ของ ผู้ประเสริฐ ประการ หนึ่ง

มัตตัญญูตา ความเป็น ผู้รู้จัก ประมาณ นั้น หมายความว่า
ว่า บรรดา กิจ การ งาน ทั้ง หลาย ที่ ทำ ย่อม ต่าง กัน ด้วย ระยะเวลา
มาก น้อย บุคคล จะ ต้อง มีความ ฉลาด ละเอียด การ ประมาณ การ
ให้พอดี พองาม พอถูก พอเหมาะ แก่ ความ ประสงค์ เช่น ให้
รู้ค่า สูง ต่ำ ดี ชั่ว หนา บาง หนัก เบา ไกล ใกล้ กว้าง แคบ,
สั้น ท้าง เป็นต้น เหมือนดัง จะ ทำการ อัน หนึ่ง ควร ต้อง
รู้กำลัง อย่าง มาก ที่ สุด ของ การ อัน นั้น ว่า มาก เพียง ไต และ
รู้กำลัง อย่าง น้อย ที่ สุด ของ การ อัน นั้น ว่า น้อย เพียง ไต แล้ว
ให้ มีความ ฉลาด รู้ ประมาณ ว่า ในการ นั้น จะ ปฏิบัติ เพียง
ระยะ ไต จึง จะ พอควร พอดี ไม่ มาก ไป และไม่ น้อย ไป กว่า ที่ ควร.

นี่ เป็น ข้อสำคัญ อันยิ่ง ของ ผู้ที่ จะ ทำ งาน การ เมื่อ ผู้ จะ ทำ
งาน การ ไม่ มีความ อดทน ที่ จะ ฝึก ประมาณ แต่ เพียง ที่ เหมาะ ที่
ควร แล้ว ถ้า ฝึก ข้าง มาก ไป การ ก็ เสีย หรือ ฝึก ข้าง น้อย
ไป ก็ เสีย ได้ เป็น ธรรมดา ของ การ งาน อยู่ ดังนี้ คุณ ธรรม
อัน นี้ จึง เป็น สมบัติ อัน ดี สำหรับ บุคคล อย่าง หนึ่ง

กาดัญญูตา ความ เป็น ผู้ รู้ จัก เวลา นั้น หมายถึง ความ ว่า
การ สิ่ง สิ่ง นั้น อย่าง นี้ อย่าง นั้น ควร จะ ทำ ใน เวลา นี้ เวลา นั้น.
ถึง สมัย ที่ จะ ทำ หรือ ยัง หรือ ต้อง สมัย ไป เสีย แล้ว เพราะ
การ งาน ทั้ง ปวง ย่อม ดำเนิน ไป อยู่ เสมอ ตาม เวลา แต่ ต่าง กัน
ด้วย ช่อง โอกาส เช่น กับ จะ เดิน ทาง เรือ ไป เมื่อ ตาม น้ำ ย่อม
เบาแรง และ ดำเร็ว ได้ ดี กว่า ทวน น้ำ ต่าง กัน ด้วย ถู เช่น
หว่าน ข้าว หน้าฝน ดี กว่า หน้า แดง ต่าง กัน ด้วย คราว สมัย เช่น
ขาย ข้าว เมื่อ ข้าว แพง ได้ กำไร มาก และ ขาย ได้ มาก กว่า เมื่อ
ข้าว ถูก ต่าง กัน ด้วย ความ นิยม เช่น สมัย นี้ เป็น เวลา นิยม
วิชา ความ รู้ ใคร มี ลูกหลาน จะมี ให้ เข้า เรียน ก็ จะ ทำ อะไร
ไม่ได้ เหล่า นี้ เป็น ต้น รวม เรียก ว่า ความ รู้ จัก เวลา ทั้ง สิ้น.
การ งาน ทั้ง ปวง ที่ จะ ทำ ดำเนิน ก็ ย่อม ต้อง อาศัย ด้วย ถู ช่อง
เหมาะ ถูก เวลา ที่ เหมาะ ถ้า ทำ ผิด โอกาส ผิด เวลา ก็ ย่อม จะ ได้

ประโยชน์น้อย หรือ เสียประโยชน์ที่เดียว หรือกลับเป็น
โทษ ทำให้เสียแรง เสียทุนทรัพย์ เสียเวลาที่ต้องไป กาลัญญูตา
จึงเป็นคุณธรรมสำคัญสำหรับบุคคลอย่างหนึ่ง

ปรีชาญาณ ความเป็นผู้รู้จัก ประชุมชนนั้น หมายถึง ความ
ว่า ธรรมดา ประชุมชน หมู่หนึ่งๆ จำพวกหนึ่งๆ จะเป็นหมู่
เป็นจำพวกที่ไหนดเล็ก ไหนใหญ่ อย่างไร ก็ดี ย่อมมีข้อแตกต่าง
ข้อต่างกันอยู่ โดยปรกติ คือต่างกันด้วยกิจธุระ การงานบ้าง,
ด้วยชนบ ประเพณี บ้าง ด้วยลัทธิวิธี บ้าง ด้วยชาติ บ้าง ด้วย
ศาสนา บ้าง ก็การที่ผู้ใด ผู้หนึ่ง จะประกอบกิจ ธุระใด ต้อง
ไปมาเกี่ยวข้องกับ แก่คน จำพวกใด ชนิดใด ก็ควรที่ผู้หนึ่งจะ
ต้องรู้จักว่า พวกนั้น บริษัท นั้น มีกิจการเช่นไร มีชนบ ประเพณี
อย่างไร มีลัทธิวิธีอย่างไร เขาเป็นชาติไหน เราจะทำกาแก่
บริษัท นั้นๆ อย่างไร จึงจะสำเร็จ ประโยชน์ รวมความว่าเรา
จะประกอบกิจ การงานอันใด แก่คนในหมู่คณะเช่นไร เรา
ก็จำจะต้องรู้จัก มุมนั้น คณะนั้น และ พุฒ ชุระ ให้ถูกต้อง แก่
หน้าที่เขา แก่ชนบ ประเพณีเขา เป็นคน และอื่น ๆ กิจการ
ที่เราประสงค์ จึงจะสำเร็จ ถ้า รุ่ม ๆ ร่าม ๆ ทำขวาง ๆ ไร้ ๆ
ก็ย่อมเป็นที่ไม่ถูกตาถูกใจ หรือ ไม่ถูก ต้อง ด้วยกิจ ธุระ

ที่เขาจะพึงกระทำได้ เราก็ย่อมจะไม่ได้ประโยชน์อันใด ประ
สงค์ คุณธรรมข้อนี้จึงเป็นข้อสำคัญสำหรับบุคคลอย่างหนึ่ง

บุคคลัญญา ความว่าให้รู้จักบุคคลนั้น หมายความว่า
ธรรมดาคนทั้งหลายย่อมต่างกันด้วยอัธยาศัยใจคอ และ
ต่างกันด้วยความรู้ที่เล่าเรียน ต่างกันด้วยสติปัญญาความ
คิด ต่างกันด้วยวุฒิ ความสามารถ เช่นนี้เป็นธรรมดา ก็เมื่อ
เราจะมี การเกี่ยวข้อง ประกอบกิจการอันใดแก่ใคร จำจะ
ต้องรู้จักอัธยาศัยใจคอผู้นั้น รู้จักความรู้ ความคิด
สติปัญญา ความสามารถของผู้นั้น ว่าเป็นอย่างไร จะประ
กอบกิจการงาน เช่นนั้นสำเร็จได้หรือไม่ แม้ที่สุดผู้ที่เป
นข้าศึกศัตรูแก่กัน จะรบตีเอาไชยชนะ ถ้าหากข้างหนึ่ง
มีความฉลาดรู้จักอัธยาศัยใจคอ สติปัญญา ถิ่นหาญ ของอีก
ข้างหนึ่ง ก็สามารถที่จะคาดคะเน การทำศึกเอาไชยชนะ
แก่ฝ่ายนั้นได้ บุคคลัญญา เป็นความฉลาดความรู้อัน
สำคัญมากของบุคคลทั่วไป บ่าวที่จะรับใช้ให้นายรัก ก็
เพราะรู้จักใจนายเป็นข้อใหญ่ ความคบค้าสมาคมด้วยกัน
และกัน และประกอบกิจการงานด้วยกัน ก็ย่อมอาศัย

ความรู้จัก กัน และ กัน ดี นั้น เป็น เหตุ สำคัญ ยัง ผู้ ที่ จะ เป็น
 นายก ปกครอง บังคับ บัญชา คน มาก ๆ จะ เป็น ได้ ก็ อาศัย
 ด้วย มีความ ฉลาด รู้จัก ใช้ รู้จัก บังคับ คน รู้จัก วาง การ งาน
 ให้ เหมาะ แก่ บุคคล นั้น เป็น เบื้อง ต้น จึง จะ ต้อง ที่ เป็น นายก
 ใหญ่ ได้ คุณ ธรรม อัน นี้ จึง เป็น คุณ ธรรม สำคัญ สำหรับ บุคคล
 อย่าง หนึ่ง

ดีปรีติธรรม ๗ ประการ นี้ เป็น คุณ ธรรม ที่ จะ ทำ ให้
 บุคคล ที่ มี คุณ ธรรม เช่น นี้ อยู่ เป็น คน ดี และ เป็น คน สามารถ
 ใน การ งาน ทั้ง ปวง ดัง อธิบาย มา ฉะนี้ มนุษย์ เรา โดย ปรกติ
 ย่อม มี คุณ ธรรม เหล่า นี้ อยู่ ใน คน มี มาก ก็ น้อย ถ้า มี น้อย ก็
 เป็น คน สามารถ น้อย ใคร มี มาก ก็ ย่อม มีความ สามารถ มาก
 อาจ ที่ จะ ประกอบ กิจ การ งาน ใหญ่ โต ได้ และ ถ้า ใคร มี น้อย
 ก็ ยัง อาจ ที่ จะ ผัก ฝน ปลุก เพาะ ได้ ด้วย ความ พยายาม ที่ จะ ตั้ง เกด
 ตรวจ ตรา คิด ค้น ด้วย สติปัญญา เหตุ ฉะนั้น เมื่อ ใคร มี น้อย ก็
 จำ จะ ต้อง ขวน ขวาย หา ใส่ คน ให้ มาก มั่ง ยิ่ง ขึ้น จึง จะ ทำ
 ให้ คน มีความ สามารถ เจริญ ยิ่ง ขึ้น

คำ ตักเตือน

เด็ก เซอร์ จรรยา ตาม ที่ ได้ ดิฉัน มา แล้ว ตลอด ๓ ภาค นี้ ก็ เห็น ว่า จะ เป็น อนุ ญาติ ไหว เพียง นี้ ไດ ถ้า นักเรียน ผู้ ไດ ได้ เถา เรียน จำ ทรง เอา ข้อ ดิฉัน ไหว ไດ ทั้ง หมด ก็ จะ พึง นับ ว่า เปน อัน ได้ ความ รู้ ใน ฝ่าย ศัก ธรรม พอ ควร แก่ เวลา ที่ มา อยู่ ใน โรง เรียน นี้ ช่ว ๓ ปี ถ้า เถา ผู้ ไດ ได้ ความ รู้ แด เห็น การ ผิด ชอบ ช่ว ดิฉัน บาบ กุศล อกุศล ตาม ธรรม ทั้ง หลาย นี้ แจ่ม แจ้ง ชัด เจน ใน ไจ แลว และ มี ความ อุส่าห ทร วจ ตรา สอด ดึง ดู ความ ประพฤติ ของ คน เมื่อ พบ ประ กิเลศ เครื่อง ตาม ก อัน ไດ มี อยู่ ก็ อุส่าห รั ติ เถา เครื่อง ตาม ก นั้น เสีย ให้ เถิด อยู่ แด่ สันดาน อัน ผ่อง ใส ถ้า รั ติ ว่า สิ่ง ตาม ก อัน ไດ จะ มา บัง เกิด ขึ้น ใน สันดาน ก็ พยายาม บ้อง กัน คัด รอน โดย เต็ม กำลัง อย่า ให้ เกิด ขึ้น ได้ ถ้า เถา เห็น ว่า กุศล ธรรม อัน ได มี อยู่ แลว ใน คน ก็ อุส่าห พยายาม รักษา ให้ เจริญ อยู่ อย่า ให้ ตก เรี่ย เสีย ไป และ ถ้า เห็น ว่า กุศล ธรรม อัน ได ชาติ ตก บก พร่อง อยู่ ยัง ไม่ มี ใน สันดาน คน ก็ อุส่าห พยายาม เพาะ ปลูก ให้ เกิด ขึ้น ใน สันดาน ใช้ ความ เพียร ๔ ประการ นี้ ยุค หนุน ความ ประพฤติ ของ คน และ ประพฤติ คน ให้ ค้อง ด้วย ธรรม ทั้ง หลาย เถา นี้

ได้แล้ว ก็คงนับได้ว่าผู้นั้นประพฤติตนดี มีธรรมจริยา
พอเพียงแก่คนธรรมดาจะพึงปฏิบัติรักษานั้นอยู่แล้ว ผู้นั้น
คงจะได้ความเจริญด้วย ลาภ ยศ ความร่ำรวย ความสุข
ทั้ง ความประสงค์ ขอให้เข้าใจอีกสักหน่อยว่า บรรดา
สิ่ง พึงปรารถนาทั้งปวงเหล่านี้ ไม่ใช่เป็นสิ่งที่พึงได้ด้วยความ
ความวิงวอน ย่อมจะได้แต่ด้วยความปฏิบัติชอบอย่างเดียว
เท่านั้น

การ สอนทั้งหลายจะเป็นประโยชน์แก่ผู้เรียนก็เพราะเหตุที่
ผู้เรียนรับคำสอน ถ้าผู้เรียนไม่รับคำสอน การสอนนั้น ๆ
ก็จะทวีเป็นประโยชน์แก่ผู้เรียนไม่ เปรียบประตู่ภาษาซึ่งที่คว่ำ
กับภาษาที่หงายอยู่ จะรับรองว่าฝนไว้ได้ชนิดใด การสอน
ก็เช่น นั้น ยิ่งฝ่ายภาษาซึ่งที่หงายนั้นเดาก็ต่างกัน ภาษาที่มี
หม้อเป็นต้น บางใบก็มีเนื้อแน่นสนิทดี บางใบก็ซึม,
บางใบก็ทะลุรั่ว ภาษาเหล่านี้ ๆ จะเป็นประโยชน์ที่จะรับรอง
ว่าฝนได้มากน้อยต่าง กันชนิดใด ผู้ศึกษาเล่าเรียนก็ต่างกัน
ด้วยความสามารถที่จะทรงจำคำสอน และสติปัญญาที่จะ
เข้าใจคำสอนได้มากและน้อยชนิดนั้น แต่ผู้สอนนั้นโดยปรกติ
ย่อมมีเมตตาจิตที่จะหว่าน โปรย คำสอน ให้เป็นสาธารณ

ประโยชน์ทั่ว หน้อยเป็น ขรรมดา เหมือนดัง น้ำฝนซึ่ง มีปรกติ
ที่จะ ตกทั่ว ไป แต่ฝ่ายที่จะ เป็น ประโยชน์ได้ มาก และ น้อย
เพียง ไต หนึ่ง ก็แล้ว แต่ ภาชนะ ที่จะ เป็น เครื่อง รับ รอง นั้น

ว่าถึง เรื่อง เวียน เรื่อง สอน ยังมีนิทาน เรื่อง หนึ่ง นำ พัง
จะเล่าให้ฟัง คือ เมื่อครั้ง พุทธกาล มีนาย ศารถ์ ซึ่ง เป็น ผู้
ชำนาญ ใน การ ฝึก หัด ม้า หนึ่ง ชื่อ เกดี้ ไปเฝ้า พระพุทธเจ้า
ณเชตวันาราม ซึ่งเป็น ที่ ประทับ โกธักรรณ ศาวัตถิ พระองค์ ครัด
ปราได้ แล้ว ถาม นาย เกดี้ ว่า เออ เขาว่าเจ้า เป็น ผู้ชำนาญ ใน
การ ฝึก หัด ม้า ไม่ มี ผู้ ฝึก หัด คน ไต จะ ยิ่ง กว่า จริง หรือ และ
เจ้า มี วิธี ฝึก หัด อย่างไร นาย เกดี้ จึง กราบ ทูล ว่า วิธี ที่ เขา
ฝึก หัด นั้น เขา ฝึก หัด ด้วย อุบาย อัน ตะเยียด บ้าง ด้วย อุบาย อัน
หยาบ บ้าง ทั้ง ตะเยียด และ หยาบ บ้าง พระพุทธเจ้า จึง ครัด
ถาม ว่า ก็ ถ้า ม้า ตัว ไต ไม่ รับ ความ ฝึก หัด ตลอด ทั้ง ๓ วิธี
นั้น แล้ว เจ้า ทำ อย่างไร ต่อไป นาย เกดี้ จึง กราบ ทูล ว่า เมื่อ
เขา ได้ ใช้ อุบาย ทั้ง ๓ ประการ ฝึก หัด แก่ ม้า ตัว ไต ม้า ตัว นั้น ก็
ไม่ รับ ความ ฝึก หัด แล้ว เขาก็ ฆ่า ม้า ตัว นั้น เสีย เพราะ เหตุ
ที่ จะ บ่อนกัน ความ กระจาติเคียน ถึง กระจาต แห่ง อาจารย์ ของ เขา.
เมื่อ กราบ ทูล เช่น นั้น แล้ว นาย เกดี้ จึง ทูล ถาม พระพุทธเจ้า

บ้างว่า ฝ่าย พระองค์เก่า ข้า พระองค์ก็ได้ ยิน ว่า พระองค์
 เป็นตำราผู้ผูกมัดบุตร ที่ควร จะทราบไม่มีผู้ผูกมัดใด จะยิ่งกว่า.
 ข้า พระองค์จึง อยาก จะ ทราบ ว่า พระองค์ มีวิธี ผูก หัด อย่างไร.
 พระพุทธเจ้า จึง คำว่า ดี ตอบ ว่า พระองค์ ผูก หัด บุตร ด้วย อุบาย ๓
 อย่าง เช่น กัน คือ ด้วย อุบาย อัน ละเอียต บ้าง อัน หยวบ บ้าง,
 ทั้ง ละเอียต และ หยวบ บ้าง นาย เกสร์ จึง ทูล ตาม ต่อ ไป ว่า ถ้า
 บุตร ผู้ใด ไม่รับ ความ ผูก หัด ตลอด วิธี ทั้ง ๓ นั้น แล้ว พระองค์ ทรง
 ทำ ประการใด พระพุทธเจ้า จึง ตรัส ตอบ ว่า เมื่อ บุตร คนใด
 ไม่รับ ความ ผูก หัด ด้วย อุบาย ทั้ง ๓ นั้น แล้ว เรา ตถาคต ย่อม ข้า
 บุตร นั้น เสีย นาย เกสร์ ก็ ปลาด ใจ จึง กราบ ทูล ถาม ว่า ปาณา
 ติบาท ไม่เป็น การ ควร แก่ พระ ผู้มี พระภาค ไม่ใช่ หรือ ก็ เหตุ
 ไฉน พระ ผู้มี พระภาค จึง ตรัส ว่า เรา ย่อม ข้า บุตร นั้น เสีย
 ฉะนั้น เถา พระพุทธเจ้า จึง ตรัส ตอบ ว่า จริง อยู่ ปาณา ติบาท
 ย่อม ไม่ควร แก่ พระ ตถาคต ก็ แต่ บุตร ผู้ใด ไม่รับ ความ ผูก หัด
 ด้วย อุบาย อัน ละเอียต อัน หยวบ และ ทั้ง ละเอียต และ หยวบ
 ฉะนั้น แล้ว พระองค์ ก็ ย่อม ไม่ นับ ว่า บุตร ผู้ นั้น จะ เป็น ผู้ อัน
 พระองค์ พึง ว่า กล่าว พึง ตาม ตั้ง สอน ต่อ ไป ดังนี้ ชื่อ ว่า บุตร
 ผู้ นั้น ย่อม ถูก ข้า เสีย แล้ว คือ ว่า พระองค์ เลิก เสีย ไม่ สอน ต่อ ไป.

บุรุษผู้นั้นก็เป็นลัทธิเชคร์ที่จะนับว่าเป็นสาวกผู้ฟังคำสั่งสอนใน
วินัยของพระองค์ต่อไป ถึงครูบาอาจารย์อื่น ๆ ก็ต้องใช้
วิธีนี้ทั้งนั้น

นี่ว่าด้วย การฝึกหัด ทรมาน เณระบุคคล นำมากล่าวเป็น
เครื่อง ตักเตือน ผู้ศึกษา ให้ทราบ ว่า การสอนนั้นที่จะให้
เป็นประโยชน์ก็เพราะ ผู้ศึกษาค้นฟัง คำสั่งสอนด้วยดี ถ้า
หาก กระทำตน เป็น ภาชนะ อันคว่ำเสียแล้ว ถึงแม้ องค์พระ
สัมมาสัมพุทธเจ้า ก็ไม่อาจที่จะเอาน้ำทิพย์อะไร มากรอกให้
ลงใน ภาชนะ นั้นได้ เหตุฉะนั้น ขอท่านทั้งหลายจงเป็นผู้ หาย
ภาชนะ รับรับ คำสั่งสอน ทว ไปใน วิชาทั้งปวงที่ศึกษาอยู่

ยังมีข้อสำคัญที่ข้าพเจ้าจะขอชี้แจง ในเบื้องต้น แห่งเด็ก
เชอร์ นี้อีกเรื่องหนึ่ง คือที่ข้าพเจ้าได้เคย มาแก่นักเรียน
มาก ข้าพเจ้าได้พบความเสียสำคัญ ซึ่งเคยมีแก่นักเรียน
โดยมากอย่างหนึ่ง ความเสียนั้นคือ ความใจเร็ว เป็นความ
เสียสำคัญไม่ใช่น้อยเลย บางทีก็ถึง ทำให้เสียท่าทางแห่ง
ความดำเนิน ข้างหน้าของ ตนก็มี จะต้องขอชี้แจงความข้อนี้
ให้ชัดเจน นักเรียนทั้งหลาย การที่เรา มาเล่าเรียนศึกษา
วิชา เริ่มต้นแต่ชั้นต่ำก่อนแล้ว สูงขึ้นไปโดยลำดับจนมาถึง

วิชาแพทย์ซึ่งเป็นวิชาพิเศษที่เลือกเรียน โดยปรารถนาจะเอา
 เป็นวิชาเฉพาะสำหรับตน การที่ได้เล่าเรียนตั้งแต่ต้นมาจน
 บัดนี้ ก็ด้วยความประสงค์อะไร ข้าพเจ้าเข้าใจว่าความประสงค์
 รวบรวมยอดสำหรับทุกคน ก็คือปรารถนาจะตั้งตัวให้ดีให้เจริญ
 ไม่ใช่หรือ จะทำราชการ หรือจะทำมาหากินตามพลละคน
 เองก็ตาม แต่รวมใจความก็ต้องปรารถนาจะตั้งตัวให้เจริญ
 มิทางใดก็ทางหนึ่ง ความประสงค์เช่นนั้นก็เป็นแน่ละ และ
 เป็นการถูกต้องข้อย่อยโดยธรรมดา ใคร ๆ ก็ต้องปรารถนาเช่น
 นั้น แต่ที่ว่าความเลี้ยซึ่งเห็นอยู่โดยชุกชุมคือความใจเร็ว
 นั้น ก็คือเกี่ยวข้องอยู่ตรงนี้ คือมักจะปรารถนาให้โตโตเร็ว
 เกินไป ตัวอย่างที่ได้พบโดยมากก็คือเรียน ๆ ไปหน่อยก็
 เข้าใจเลี้ยวว่าตัวมีความรู้พอ อยากจะออกทำการทำงาน
 หาเงินเดือนเร็ว อยากจะมีเมียเร็ว อยากจะเป็นขุนนาง
 เร็ว แล้วก็ออกไปแกว่ง ๆ อยู่ ทำอะไรไม่ได้ก็เข้าเป็น
 เล่มียน บ้านไม่มีอยู่เข้าห้องเช่าอยู่ อยู่แต่จำพังก็ไม่พอ
 ขำหาถูกเมียเข้าด้วยแต่หนุ่ม ๆ ยังไม่ทันจะตั้งตัวได้ ก็นึก
 ต้องกินเป็น ๒ ท้อง ที่อยู่ก็ต้องเสียค่าเช่า การแต่งตัวก็
 ต้องให้ภุมให้บอ คงปลายเงินเดือนได้ม่ายังไม่ทันจะสิ้น

เดือนก็ไม่มีอะไรจะกินเสียแล้ว ก็ต้องจับหนี้ด้วยนี้แหละ
ไปพอกันหัวมือหนึ่ง ๆ จะหาเงินทองให้ได้มากขึ้นกว่านั้น;
ทุกความรู้สติปัญญา ก็ไปไม่ถึงไหน หนทางของคนหนุ่มใน
ทุกวันนี้ซึ่งเดิน โดยวิธีนี้ไม่ทำให้ได้เห็นว่าจะตั้งตัวเจริญได้
ในข้างหน้าอย่างไร ถ้าไม่เป็นผู้มีธรรมจริยาอันดี จับ
ประพฤติก้าวเข้าด้วยอีกเมื่อใดก็ยิ่งซ้ำร้าย ผู้ที่มีสายคา
ยาว ๆ แต่เห็นหนทางอย่างนี้ก็รู้สึกว่าเป็นน่าสังเวชมาก แต่
โทษที่เดินหนทางผิดเช่นนี้ก็คือเกิดจากความใจเร็ว อยาก
จะได้เงินเดือนเร็ว ๆ พอใช้สรวยเล่นบ้างเที่ยวบ้างกินบ้าง,
แถมตัวให้บ่อ ๆ งาม ๆ ไปบ้าง แต่จะได้พอหรือไม่พอ,
จะได้ยืดยาวไปสักเพียงใด จะได้ดีขึ้นทุกทีหรือไม่นั้น
เขาไม่ใคร่จะคิด ไม่ใคร่จะเหตุให้ไกล แท้จริงก็เพราะ
ขาดสติปรีชาธรรมสองสามอย่าง มีขาด อุตตมัญญา ความ
รู้จักตน นั้น อย่าง ๑ ขาด มัตตมัญญา ความรู้จักประมาณ
นั้น อย่าง ๑ ขาด กาลมัญญา ความรู้จักเวลานั้น อย่าง ๑.
ไม่ซัง น้ำหนัก ความรู้สติปัญญาคุณวิเศษ ของตนเสียก่อน,
หรือซังผิด มีน้อยเข้าใจว่ามาก ไม่รู้จักประมาณ การงาน
ที่ยากและง่าย ไม่รู้จักเวลาว่าสมควร หรือยังที่จะออกดี

ตัวเช่น นั้น ยังขาด ขัมมัญญาตา อตถัญญาตา ความรู้ใน
 เหตุผลโดยรอบอีกเป็นอันมาก ขาดเพื่อนดีที่จะชักเตือน
 ชี้ช่องชี้ทางที่ถูกด้วย หรือเขาดักเตือน แต่คนขาดโยนิโส
 มนสิการที่จะเชื่อฟังเขาในที่ชอบที่ควรนั้น การที่จะคิด
 ตั้งตัวนั้น ขอให้นักเรียนใคร่ครวญข้อความเรื่องนี้ให้จงมาก.
 ข้อสำคัญที่สุดของการตั้งตัวนั้นอยู่กับคุณ คือความรู้ดี
 ปัญญาความสามารถของตน ขอให้ตรวจดูตนก่อน อย่าเอาแต่
 แทะขึ้นไปข้างเบื้องสูง และแต่ออกไปจากตนง่ายเดียว เหมือน
 กับฉันเห็นว่าจะได้ อย่างนั้น อย่างนี้ ต้องแต่ดูตนและดูคำ
 เมื่อจะก้าว นั้น จงมาก ความหมายในที่นี้คือให้เข้าใจว่า
 ขรรคมดาสิงใดที่จะตั้งเป็นรูปให้แน่นหนาถาวรได้ ย่อมต้อง
 มีของสำคัญ ๒ อย่าง คือหลัก อย่าง ๑ ฐาน อย่าง ๑ คำว่า
 หลัก ฐานนี้ เป็นคำสำคัญควร จะจดจำไว้ให้ได้ หลัก นั้น
 คือคุณ ความแข็ง ความเหนียวที่เป็น แกน สำหรับทรงตัวให้อยู่ได้.
 ฐาน นั้นคือคุณ ความใหญ่ ความกว้าง ความแน่นหนาสำหรับที่จะ
 ให้ยึดทรวงดทรงไว้ได้ ยิ่ง สูง มากใหญ่ มากก็ยิ่งต้อง การกำลัง
 ความ แข็งแรงแน่น เหนียวแห่ง หลัก ฐาน มาก คนเราที่จะตั้ง

ตัว และรักษาตัวก็เหมือนกัน ต้อง มีคุณ อันใดสำหรับที่ จะ
 ให้แข็งกล้าเป็นหลักและกว้างใหญ่แน่นหนาเป็น ฐานให้เป็น ทุน
 เสียก่อน เมื่อ มีหลัก มีฐาน แล้ว ก็สามารถที่จะ ตั้งตัว และ
 รักษาตัวได้ ถ้าหลัก ฐานแน่น หนา การ ตั้งตัว รักษาตัวก็ มั่น
 คง ยืดยาว ถ้าหลัก ฐาน มีกำลัง มาก ความที่จะ ใหญ่และ
 สูงยิ่ง ขึ้น ไปก็ มาก ของ มีรูป ใหญ่สูงทั้งหลาย ต้อง การ คุณ
 ๒ อย่าง นั้นทั้งนั้น พระเจดีย์ยังสูง หลัก ก็ต้อง แข็งฐาน ก็ต้องใหญ่
 ต้นไม้สูง แก่น ของ ลำต้น ก็คือหลัก รากก็คือ ฐาน ผู้
 ที่ จะ ตั้งตัว จึง ควร คิด ก่อสร้าง สิ่ง ที่จะเป็น หลัก ฐาน เสียก่อน
 กล่าวคือ เวลายุยัง มีอยู่ก็ เติบ เรียน หาวิชา ได้ตัว ให้มาก
 และให้รู้จริง ๆ อย่าใจเร็วด่วนได้ จึงสู้ก่อน ห้าม จะมี
 เมื่อก่อนจะต้อง คิดเสียก่อนว่าจะได้อะไร พอเลี้ยง เมีย จะอยาก
 เป็นขุนนาง ก็ควร จะคิดเสียก่อนว่า จะมีทรัพย์สินสมบัติ พอที่จะ
 ประคับประคอง รักษา เกียรติยศ เชิดชูไว้ ให้สมแก่ที่ได้ ทรง พระมหา
 กรุณานั้น ได้หรือไม่ จำจะต้อง หา กำลัง ทรัพย์สินสมบัติ บ้านช่อง
 ครอบครอง ให้เป็น ปึกแผ่น ทั้ง ทำความดี ให้ มีพวกพ้อง เพื่อน
 ฝูง ที่ดี มาก ๆ ให้เป็นคน กว้างขวาง เหล่านี้ จึง จะ เรียก ว่ามี
 หลักมี ฐาน ที่จะ ตั้งตัว และรักษาตัว ต่อ ไป เมื่อมีหลัก ฐาน

เป็นกำลังเพียงใด ก็ทำให้สูง แต่พอล้มส่วน และเขยิบ
ขึ้นที่ถอยให้พอควรแก่ส่วน จึงจะไม่อ่อนแอจนขาดเซ
ล้มส่วนเมื่อภายหลัง ถ้าหักฐานยังไม่มัน มีแต่คิดใหญ่
ไม่สูงขึ้นไปถ่ายเดียว หากว่าจะสูงขึ้นไปล้มหมายได้แล้ว,
ก็ยังต้องรู้สึกว่าเป็นผู้หมิ่นต่ออันตรายต่างๆที่จะมาทั้งภายใน
ภายนอกโดยรอบตัว หาเป็นที่มันคงไม่ คนเราเมื่อได้ก้าว
ขึ้นในที่สูงคันหนึ่งๆ ควรจะเหลียวตรวจดู หัก และ ฐาน
ของตนเสียก่อน ถ้าเห็นกำลังแห่งหักฐานยังไม่มันคง
แข็งแรงล้มแก่ส่วนที่สูงขึ้น ก็ควรที่จะรีบก่อสร้างพอกพูน
เข้าให้มันคงเสียโดยเร็ว จนเห็นว่าหักฐานพอควรแก่
ทรวดทรงส่วนที่สูงขึ้นนั้นแล้ว จึงควรที่จะยินดีเย็นใจได้
การที่จะตั้งตัวและรักษาตัวให้เจริญนั้น ย่อมต้องคิดอย่างนี้,
คือให้ดำเนินทางตั้งหักตั้งฐานเสียก่อน แล้วหมั่นตรวจตรา
คอยต่อเสริมให้ล้มทรงอยู่เสมอ อย่าเป็นคนใจเร็วด่วนได้
เดินทางอย่างความคิดสั้นไม่สูงให้เกินกว่ากำลังแห่งหักฐาน
ของตนถึงที่โตแข็งแรงมาแล้วนั้นเลย

อนึ่งผู้ที่ปลุกฝังชุบเลี้ยงผู้คน มีพระมหา กษัตริย์เป็น
ต้นนั้น ท่านก็ย่อมชุบเลี้ยงผู้ที่ มีวุฒิอย่างใด อย่างหนึ่ง

หรือหลายอย่างที่สามารถประกอบกิจการงานได้ ผู้ใดที่ปราศ
จากคุณแต่อย่างใดอย่างหนึ่ง แม้พระเจ้าแผ่นดินก็เพินอันยาก
ที่จะทรงชุบเลี้ยง ปรากฏดังในพระราชนิพนธ์นิทราชาคริ
ซึ่งทรงแสดงราชনীติเป็นคำของมารดาสอนอาบหุชนัน ดังนี้ว่า

“มารตรจะแจ้ง แจก	นิตินัน
ตาม คติโบราณ	กล่าวไว้
คุณดี ประการ	ควร ประกอบ ยศ แะ
สำหรับ ขัตติยราช ได้	เลือกเลี้ยง มนตรี
หนึ่ง มี พงษ์พน เนือง	เสนา นานฤ
หนึ่ง เจริญชนมา	ยุแ้ว
หนึ่ง เรียบรอบ วิทยา	ยดทราบ เสร็จเชย
หนึ่ง ยิ่งปัญญาแผ้ว	ผ่อง พ้น โศดเขธา
ควร เนาคำแห่งได้	ถานัน ตรเชย
ฤบ่ครบดี สรรพ	แต่ได้
ต้อง สามี สักสำคัญ	ควร ปลอก เลี้ยงแะ
วราย ว้าง ห่าง คุณไท	ท่าน เว้น ไปผดุง”

อนึ่ง เมื่อผู้ใดได้รับ พระมหากรุณาทรงชุบเลี้ยงแล้ว ก็
ควรที่จะต้องตั้งใจจงรักภักดีต่อใต้ฝ่าถองชู้ดีพระบาท ดัง

หน้าทำราชการ ถอดอง พระเดช พระคุณ รัชชูปการ เกียรติยศ
ไว้ทุกสิ่งทุกประการ อย่ากำเริบ มัวเมา เหลือเกิน อย่าทำ
ตนเหลว ทรมาน ให้เสื่อมเสีย พระเกียรติยศ อย่าอาคัวย เอายศ
และอำนาจที่ พระราชทาน ไปใช้ในทางที่ผิด ให้มีความ
รู้ลึกถึง โคลงต่อไปนี้ ซึ่งเป็นเรื่อง ตัดต่อ มาจากข้างบนว่า

“เจ้าจุฑาธุช	ประมาณ คนเทอญ
พระโปรตฐปเตยง ปาน	ตั้งขึ้น
เพราะเหตุคุณิสถาน	ใดซึ่ง มีแป
เห็นตระหนักจักดี	หักพันเหลือเกิน”

โคลงนี้ ก็คือสอน ให้มีสติเห็นด้วยหลักฐานนั้นเอง คือว่า
ถ้าเห็นยังไม่มี ความดี เป็นกำลัง แข็งแรง พอให้หา ประกอบเพิ่ม
เติมให้แน่นหนา ต่อไปเป็นเสวกวัตรสอน ให้ปฏิบัติดีตาม
หน้าที่ ของ ข้าราชการ เป็นเครื่อง ประกอบ ให้หลักฐานแน่น
หนาขึ้น คือข้อความ ที่มีใน โคลงต่อไปนี้ว่า

“จักเต็ม จตุรแบบเมือง	อธิปัต
พระราชกำหนด มี	กล่าวอ้าง
สำหรับ มาตย์ มนตรี	ประพฤติ คนนา
เจนจบ ขนบขนาดสร้าง	ตั้งถ้วน ควร แสง

อย่าแพ้ดัง อย่าพลิกเคี้ยว
 มั่นจิตร คัด กตัญญู
 ไต่ดีช่วย ช้อน ชู
 พระประสงค์สุด ค่าว

เวลาเข้าคำดัง
 ราชกิจอย่าพาเหี่ยว
 ไปรู้จึ่งชอบเรียน
 ประมาท มักพลาดค่าน

สงครามมจเหยียบค่าว
 ทอดชีพอาสาไป
 สงวน ราช รักษาไมท
 ผิดเหตุเขตร์ ชินชาข้าม

การในนครเวิร์ฐ
 โดยแบบบทไยการ
 เห็น ห่าง อคติสถาน
 มตะ วิหิงสาแปล

คุณภุ ขร เฮย

คือท้าว

เชิดเกียรติ ท่าน นาค

จึ่งสู้ฮาด้า

ความเพียร เทอญ พ่อ

อย่าคร้าน

ทวามผิด ชอบ นา

เตาะ ด้วยคิดทง

แดนไกล ไกลฎา

อย่าคร้าม

ที่เกิด คนแฮ

ชอบฟ้าจึ่งไป

พิจารณา ความฤา

เที่ยงแท้

ธรรมเที่ยง ตรงแฮ

ปลดปล่อย เดียด ฉันท

ว่า พรรณ ยังไป ^๕ ดิน	สุด ความ
สอน แต่ พอ จำ ยาม	แรก ^๕ นี้
จง หมั่น ตรี ตรอง ตาม	คำแม่ สอน นา
ทราบ ชัด จัง จัก ^๕ ชี้	อื่น ^๕ เอือน อรรถ สอน ”

นี้^๕ชี้แจงไว้สำหรับคนที่ จะ ทำ ราชการ จะได้ ใฝ่ใจ ชรรณ
เหล่านี้ เป็น หลัก ของ ข้าราชการ ซึ่ง ควร จะ จดจำไว้ และ ปฏิบัติ
ตาม จะได้ เป็น ศรีสวัสดิ์ แก่ ตน ใน หน้าที่ ที่ จะ เป็น ข้าราชการ
ทำ ราชการ ฉลอง พระเดช พระคุณ พระบาท สมเด็จพระเจ้า อยู่ หัว
นี้ ด้วย อีก อย่าง หนึ่ง

ข้าพเจ้า ขอ ยุติ ข้อ ความ ที่ ได้ กะ เซอร์ คดี ชรรณ สำหรับ ประพฤติ
จรรยาไว้ เพียง นี้ ข้าพเจ้า ขอ อำนวยพร แก่ นักเรียน ทั้ง หลาย
ให้ เจริญ ด้วย อายุ คือ จง ปฏิบัติ ตัว และ รักษา ตัว ให้
ปราศ จาก โรคภัย และ มี อายุ ยืน นาน

ให้ เจริญ ด้วย วรรณ คือ จง มีความ มุ่งใจ ได้ สมบูรณ์ ด้วย ฝีมือ
พรรณ ให้ เป็น สง่า ราชย์ สม ควร แก่ ฐาน และ บรรดาศักดิ์ ของ ตน

ให้ เจริญ ด้วย ศุข คือ ความ ศุข กาย สบายใจ ปราศ จาก
ความ เดือดร้อน รำคาญ และ ภัย อันตราย ภายนอก ภายใน ทั้ง ปวง

ให้เจริญด้วยพระ คือ กำจัด ภัย ให้เป็น คน แข็งแรง ว่องไว
 ใน การ งาน ทั้ง ปวง กำจัด ทรัพย์ ให้ เป็น ผู้มี ตาภ ด้การ มั่ง คั่ง
 สมบูรณ์ กำจัด ภัย ให้ มี โยนิโส มน ติการะ เป็น ผู้มี ความ
 คิด ปรุโปร่ง เห็น ความ ชอบ ผิด โดย ถูก ต้อง มี ภัย อัน สว่าง
 คิด อ่าน การ งาน ได้ ว่อง ไว เขียบ แหถม พร้อม ด้วย สติ สัมปชัญญะ.
ขอ นัก เรือน ทั้ง หลาย

จง เป็น ผู้สำเร็จ ใน วิชา ที่ เล่า เรือน ให้ ประสพ ผล อัน ดี ดัง ความ
 ประสงค์

จง เป็น ผู้สำเร็จ ใน ความ ประพฤติ คือ เมื่อ วิชา มี แล้ว ก็
 ให้ มีความ ประพฤติ อัน ดี สามารถ ที่จะ ใช้ วิชา นั้น ให้ เป็น ประโยชน์
 ให้ เป็น ผู้มี คุณ สมบัติ อัน สมควร ที่ จะ ทรง วิชา ทั้ง ปวง ได้

จง เป็น ผู้สำเร็จ ใน ความ ตั้ง ตัว ให้ พร้อม ด้วย หลัก ฐาน มั่น คง
 ให้ เป็น ทรวด ทรง ดี งาม และ เจริญ ด้วย ความ สูง และ ใหญ่ ยิ่ง ขึ้น
 และ จง รักษา ตัว ให้ ดำรง ความ ดี ความ เจริญ นั้น ๆ ไว้ ได้

ทุก ประการ เทอญ

วิสุทธสุริยศักดิ์